

Gambling in Halacha

Show# 198 | Dec 5th 2018

רמב"ם ריש הלכות מגילה וחנוכה

קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף כט עמוד א

מה שחר סוף כל הלילה - אף אסתר סוף כל הנסים. - והא איכא חנוכה! - ניתנה לכתוב קא אמרינן.

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה יב

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

ילקוט שמעוני תורה פרשת בראשית רמז ה

אלא אני ה' עושה כל נטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי, מי אתי כתיב מי היה אתי שותף בברייתו של עולם, מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקדוש ברוך הוא לעשות לו שותפות בתחתונים.

Question of the week

רש"י בראשית פרשת ויגש פרק מו

ויבך על צואריו עוד - אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע:

שפתי חכמים שם אות ד

וא"ת יוסף למה לא קרא ג"כ את שמע, וי"ל דיוסף היה עוסק במצות כבוד אביו ועוסק במצוה פטור מן המצוה.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב עמוד א

אלעזר בן מתאי אומר: אבא אומר השקיני מים, ומצוה לעשות, מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה, שאני ואבא חייבים במצוה.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד אב ואם סימן רמ סעיף יב

אמר לו אביו: השקיני מים ויש לפניו לעשות מצוה עוברת כגון קבורת מת או לוויה, אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים, יעסוק בכבוד אביו. ואם אין שם אחרים לעשות, יעסוק במצוה ויניח כבוד אביו.

Selected audio from our listeners

Answers to the question

Answers to the question 1 *click here*

Answers to the question 2 *click here*

Answers to the question 3 *click here*

Answers to the question 4 *click here*

Comments on the Show

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here click here click here click here click here*

Comments on the show 3 *click here*

Comments on previous shows

Show 194-195- Vaccinations

1 *click here*

Comment

1 *click here*

Show suggestions

1 *click here*

2 *click here click here click here*

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד עמוד ב

משנה. ואלו הן הפסולין - המשחק בקוביא והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית וכו'. גמרא. משחק בקוביא מאי קא עביד? - אמר רמי בר חמא: משום דהוה אסמכתא, ואסמכתא לא קניא. רב ששת אמר: כל כי האי גוונא - לאו אסמכתא היא. אלא: לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם. מאי בינייהו? - איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי. (ותנן) +מסורת הש"ס: דתנן+ אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא - (הרי זה) כשרים. אלמא טעמא דמתניתין - משום יישובו של עולם הוא, קשיא לרמי בר חמא! וכי תימא פליגי רבנן עליה דרבי יהודה - והא אמר רבי יהושע בן לוי: כל מקום שאמר רבי יהודה אימתי ובמה - אינו אלא לפרש דברי חכמים. רבי יוחנן אמר: אימתי - לפרש, ובמה - לחלוק. ודכולי עלמא, אימתי לפרש הוא! - גברא אגברא קא רמית? - מר סבר: פליגי, ומר סבר: לא פליגי. - ולא פליגי? והתניא: בין שיש לו אומנות שלא הוא, בין שאין לו אומנות אלא הוא - הרי זה פסול! - ההיא רבי יהודה משום רבי טרפון היא. דתניא, רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: לעולם אין אחד מהן נזיר, לפי שלא נתנה נזירות אלא להפלאה.

רמב"ם הלכות עדות פרק י הלכה ד

יש שם רשעים שהן פסולין לעדות אף על פי שהן בני תשלומין ואינן בני מלקות, הואיל ולוקחים ממון שאינו שלהם בחמס פסולין שנאמר כי יקום עד חמס באיש וכו', וכן כל העובר על גזל של דבריהם הרי הוא פסול מדבריהם כיצד החמסנים וכו', וכן משחק בקוביא והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל, ולא בקוביא בלבד אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים, וכן לא יונים בלבד אמרו אלא אפילו המשחקים בבהמה חיה ועוף ואומר כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו את שניהן וכן כל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה הרי הוא פסול, וכל אלו פסולין מדבריהם.

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה ז

דברים הרבה אסרו חכמים משום גזל והעובר עליהן הרי זה גזלן מדבריהם, כגון מפריחי יונים והמשחקין בקוביא. מפריחי יונים כיצד, לא יפריח אדם יונים בתוך הישוב שהרי לוקח ממון אחרים שלא כדין מפני שמשלח זכר ויביא נקבה משובך אחר או נקבה ותביא זכר, ולא יונים בלבד אלא כל העושה כזה בשאר עופות או חיה ובהמה הרי זה גזלן מדבריהם.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לד סעיף טז

מפריחי יונים (פי' שמלמדים אותם להביא יונים משובך הזולת) בישוב, פסולים מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים. וכן סוחרי שביעית, והם בני אדם שיושבים בטלים, וכיון שבאה שביעית

פושטים ידיהם ומתחילים לישא וליתן בפירות, שחזקת אלו שהם אוספים פירות שביעית ועושים בהן סחורה, וכן משחק בקוביא, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל. ולא אקוביא בלבד אמרו, אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים; וכן לא יונים בלבד אמרו, אלא אפילו במשחקים בבהמה חיה ועוף, ואומרים: כל הקודם את חברו או כל הנוצח את חברו יטול בעליו שניהם, וכל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה, הרי זה פסול. וכל אלו, פסולים מדבריהם.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שע סעיף א-ג

יש דברים שאסרו חכמים משום גזל, והעובר עליהם הרי זה גזלן מדבריהם: מפריחי יונים ומשחקים בקוביא וכו'. המשחקים בקוביא כיצד, אלו שמשחקים בעצים או בצרורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חברו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחברו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור וגזל מדבריהם הוא.

(טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העובד כוכבים אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא אם כן אין לו אומנות אחרת. הגה: אבל אם יש לו אומנות אחרת, אפילו משחק עם ישראל אינו פסול (טור). וע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג. וכבר פשט המנהג כסברא האחרונה לשחוק בקוביא, ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא. ואם שחק עמו באמנה אם חייב לשלם, ע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג.

שולחן ערוך חו"מ סימן רז סעיף יג

וכן תנאים שמתנים בני אדם ביניהם, אע"פ שהם בעדים ובשטר: אם יהיה כך או אם תעשה כך אתן לך מנה או אקנה לך בית זה ואם לא יהיה או לא תעשה לא אקנה ולא אתן לך, אע"פ שעשה או שהיה הדבר, לא קנה, שכל האומר: אם יהיה אם לא יהיה, לא גמר והקנה, שהרי דעתו עדיין סומכת שמא יהיה או שמא לא יהיה: הגה - ויש אומרים דג' חלוקין בדיני אסמכתא, דכל מה שאין בידו ותלוי ביד אחרים, כגון שא"ל: קנה לי יין ממקום פלוני ואם לא תקנה תחייב לי בכך וכך, דזה אינו תלוי בו דדילמא לא ירצו למכור לו, הוי אסמכתא בכל ענין ולא קני; ומה שיש בידו לעשות אם לא גזים, כגון שאמר: אם אוביר ולא אעבוד אשלם במיטב, לא הוי אסמכתא, וקניא; אבל אי גזים ואמר: אם לא אעבוד אשלם אלפא זוזי, הוה אסמכתא ולא קניא. לפיכך כשמוכר מקנה ללוקח על תנאי: אם תעשה לי כך תקנה, הוי אסמכתא, כיון שקיום התנאי אינו תלוי ביד המוכר רק ביד הלוקח. אבל אם אין בידו לגמרי, ולא ביד אחרים, כגון המשחק בקוביא וכיוצא בו, שאינו יודע אם ינצח או לא ואפילו הכי התנה, ודאי גמר ומקני מספק. בד"א, כששוחקין במעות מוכנים. אבל אם שוחקים באמנה, אין מוציאין ממנו מה שהפסיד (טור בשם ר"י). ויש אומרים אפילו נתן לו משכון על המעות לא מהני, דמעות אין כאן משכון אין כאן, כמו שנתבאר לעיל סימן ק"ץ סעיף ט'; אבל

כשמעות מוכנין על הדף, מותר לשחוק ואין בו אסמכתא (מרדכי פרק זה בורר), ודלא כיש חולקין ואוסרין לשחוק בכל ענין (הגהות מרדכי הנ"ל). וי"א דאינו מותר רק כשהדף שהמעות מונחים עליו קנוי לשניהם (תוס' פ' הנ"ל ב"י בשם ר"י), וע"ל סי' ש"ע, ולא מקרי אסמכתא אלא כשעיקר הדבר תולה בתנאי, אבל מי שמחייב עצמו לחבירו ואומר:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכב סעיף ו

המחלק לבני ביתו מנות בשבת, יכול להטיל גורל לומר למי שיצא גורל פלוני יהיה חלק פלוני שלו והוא שיהיו החלקים שוים, ואינם עושים אלא כדי להשוותם שלא להטיל קנאה ביניהם, אבל עם אחרים אסור כיון שמקפידין זה על זה יבואו לידי מדה ומשקל אבל ליתן מנה גדולה כנגד מנה קטנה ולהטיל גורל עליהם, אפילו בבני ביתו ובחול, **אסור משום קוביא**. ויש אומרים דעם בניו ובני ביתו מותר להטיל גורל אפי' על מנה גדולה כנגד מנה קטנה מפני שאין מקפידים.

משנה ברורה סימן שכב ס"ק כב

ולהטיל גורל וכו' - היינו דמי שיזכה בגורל יטול הגדולה ומי שיתחייב יטול הקטנה הוא בכלל שחיקת קוביא ממש. [קוביא הוא מה שמשחקין בעצים] וקוביא הוא אבק גזל מדבריהם שאין דעתו להקנותו בקנין גמור ולהכי אסור אף בחול ואף דבעה"ב עם ב"ב לא שייך גזל כלל שהרי הכל שלו מ"מ אסור דלמא אתי לסרוכי בקוביא עם אחרים ובאחרים בודאי אסור בחול וכ"ש בשבת דקוביא דמי למקח וממכר.

שער הציון סימן שכב ס"ק כ

וקוביא הוא אבק גזל. שם לדעת הרמב"ם, ואפילו לדעת הטור שם אין נכון מצד אחר, עיין שם:

מגן אברהם סימן שכב ס"ק ח

משום קוביא. הקשה בש"ג דהטור פסק בח"מ סימן ר"ז דאין גזל בקוביא ע"ש ועסי' ל"ד וסי' ש"ע דמשמע דיש קצת איסור בדבר.

מחצית השקל אורח חיים סימן שכב ס"ק ח

דמשמע דיש קצת איסור. דהא דקיימא לן [חו"מ סימן לד סעיף טז] משחק בקוביא פסול לעדות, ופליגי במסכת סנהדרין דף כ"ד ע"ב בטעם פסולן, רמי בר חמא סבירא ליה משום דהוי אסמכתא ולא קניא והוי כעין גזל, ורב ששת סבירא ליה כהאי גוונא לאו אסמכתא, אלא באומר באם אוביר ולא אעביד אשלם אלפי זוזי [כגירסת התוספות שם ד"ה כל, ברש"י שם ד"ה כל], דזה הוא בידו לחרוש ולא להובירה, לכן מתחלה בשעת התנאי היה דעתו שלא יבא לידי כך שישלם אלא שיחרוש השדה, ולכן הוי אסמכתא, אבל בקוביא שאינו בידו שירוויח ליכא למימר דסמך דעתו, אלא ודאי גמר ומקני, ופסול דמשחק בקוביא משום שאינו עוסק בישובו של עולם. ואמרינן מאי בינייהו, דאית ליה אומנות אחרת, לרמי בר חמא פסול ולרב ששת כשר, דהא עוסק בישובו של עולם. וקיימא לן בסימן ר"ז

[שם סעיף יג] כרב ששת, וכתב סמ"ע בב' מקומות הנ"ל [סימן לד ס"ק מ; סימן שע ס"ק ג] בשם הרמב"ם [עדות י', ד] הטעם במה שאינו עוסק ביישובו של עולם, דמכל מקום אף על גב דלא הוי אסמכתא מכל מקום הוי אבק גזל, דאין חברו מקנה לו קנין גמור, אלא כיון דאין פסולו כי אם מדרבנן קיימא לן דאינו נפסל אלא אם כן נהנה מאותו עבירה דרבנן הנאת הגוף, ולכן בעינן שאין לו אומנות אחרות ואם כן ודאי נתפרנס מן הקוביא ולכן פסול. מבואר מזה דעל כל פנים הוי אבק גזל, ואף על גב דלהטור [שם סימן לד עמוד רעו] הטעם בפסול הקוביא דנקל בעיניו להעיד שקר ולהפסיד על ידי זה ממון חברו כיון שנעלם ממנו כמה קשה להרויח פרוטה כיון שאין לו אומנות, ולהטור אין הכרח דיש בו אבק גזל, מכל מקום כיון דלהרמב"ם הדבר מוכרח, ולא מצינו להטור שחולק בזה וי"ל דמודה דאית ביה קצת גזל, אלא דסבירא ליה דאין זה כדאי לפסולו לעדות, לכן הוצרך לטעמיה דידיה:

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה יא

והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה וביישובו של עולם. +/השגת הראב"ד/ והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה וביישובו של עולם. א"א ואם אין לו אומנות אלא היא אפילו עם גוי פסול לעדות הוא וכל דכן הוא שהוא למד ממעשיו.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שע סעיף ב-ג

המשחקים בקוביא כיצד, אלו שמשחקים בעצים או בצרורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חברו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא.

(טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העובד כוכבים אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא אם כן אין לו אומנות אחרת.

תשובות והנהגות כרך ד סימן שיא

האם מותר לקנות כרטיס השתתפות בהגרלה

בענין הגרלה, שרבים קונים כרטיסי הגרלה כדי להשתתף בהגרלה והזוכה מקבל פרס, ורב אחד פירסם שלספרדים אסור להשתתף בהגרלות, שלדעת המחבר בח"מ (ר"ז ס"ק י"ג) כל האומר "אתן אם יהיה" נקרא אסמכתא שסמך דעתו שירויח, ואף כאן הקונה כרטיס דעתו להרויח ורק משום כך קנה והוא אסמכתא דאסור ויש בזה גזל מדרבנן, אבל לדעת הרמ"א האיסור הוא רק אם זה אומנותו, ולפי זה הספרדים הנוהגים בכל ענין כשיטת המחבר אסורים להשתתף בהגרלה, וכפי

ששמעתי יש באמת עוד מרבני הספרדים שאסרו להשתתף בהגרלה כיון שזהו גזל וכעין משחק בקוביא .

אמנם דבריו תמוהין מאד, שכאן לא שייך לאסמכתא כלל, דאסמכתא שאסור להמחבר היינו אם אומר כשיהיה דבר פלוני אקנה או אתן, ובזה הוה אסמכתא ולא קנה, אבל כאן קונה כרטיס ששוה עכשיו בשוק כמה דולרים, ויכול למכור אותו עכשיו ולקבל את שויו, ונכנס בזה להשקעה כמו בכל עסק, ורק אם ההגרלה היא באופן שמי שמפסיד צריך לשלם מכיסו תשלום נוסף אחר שהפסיד, בזה לא סומך דעתו ולא מועיל, אבל כאן, קנה עכשיו דבר שיתכן שיבוא לו מזה רווח גדול ויתכן שלא, הוה ככל עושה עסק או משתתף בו שאין בזה שום חשש אסמכתא .

עוד נראה שכיון שרבים נכנסים לספק זה ואין להם קשר זה עם זה, אדעתא דספק נכנסו וגמרי דעתם באמת, ורק כשנמצאים מספר אנשים ביחד במשחק ואחד מהם בלבד מנצח, יש מקום לחשוש משום אסמכתא. ולהטעים מעט את הדברים יש להוסיף את המפורסם בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל שעינינו הרואות שכשהטבח שואל שאלה בהל" טריפות ומטריפים לו, מקבל את הפסק בהכנעה, אבל כשאותו אדם בא לדין תורה וחבירו זוכה, כואב לו ומצטער מאד, ולפעמים מתקשה לקבל בהכנעה את הפסק, ואף שבשניהם הוא מפסיד, מ"מ כואב לו יותר כשהשני מנצח .

ונראה כעין זה גם בנידון דידן שמוכרים את כרטיסי ההגרלה בכל העיר או בכל המדינה, ואין להמשתתפים קשר כלל זה עם זה, יודע כל אחד שהסיכוי שלו לזכות הוא קלוש מאד ומקבל זאת בלב שלם, אבל כשרואה שחבירו ששיחק עמו בקוביא מנצח והוא המפסיד, מצטער וכואב לו טובא, ובזה יש לחשוש לאסמכתא וגזל מדרבנן, משא"כ כשכולם מוסרים מראש את כספם למארגני ההגרלות, גומר דעתו להשתתף בלב שלם אף אם יפסיד, ולכן לא נקרא גזל גם מדרבנן .

ועוד נראה שאסמכתא דלא קנה היינו משום שסומך שהדברים יסתדרו כרצונו ולטובתו, וכשלא מצליח הוה אסמכתא, אבל כאן הלא יודע מעיקרא שהסכויים שלו לזכות הם קלושים מאד, ומ"מ כיון שסכום הזכיה הוא גדול מאד, והסכום שדורשים עבור הכרטיס הוא פשוט, סומך דעתו לכך, וכה"ג לא נקרא אסמכתא .

ומעכשיו נראה פשוט שהקונה כרטיס הגרלה אין בזה חשש אסמכתא, ולא שונה הדבר מכל השקעה שקונה ומקוה שיהיה מוצלח, אבל אין לו שום בטחון, ואם בסוף הפסיד ודאי לא נקרא אסמכתא, ואף כאן קנה כרטיס בתקוה בעלמא שירויה, ומשום שהסכויים קלושים מאד המחיר בזול מאד, אבל סומך דעתו ומוכן באמת גם להפסיד .

אמנם נבון אני במקרה שמשתתף בהגרלה בלי לשלם קודם ההגרלה, רק מבטיח לשלם עבור הכרטיס לאחר מכן, והיינו שמשלם אף שיודע שהפסיד כבר, ועכשיו כשצריך לשלם חסר סמיכות דעת. ומיהו בעצם המוכר הלוא לו הכסף לצורך קניית הכרטיס ובודאי צריך להחזיר לו .

עכ"פ נראה שבקניית כרטיס לא שייך אסמכתא, והיינו בין לאשכנזים ובין לספרדים .

ומיהו בארץ ישראל חברת ההגרלות "מפעל הפיס" היא ביד הממשלה, וחלק ניכר מהכסף המתקבל אצלם הוא עבור החפשיים ומוסדותיהם, ואולי יש כאן ענין של מסייע ידי עוברי עבירה. אבל האמת היא שבלאו הכי כל מה שקונין בכל הארץ חלק מהתשלום הוא מס ערך מוסף, והם אח"כ משתמשים בו גם לעברות חמורות רח"ל, רק ע"כ אנן בדידן ולא חוששין לזה מכיון שאין בידינו לשנות ולהכריע בזה כלום, ולכן מדינא אין עלינו אחריות מה שהם עושים בכסף זה.

ודע שרוב ההגרלות של מוסדות שהכסף הולך לצדקה, יש לצרף עוד שלהרבה פוסקים אין דין אסמכתא בהקדש, והוא הדין בזמנינו ישיבות וכוללים הם בכלל צדקה, ואם יפסיד הלא מנחם את עצמו שהכסף הלך לכולל או שאר צדקה, ולכן יש להקל טפי.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן לה

הנה בדבר חדר הנקרא אולם מסיבות (סאשל האל) שנבנה ג"כ תחת גג אחד עם חדר שנתייחד לביהכ"נ להתפלל שם, פשוט שאין עליו שם קדושה ומותרין לעשות שם דבר חול, אבל לשחק בקלפים (קארטן) ובינגא וכדומה אף שאין ע"ז איסור ברור הם דברים מכוערים בכל מקום שהוא וגם הוא כמושב לצים.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עו ד"ה ב' והא

והא דהגרלה דנעשית ממוסד איזו צדקה אם רשאים לקנות כרטיסי הגרלה מכספי מעשר, הנה בעצם תלוי איזה מין הגרלה הוא אם יש לזה שיוי ממון או אין להם שום שיוי, היינו דהגרלה שיש לה קצבה להכרטיסים כגון שלהרויח אלף דאלאר /דולאר/ עושין למשל רק חמשה אלפים כרטיסים שנמצא שהוא ספק ידוע דאחד מחמשת אלפים ירויח ושייך לשום כמה שוה ספק זה דאחד מחמשת אלפים ירויח סך אלף דאלאר והוא כדמצינו בגמ' (מכות ג' ע"א) מכירה דטובת הנאה בכתובה שנישום לפי סך הכתובה ואיכות הספק דמיתה וגירושין שתלוי בבריאות הבעל והאשה ובאופן חייהם אם בשלום גמור או כשאיכא לפעמים קטטה ואם יש נכסים להבעל, וכן כל מכירת שטר שלבד ענין המתנת הזמן איכא ספק קצת לפי מצב הלוח בנכסים ולפי נאמנותו, וכן הוא שייך שומא לשיוי שומת ספק זה בקטנו וגדלו, ואיכא הגרלה דאין לה קצבה כגון שמוסד הצדקה מוכרת כרטיסים בלא מספר ומוכרים כפי שיוכלו למכור משך זמן גדול שאפשר שיהיו אף עשרת אלפים וגם כמה עשרות אלפים לא שייך לשום שיוי ספק כזה שא"כ אין לספק כזה שום שיוי, שלכן אם הוא הגרלה דיש לה שיוי והשיוי שהעמידו הגבאים אינו גדול ביותר שייך שיקנו אף אינשי שאין בכוונתם לצדקה צריך שיקנה ממעות שלו, ואם הוא הגרלה דאין לה שיוי הרי כל מי שלוקח הוא לנתינת צדקה ויכול ליקח זה ממעות מעשר. ואם נזדמן לאחד שגורלו הרויח מעצם הדין הוא שלו דהא כיון שאין להספק ענין שיוי הוא בהכרח מה שעושין כן הוא למתנה לאחד מהנותנין משום הזריזות לקנות כרטיסי הגרלה לצדקה שע"ז הדרך שמוכרין הרבה יותר ונתקבץ לצדקה הרבה יותר מכפי שמבקשין שיתנו צדקה ואיכא רוחא לצדקה ע"ז שלכן הרשות ביד הגבאים ליתן מתנה זו, אבל מ"מ

מן הראוי שבאם גורלו הרויח יחזיר למעשר הדמים ששילם בעד כרטיס הגורל, וגם המעשר שצריך ליתן מריוח זה לצדקה דלא גרע משאר ריוח ויתן זה למוסד זה.

שו"ת הריב"ש סימן שח

עוד שאלת אם מותר להלות לישראל חברו ריא"ל זהב השוה עשרים דינרין על אחריות ספינה ההולכת מעבר לים ושיתן /בעל הספינה/ לו /המלוה/ בשובה בשלום כ"ד דינרין, מאי כיון דנפיש פסידייהו וההזקים מצוים בהם אם מזעף הים אם מחרום האויבים השוללים יהיה מותר. שהרי מצינו (בב"מ ע"ג) בפרדיסא דאסר רב ואמרינן ומודה רב בתורי דנפיש פסידייהו, אלמא אעפ"י שהוא משתכר לעין כל שקנה פירות כרם השוים דרך משל אלף זוז בחמש מאות כיון שהוא קרוב להפסד והוא אפשר שימצא בו ההפסד מותר, הכא נמי יהיה מותר. או דלמא כיון שנתן מעות ופסק עמו תוספת קצוב רבית גמורה, מאי. ואם באולי נוכל לבא בזה ממקום אחר שנוציאהו בכלל מדין רבית ולא יהיה זה אלא כמו אסמכתא שזו בודאי אסמכתא היא אם תלך הספינה בשלום יתן זה /בעל הספינה/ דרך משל עשרים ליטרין ואם יארע בה הפסד יתן זה /השני המבטיח/ מאה ליטרין. ואף על גב דאסמכתא לא קניא בכל דאי וכל שכן באסמכתא שאין בידו להשלים כמו זה ואעפ"כ מה לנו די לנו שיצאנו מדין רבית, ואולי שהסוחרים והספנים יוכלו להתנות בענין כזה, וכבר שמענו שפשט מנהגם ולא שמענו מי שמיחה בידם לעולם. והוא שנוהגין לתת עשרים ליטרין דרך משל למי שיבטיח לו מאה ליטרין שיש לו בספינה, ואם תלך בשלום יהיו העשרים ליטרין שלו ואם יארע בה שום תקלה יתן לו הוא ק' ליטרין, איני רואה בזה הבדל אלא מי יקדים המעות, ולא שמענו מי שמפקפק בזה. אנא רפא נא למחלת חשכנו וכו', עכ"ל שאלתך.

תשובה נראה ברור שאסור לישראל להלוות לישראל חברו דינר זהב השוה כ' דינרין על אחריות ספינה ההולכת מעבר לים ושיתן לו בשובה בשלום כ"ד דינרין, לפי שזו הלואה וקוצץ לתת לו דבר קצוב ברבית. ואעפ"י שהמלוה מקבל עליו אחריות המעות כל ימי המשך מהלך הספינה עד שובה עדיין לא יצא מידי הלואה, דהא זוזי יהיב זוזי שקיל ולא הדרי ליה זוזי בעיניהו ולא דמי למרא. והיינו ההיא דרב חמא דהוה מוגר זוזי בפשיטא (שם /מסכת בבא מציעא/ ס"ט:), כפי מה שפירשו התוספות שהיה רב חמא מקבל אחריות המעות אם נאנסו קודם שהוציאם הלואה וגם אחר שהוציאם אם נאנסו כל נכסי הלואה שיהיה פטור מלשלם ואף אם יחזור ויעשיר, אפילו הכי נאסר זה בגמרא כיון דלא דמי למרא דלא הדרי בעיניהו ולא ידיע פחתיהו. וכל שכן בנדון זה שיש בהלואה זו זמן שאין המעות באחריות המלוה אלא באחריות הלואה לגמרי דהיינו משעת הלואה עד שעת מהלך הספינה ומשעת שובה עד שעת פרעון. ואף על גב דהכא ההזקים מצויין אין בכך כלום, דמי לא עסקין בההיא דרב חמא שנאסר אף אם המלוה סוחר ים ומוליך כל אשר לו מצרים באניות, דהא יהיב טעמא בגמ' משום דלא הדרי בעיניהו ולא ידיע פחתיהו ולא דמי למרא. ומאי דשרי רב בפרדיסא בתורי דנפיש פסידייהו התם זביני הכא הלואה, דהתם כיון שהיה לוקח פירות הכרם ושהוא יעשה ההוצאות ואפשר שיארע קלקול בענבים וגם יפסיד ההוצאות שהם מרובות מפני קלקול שאפשר שיגיע לשוורים הוה ליה קרוב לזה ולזה. ומה שאמרת אם נוציא זה מדין רבית

ונאמר שהוא כדרך אסמכתא שזו בודאי אסמכתא היא אם תלך הספינה בשלום יתן זה דרך משל עשרים ליטרין ואם יארע בה הפסד יתן זה מאה ליטרין, זה בודאי אפשר הוא ומותר גמור היה אם לא היה בכאן הקדמת מעות. אלא כמו שנים שהמרו זה את זה אם יהיה כך אתן לך כך וכך ואם לאו תתן לי אתה כך וכך. אבל כל שזה נותן לו מעות בהלוואה ולריוח ידוע אף אם המלוה מקבל אחריות הספינה אסור, אלא שהוא אבק רבית, כפי מ"ש הר"ם ז"ל בההיא דרב חמא וכמ"ש למעלה. ומה שנוהגים לתת עשרים ליטרין למי שיבטיח מאה ליטרין שיש לו /לנותן העשרים/ בספינה זו דרך אחרת היא לפי שאין כאן הלוואה אלא כעין מכר שמקבל עליו אחריות מעות האחר, בעד הסך ההוא שנותן לו זה, ואף אם יקדימו לו עתה העשרים ליטרין אין חשש בזה.1 וכי תימא זה שלוקח עתה עשרים ליטרין ולאחר זמן אם יארע הפסד בספינה יצטרך להשיב מאה ליטרין נמצא שהאחר יקדים עשרים ליטרין ויקבל ק' ליטרין אחר זמן והרי זו רבית, אין זה, שהדבר ידוע שאין נותן מאה ליטרין מפני הקדמת העשרים ליטרין שהוא נותן אלא מפני ההפסד שהגיע בספינה שקבל עליו אחריותו, והעשרים ליטרין הראשונים כבר קנאם המקבל מתחלה. ועוד שאין זה מתרבה מעט מעט אלא כעין קנס הוא שמתחייב יחד עתה בכל המאה ליטרין באבד הספינה ואין כאן אגר נטר ליה. דומיא דאם לא נתתי לך מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלך שהתירו במתני' (/מסכת בבא מציעא/ ס"ה:). אבל הצד האחר שנותן לו ריוח ידוע בשוב הספינה הרי הליכת הספינה ושובה נעשה בזמן וכל יום ויום מתרבה השכר מעט יום אחר יום ואיכא אגר נטר ליה. ומה שבא בשאלה לשון זה נוסחו ואף על גב דאסמכתא לא קניא בכל דאי וכל שכן באסמכתא שאין בידו להשלים כמו זה ואעפ"כ מה לנו וכו', הנה בזה הלשון נטית מן המסילה. ויצא לך זה ממה שמצאת בפרק איזהו נשך (ע"ג:) ולרב אשי מאי שנא ממתניתין אם אוביר ולא אעביד אשלם במטבא, התם בידו הכא לאו בידו, ונראה לך מכאן דטפי הוי אסמכתא לאו בידו מהיכא דבידו, אלא דכיון דאסיקנא דכל דאי לא קני אפי' היכא דבידו כההיא דאם אוביר ולא אעביד אשלם במטבא הוי אסמכתא ולא מחייב. או שאתה סובר כדעת הגאון ז"ל דמחייב היכא דבידו מתקנת חכמים שחייבוהו כיון שהיה בידו לגמרי אף על גב דמדינא מפטר דאסמכתא היא, ומתני' דאם אוביר הלכתא היא ותקנתא היא. ומה שהקשו בגמרא ולרב אשי מאי שנא ממתניתין אם אוביר וכו', פירש הגאון דהכי מקשי אמאי לא תקנו כאן כמו התם, ומתרץ התם בידו וראוי לתקן לחייבו כיון שפשע במה שהיה אפשר לו אבל הכא לאו בידו, אבל הכלל היוצא לך מכאן כל היכא דאין בידו להשלים כגון הכא הוי אסמכתא טפי, הא ליתא. שאין אסמכתא אלא בתולה בדעת עצמו לומר אם לא אעשה כך אתן כך שהוא סומך על עצמו לעשות כן ומשום הכי מתני אי לא עביד ולא גמר בדעתו לאקנויי. כגון ההיא דפרק ד' נדרים (כ"ז) אם לא אתינא מכאן ועד תלתין יומין ליבטלן זכוותיה. וכן ההיא דתנן (ב"ב קס"ח) אם לא נתתי לך מכאן ועד ל' יום אחזיר לו שטרו. וכן הלוהו על שדהו ואמר לו אם אי אתה נותן לי וכו' (ב"מ ס"ה:). אבל תולה בדעת אחרים שאין בידו כלל לאו אסמכתא היא, דכיון שאינו תולה בעצמו ואין בידו כלל גמר ומקני אדעתא דההוא תנאה. וזה מבואר בפרק זה בורר (כ"ד:), דרב ששת אמר התם דמצחק בקוביא לאו אסמכתא היא כיון דלא תליא מלתא בדעתיה אלא אף בדעתא דחבריה ובמעשה ידיה, וקיי"ל כותיה. ואפילו רב חמא דאמר אסמכתא היא מפרש טעמיה בגמרא משום דאמר קים לי בנפשאי דידענא טפי. וכן

תולה בדעת יונו אמרינן התם דלא הוי אסמכתא לכולי עלמא אי לאו משום דבנקשא תליא מילתא ואמר אנא ידענא בנקשא טפי, הא לאו הכי לאו אסמכתא היא. והא דאמרינן גבי ההיא דרב אשי דכיון דלאו בידו הוי אסמכתא התם אף על גב דלא תלה בדעתו לגמרי מ"מ תלה תנאו בנוהג שבעולם, שמוציאין שם בפרוותא דזולשפט ברוב השנים וברוב הזמנים יין הרבה בזול ומוכרין לכל אדם והוה כתולה בדעת עצמו והוי אסמכתא דלא גמר ומקני. ומשום טעמא דמי יימר דמזבני ליה לא הוי פושע ולא קנסוהו לחייבו כיון דמן הדין הוא פטור, לא דמי לאם אוביר, דהוי פושע גמור. 2 אבל בנדון זה שתולה בדבר שהוא מקרה גמור אם תהיה רוח סערה בים מפרק אניות ומשבר ספינות או יחד יבואו גדודים וחברת גנבים ושוודדים לשלול שלל ולבוז בז ואין בידו להיות נכון לבו בטוח לא יירא מכל אלה כשהתנה מתחלה גמר ומקני ואין כאן אסמכתא. ועקרון של דברים אלו תמצאם מבוארים לרבינו הרמב"ן ז"ל בהלכות נדרים שחבר בפרק ארבע נדרים. אם אחרו פעמי תשובתי ובשש רכבה אל תתמה על החפץ. היתה נסבה לכתי טירו"ל לחתונת אחד מן החברים החשובים נודעת לו אהבה יתירה וחבה. ואחרי שובי יסובו עלי רבים בדברי ריבותם עוד זה מדבר וזה בא. כי טבע הענין חייב היותה רבת השעור במדת ארכה ורחבה. גם כי היקר המעתיקה בהכחידו לבהלות טרדתו וחשכת מעשהו כי רבה פעם יצא לחוץ ידבר פעם אסור בזיקים אל הקובה פעם אל הכלים נחבא. ואם כה יאמר כעת מחר אתן יד אכתבה הנה לימים רבים החזון ולעתים רחוקים הוא נבא ויכתוב שורותים אחת בכרסה ואחת בגבה ולא נודע כי באו אל קרבה. כל אלה חברו להאריך מועדה עד רצה האלהים מגן להולכי תום ואמר מרכבתה לרתום ותתום בטח בה' ועליו דרכיך גול הוא ימלא משאלותיך ובשמו תדגול לא תצטרך לשון של שועל ולביצת החרגול. והן אני כפיך בכל אשר תשיג ידי היות לך לאח קרוב ומזה תקע כפך בעדי ואותי ערוב ברכה תדושן ושלום לרוב. כנפשי ונפש נאמן אהבתך יצחק ב"ר ששת זלה"ה. שעל הכתב כל לבבות דורש ימשוך בחן שפתותיו ומתק חכו לא יותן סגור תחתיו לא ישקול כסף מחירו וערכו כח מעשיו עשויים באמת וישר וצדיק דרכו הנבון הותיק אנמשה גבאי י"א.

Dr. Sorotzkin

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן לה

הנה בדבר חדר הנקרא אולם מסיבות (סאשל האל) שנבנה ג"כ תחת גג אחד עם חדר שנתייחד לביהכ"נ להתפלל שם, פשוט שאין עליו שם קדושה ומותרין לעשות שם דבר חול, אבל לשחק בקלפים (קארטן) ובינגא וכדומה אף שאין ע"ז איסור ברור הם דברים מכוערים בכל מקום שהוא וגם הוא כמושב לצים.

תשובות והנהגות כרך ד סימן שיא

ולהטעים מעט את הדברים יש להוסיף את המפורסם בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל שעינינו הרואות שכשהטבח שואל שאלה בהל" טריפות ומטריפים לו, מקבל את הפסק בהכנעה, אבל כשאותו אדם בא לדין תורה וחבירו זוכה, כואב לו ומצטער מאד, ולפעמים מתקשה לקבל בהכנעה את הפסק, ואף שבשניהם הוא מפסיד, מ"מ כואב לו יותר כשהשני מנצח.

Dr. Sorotzkin's article on the role of parents

Dr. Benzion Sorotzkin, Psy.D.
Clinical Psychologist
Brooklyn, NY
www.DrSorotzkin.com
bensort@aol.com

THE ROLE OF PARENTS IN THE CURRENT CRISIS OF “OFF THE *DERECH*” ADOLESCENTS: DARE WE DISCUSS IT? CAN WE AFFORD NOT TO?*

The frum community has been struggling with the problem of rebellious adolescents. Many factors have been cited as possible causes for this problem. A prominent therapist recently stated at a professional conference that we currently do not know what causes this problem. This paper will seek to demonstrate that it is deficiencies in the parent-child relationship that lie at the root of adolescent rebelliousness. The impact of other risk factors is mediated via their effect on the parent-child relationship. The resistance to acknowledging the central role of parents in this problem, and the repercussions of this resistance, are discussed.

The problem of rebellious adolescents has become a major area of concern for the *frum* community. Many articles have been written on this subject and it is rare for a community organization to hold a conference without workshops devoted to this topic. While accurate statistics are not available, most educators and activists feel that the problem is growing at an alarming rate. Many knowledgeable activists use the term “epidemic.”

This paper will review the items commonly mentioned as risk factors in *frum* children becoming rebellious (“going off the *derech*”). I will demonstrate that there is a strong tendency - albeit with the best of intentions - to downplay the role of parents in this problem. The reasons for this avoidance and how it can impede efforts to alleviate the problem will be explored.

---

* Earlier versions of this paper were presented at a conference of educators in Monsey, NY on November 25, 1999 and at the NEFESH conference, Baltimore, MD on December 26, 1999. A “secular” version of this paper was published in *The Journal of Psychohistory*, Vol. 30 No. 1, Summer 2002, pp. 29-53 as “The denial of history: Clinical implications of denying child abuse.” An abbreviated Hebrew version was published in “Issues in Psychology, Psychotherapy and Judaism,” Seymour Hoffman, Ed., Nefesh Israel: 2008, pp 18-51 and in “Psychotherapy and Judaism,” Seymour Hoffman and Leah Rossman, Eds., NY: Golden Sky Books, 2012, pp. 127-151.

The author wishes to thank the many psychotherapists and *mechanchim* who have commented on, agreed with, challenged and disputed earlier versions of this article. A special thanks to my patients who trusted me enough to tolerate the pain of looking into dark, hidden alcoves of their memories.

It is axiomatic when dealing with complex social issues, that these problems are multi-determined. It then follows that the interventions also have to be multi-pronged. However, acknowledging the multi-factorial nature of a problem does not preclude us from recognizing that some factors are more significant and crucial than others are.

RISK FACTORS ASSOCIATED WITH REBELLIOUS ADOLESCENTS

Among the general public, the most common causative factors mentioned in regards to rebellious adolescents are distant environmental ones. The vulgar and decadent media, the Internet and western culture in general, are portrayed as being too appealing for many contemporary teenagers to resist. The assumption is that the pull from the outside is so strong, that even well adjusted, happy youngsters who have positive relationships with their parents can easily be influenced to abandon their family's way of life.

Exposure to the media

It is undeniable that exposure to the media negatively impacts our moral standards and sensitivities. The question of what is an optimal or acceptable level of exposure to the outside world is, therefore, an important one (see e.g., the February 1995 special issue of the *Jewish Observer* on "The world around us: The risk of exposure, the cost of insularity") but it is not directly relevant to our topic.

The question we are addressing is not what has caused a lowering of moral sensitivities. Rather, the specific issue we are dealing with at the moment is why children rebel against their parents' way of life. To the best of my knowledge, the relative number of "off the *derech*" teens among Orthodox families that permit higher levels of exposure to the media is no higher than in families that strictly insulate their homes from outside influences. This should serve as conclusive evidence that exposure to the media is not a major causative factor in the "off the *derech*" phenomenon, although it can certainly have other negative consequences. (We will return to the Internet issue below).

It is true that youngsters who rebel often become heavily involved in "on the edge," "cultural" activities. However, this is the effect of rebelliousness rather than the cause. It is very doubtful that exposure to the media, in itself, can make it worthwhile for children to abandon their parents' way of life. The price they pay in feelings of guilt, rejection and failure, to say nothing of the loss of approval of parents, would prevent such a step. Rather, it is only after a buildup of feelings of hurt, resentment, anger, rejection and alienation from family and community that they feel that they have nothing to lose by dropping out. As Rav Matisyohu Salomon recently stated, "it isn't accurate to call them 'dropouts,' rather, they should be called 'pushed-outs'"¹

---

¹ Rav Matisyohu Salomon, *With Hearts Full of Love* (Mesorah, 2009): It is not an easy thing for anyone to sit through a whole day of school, especially a child, and the mother has to be waiting to shower him with *rachmanus* when he comes home. If, however, the home to which he returns is stressful and judgmental, if he goes to sleep with resentment and frustration his resentments will be directed toward his parents, his brothers and sisters, his

The influence of “bad friends” and an overactive *yetzer hora*

Another oft-mentioned factor in youngsters rejecting their parents' Torah values is the influence of bad friends. The obvious question to ask is what makes this particular child vulnerable to this negative influence? There may be 25 boys in a class of whom 23 feel little or no temptation to follow the example of the *ōbadō* boy, while one particular child is strongly tempted to follow in his footsteps. What is unique about this child to make him especially vulnerable to negative influence?

When a second child in a family goes *ōff the derech* *r”l* the parents will declare that it is the result of the bad influence of the older brother. I ask them the obvious question: *ōFrom which brother did the older child learn it from?ö* The thought that both brothers are reacting to the same cause, i.e., an emotionally unhealthy situation in the home, doesn't occur to them.

Rav Wolbe makes the point quite forcefully: "If someone has a child who acts inappropriately, he can't attribute it to the negative influence of bad friend - this is simply an excuse."² It is obvious that Rav Wolbe is not minimizing the negative influence of deviant friends. Rather, he is emphasizing that parents play a more central and decisive role. Research studies have documented the association between deviant friends and delinquency. However, the research also highlights the family variables that act as moderators. As Viatro et al., (2000) discovered in their research:

[A]ttachment to parents reduced the influence of deviant friends. At a certain point, it becomes difficult and even impossible to prevent teenagers from becoming exposed to deviant friends. Hence, it may be [more] effective in the long run to foster the parent-child bond through communication, support, and shared activities in addition to monitoring the child's behavior. adolescents with unfavorable attitudes toward deviancy are not influenced by deviant friends [pp. 321-322].

When children are easily influenced by bad friends or when rebellious teenagers become involved in illicit and immoral behaviors, parents will often claim that their children were born with an unusually powerful *yetzer hora* and, therefore, they as parents were powerless to prevent the inevitable downward spiral. *Eisav* is usually pointed to as the prototype of someone born pre-destined to be a *rosha*. However, according to Rav Dessler this is a misperception. Clearly, says Rav Dessler, *Eisav* was **not** born predestined to be a *rosha*, otherwise we would have to say that he had no *bechira*. At most, we can say that he was born with a temperament that made

---

rebbeim and teachers, the Torah and even the Ribbono Shel Olam, Heaven forbid. And then we're surprised when some children become dropouts. I don't call them dropouts. I call them pushouts. How can we blame them when they were pushed out by the way we treated them, albeit without malicious intent [p. 73]?

2

שיעורי תורה מרבי שלמה וולבה (:) " : " , " " : " . "

" : " , " , " . "

...

6

positive behavior more difficult for him and raising him properly a more challenging (but not impossible) task for his parents.³

There is an interesting phenomenon I have observed with those who explain a child's negative behavior by attributing it to an unusually powerful *yetzer hora*. The belief that a child was born with a factor making it more difficult for him or her to behave properly doesn't seem to mitigate the anger parents feel toward the child. The belief seems to serve the sole purpose of avoiding a more thorough (and perhaps painful) search for the true causes for the child's behavior. In contrast, when Rav Dessler speaks of *Eisav* having a more difficult temperament, he also makes it clear that less was expected of him as a result (at least initially).⁴

Other factors

A recent report from a professional conference of *frum* therapists dealing with children in crisis speaks of "child risk factors" such as Attention Deficit Disorder (ADD), hyperactivity, Oppositional Defiant Disorder, learning disabilities, poor academic abilities and poor social skills. Another factor noted under child risk factors is the depressed child, which includes anxious and perfectionistic children.⁵

The second basic category listed is the "family risk factors" which includes lack of family cohesiveness, poor parenting skills and families with "high expressed emotions" (i.e., criticism and hostility) and marital conflict. The third category listed is "environmental risk factors" which includes families with major medical and or economic problems and children with a history of sexual and/or physical abuse. My impression from reading the above-mentioned report and from a conversation with one of its editors is that poor parenting skills is not considered the major contributing factor in most cases of at-risk children.

THE ROLE OF PARENTING

My own view is that in the vast majority of cases of acting-out adolescents, the major causative factor is deficits in parenting and the resulting deficiencies in the parent-child relationship. (As discussed below in the "Parental Attitudes" section, the problem is usually with parental attitudes more than with parenting skills). The many risk factors noted in the above-mentioned report certainly contribute to the problem. In my opinion, however, they do so mainly by making it more difficult for the parent to maintain a positive and supportive attitude toward their children. In addition, many of the symptoms noted in the report (e.g., anxiety, perfectionism, Oppositional Defiant Disorder), are most often themselves **reactions** to poor parenting practices. The necessary ingredient that actually causes a child to rebel is the anger and frustration resulting from feeling unaccepted and rejected, by his or her parents.

... [ ] ' ... 6 [ ] ' , " 205 ' , " , " מכתב מאליהו,³
 6 458 ' , " , " מכתב מאליהו,⁴
 .(: , " , " ') .
 .See Blumenthal & Russel, 1999⁵

The current crisis and its root causes were predicted over two decades ago! In an almost prophetic article on the crisis in parent-child relations, Rabbi Aaron Brafman (1977), a noted *mechanech*, stated:

I know of crises in every neighborhood, in every sub-culture [of the Orthodox community]. The common denominator in all of these situations would seem to be a lack of communication and a growing hostility between parents and children. While this may be analyzed from many perspectives, **the fundamental needs not being met in all of these situations are those of understanding, respect, and too often, the patience of parents toward children.** Every child needs to be loved by his parents, and most important to be accepted for what he is. **This seems to be such a simple solution. And yet how often ... this is overlooked!** [p.14, emphasis added]

More recently, Rabbi Brafman (1998) stated that: "The consensus of professional and lay-activists working with at-risk teenagers and dropouts, has been that the overwhelming majority of their clients come from broken homes, orphaned homes, dysfunctional homes, or unhappy homes [p. 8]. I would only add that a broken home or orphaned home creates a dropout only when it leads to a dysfunctional/unhappy home.

Love or acceptance and respect?

Many *mechanchim* emphasize the importance of children feeling loved by their parents. The *Chazon Ish* is quoted as saying that acceptance and respect are more critical for a child than love.⁸ After all, the love that parents feel for children is a natural instinct. Viewing children positively and accepting them in a non-critical manner is a much more difficult challenge. (As a mother once told me in regard to her teenage son, "I love him but I don't like him"). It is my impression that excessive criticism is the major factor poisoning the parent-child relationship in our times. This criticism is most often rendered in the name of love!

When children feel that their parents are critical of them **in a global sense**, they are much more likely to act in an oppositional manner. This, in turn, prompts parents to react negatively, which then further escalates the children's acting out. Regardless of the level of reasonableness or unreasonableness in the parent's critical attitude, children will inevitably blame themselves (Gartner, 1999, p. 38), (even if the child is overtly proclaiming that it is everyone else's fault). This leads children either to perfectionism, where they try to be perfect in order to win their parents' approval, or to giving up when they feel that nothing they can do will ever be enough to escape parental criticism.

"! " .....[" ...] .

"... ' " 6 50 ' , " ' משפחה.⁸
 " חזון איש .
 . רבי מיכל יהודה לפקוביץ .

Range of parenting deficiencies

It needs to be emphasized that when I refer to poor parenting practices, I am referring to a wide range of phenomena. At one end of the spectrum, are the overtly abusive parents, either physically or emotionally. This includes parents who believe that their children's purpose in life is to fulfill their own, often immature, emotional needs. They do not hesitate to manipulate their children's emotions to this end. Even this type of overt abuse is not always obvious to others, since these same parents are often very pleasant to other people as they have a strong need to gain the approval of others.

In the midrange of the spectrum, are parents who are not initially abusive. However, they are rigid and inflexible and so tend to over-react to their children's difficulties resulting from learning problems, lack of motivation, or even normal childhood misbehavior. They tend to see these problem behaviors in a very negative light, and even more significantly, they often attribute malicious **intent** to the child (Strassberg, 1997). These parents can often be identified by the negative and disparaging manner in which they refer to their children: "He's a self-indulgent truant;" "She's a free loader;" "He's using his learning disability as a convenient excuse for his laziness," etc. (This issue is discussed in more detail below in the section "Parental attitudes").

At the other, more positive end of the spectrum, are parents who are very caring and giving to their children and rarely have negative interactions with them. However, they are mostly focused on their children's behavior and cognitive development with little attention paid to their emotional life. Research has shown that a dismissive attitude on the part of parents to their children's emotional life has far-reaching negative implications for their later adjustment (Gottman, Katz, & Hooven, 1996).

Baumrind (1978) proposed a very helpful distinction in parenting styles, between "Authoritative parenting" and "Authoritarian parenting." An authoritative parent is demanding and responsive. Authoritative parents understand how their children are feeling and help them to regulate their feelings and solve their problems. They encourage their children to be independent but still place limits on their actions. The parents encourage discussion and try to be warm and nurturing. They allow their children to explore more freely, thus having them make their own decisions based upon their own reasoning. Authoritative parents tend to produce children who are more independent and self-reliant. An authoritative parenting style mainly results when there is high parental responsiveness coupled with age-appropriate parental expectations. Authoritarian parenting, in contrast, is demanding but not responsive. It is characterized by high expectations of conformity and compliance to parental rules and directions, while allowing little open dialogue between parent and child. Authoritarian parenting is a restrictive, punitive parenting style in which parents make their children follow their directions. Authoritarian parents expect much of their child, but generally do not explain the reasoning for the rules or boundaries. Authoritarian parents are less responsive to their child's needs, and are more likely to ground their child rather than discuss the problem. The children of authoritarian parents often are less socially competent because the parent generally tells the child what to do instead of allowing the child to choose by him or herself. Some children of authoritarian parents may develop insecurities and display anti-social behavior.

Children whose feelings are neglected or negated respond by neglecting their own emotional needs and focus instead on being well behaved (Miller, 1996). Many become perfectionistic, striving to please their parents at all costs (Sorotzkin, 1985, 1998, 1999a). Eventually and inevitably, it becomes clear to them that they cannot be perfect, and so they give up their quest and become depressed and/or act out their resentment and frustration. It is easy to see that when a rebellious child comes from such a family, it would be difficult to perceive the connection to his or her family life, since these families are indeed high functioning, "good families."

One acting-out youngster had been a well behaved, "A student." His parents were very giving and attentive to him. However, whenever he did something for the sake of fun (e.g., bowling) or dressed informally (e.g., wearing a sweatshirt to an amusement park) he felt he was disappointing his father who was very low-keyed and straight-laced. The father never told his son that he has to be a carbon copy of his father, but that is exactly what the son felt that he had to do in order to win his father's approval. Since his personality was very different from that of his father – he was gregarious and outgoing - he constantly experienced a deep sense of shame for not being as serious as his father. Since the parents never overtly demanded it, I searched for the source of his perceived need to be exactly like his father. After speaking to the father a number of times, he acknowledged that both he and his wife were ultra-sensitive to the opinion of others and have always felt a great need to please others and fit in. When his son spent time in fun activities the father felt very critical, to a large degree, he acknowledged, because he imagined the disapproval of neighbors. While at first he protested to me that he most often didn't verbalize these negative reactions, he did concede that it was unlikely that his son was unaware of his feelings. Clearly, these parents did not value their own sense of individuality and so it isn't surprising that their son felt the same way.

The pressure to bring *nachas* to parents

A less obvious form of less-than-adequate parenting is the subtle pressure to bring *nachas* to parents. Many children in our community grow up with the idea that their main purpose in life is to bring their parents *nachas*, rather than to be successful in their service of Hashem etc. To them, the problem with doing something wrong is not because of its inherent wrongness, i.e., it negates the *rotzon Hashem*. No! The main issue is that it will aggravate and disappoint their parents. In fact the most common *brocho* given to a *bar mitzvah bochur* is that he bring *nachas* to his parents.

What's wrong with a child trying to bring *nachas* to his parents? Don't they want what's best for him? From a *hashkofo* perspective there is serious problem with parents feeling that their child's purpose in life is to bring them *nachas*. Rabbi Yissocher Frand (1999) recounts the following story that he heard from Rav Moshe Shapiro.

(This issue is discussed at length in my article on [öHonoring Abusive Parents.ö](#))

This, unfortunately, is not the case. The late *mashgiach* of the Ponevich Yeshiva, Rav Chaim Friedlander *zt"l*, for example, clearly states that it is obvious that the *Chinuch's* *yesod* that a person's motivations follow his actions can only apply when the person identifies with the ideals associated with those actions. He relates that Rav Yisroel Salanter made this same point citing evidence from the Cossacks. The Cossacks were the elite troops of Europe. They were drafted at a young age and served for 30 years before retiring on a government pension. During their many years of army service these troops were highly disciplined, energetic and productive. However, after retiring, these soldiers spent the rest of their lives in a drunken stupor. What happened to the good habits that they practiced for 30 years?! Since they never identified with these values, answers Rav Yisroel, their external behaviors could not have the power to influence their internal values. Contrast this with the common, naive belief that forcing someone to behave in a certain way will automatically cause him to internalize the values associated with that behavior!¹³

Rav Dessler makes a similar point regarding *chazal's* declaration that *metoch shelo leshmo bo leshmo*. *Lo leshmo* itself is dangerous, says Rav Dessler,¹⁴ and he decries the common misconception that all forms of *lo leshmo* automatically transform into *leshmo*. The truth is that there has to be an element of *leshmo* (at the very least, a strong desire to learn *leshmo*) that already exists in the person's motivation, and it is this kernel of *leshmo* that then develops into a more substantial form of *leshmo*.¹⁵ (I discuss this issue extensively in my article on rewards and competition).

RESISTANCE TO ACKNOWLEDGING THE ROLE OF PARENTS

There is a great deal of resistance, both among professionals (*frum* and secular) and the general public, to acknowledging the central role played by parents in the development of emotional difficulties in their children. I will cite a few examples of this reluctance; first in the secular, professional community:

Researchers have found clear evidence of the high degree of childhood sexual victimization among severely mentally ill women. The reluctance to report these figures was openly expressed by some of the major researchers in this area.

At the same time, clinical researchers working in the area of severe mental illness have been understandably wary of focusing on the problem of early abuse in this population. There has been a reluctance, for example, to disinter the theoretical trend of blaming families for causing major psychiatric disorders. Current treatment models emphasize enhancing current adjustment rather than understanding past events¹ (Rosenberg, Drake, & Mueser, 1997, p. 261).

Can you imagine trying to treat an emotionally disturbed adult without relating to the sexual abuse he or she suffered as a child!? How effective can such treatment be? Yet this is what some experts are recommending.

Another example is research done in the area of "expressed emotions [EE]" and psychiatric illness. Years of research clearly show that a psychiatric patient released from the hospital to live with his or her high EE family is twice as likely to relapse and return to the hospital as the patient returning to a low EE family. As noted by a prominent researcher in this area (Hooley, 1998); "The term EE [expressed emotion] is rather misleading since EE is not a measure of how willing a relative is to express emotion or to vent feelings. Rather EE is a reflection of the extent to which the relative expresses critical, hostile, or emotionally over-

---

... , " ,
 ... , -135 ' " " 14
 ... , ... " ... " 6 24 ' , " , " 15
 6 230 ' ... ,
 , " " ,
 .... , " ,

involved attitudes toward the patientö (p. 631). Note the reluctance of researchers to be honest and open about the fact that they are speaking about a critical family. Instead, they camouflage this information behind the euphemism öexpressed emotion.ö

The above-mentioned researcher, after noting the powerful effect of EE on the relapse rate of psychiatric patients, adds: öThese data do not, of course, mean that families cause schizophrenia.ö I wrote to this researcher and asked if there was any research evidence that high EE does not cause schizophrenia? She replied that öthe appropriate studies have not been done [but] because of the past tradition of blaming families for causing schizophrenia, it is important that researchers in this area don't go beyond the science in making any unwarranted inferences.ö To me it seems highly improbable that high EE should have such an impact in causing relapse of schizophrenia and yet not be involved in causing the condition in the first place. The truth is that contrary to this researcher's assertion, there **is** evidence that children in high EE families are more likely to suffer from serious mental illness in adolescence (see studies cited in Karon & Widener, 1994).

There is more recent evidence of the connection between an emotionally unhealthy childhood home environment and the development of schizophrenia. A recent review of schizophrenia research in the prestigious journal *Acta Psychiatrica Scandinavica* - described by many as öearth shatteringö - provides evidence that at least two-thirds (in some studies up to 97%) of the individuals suffering from schizophrenia suffered childhood physical or sexual trauma.

The authors of this study (Read, van Os, Morrison, & Ross, 2005) cite many studies that point to a significant overlap between the diagnostic constructs of schizophrenia, dissociative disorders and post-traumatic stress disorder (PTSD). Since many contemporary clinicians are biased in their perception of schizophrenia as a biological disease - in my understanding, a bias reflecting the emotional resistance in the community at large to acknowledge the trauma that many children suffer in their own families - they don't ask the questions that would uncover the history of abuse that would allow the diagnosis of PTSD. This bias has serious clinical implications as effective, evidence-based psychosocial treatments for psychosis are abandoned for exclusively psychopharmacological treatments. The authors report on öa large, multi-centre study [that found] that psychological approaches are more effective than medication for psychotic people who suffered childhood traumaí . For some, simply making a connection between their life history and their previously incomprehensible symptoms may have a significant therapeutic effect [p. 344].ö Unfortunately, the traumatic history underlying the psychosis is so often left undiscovered, depriving the patients of needed psychological treatment.

It is interesting to note that almost every article or book on *chinuch* written by a contemporary Rov or *mechanech* emphasizes the importance of a positive and warm parent-child relationship, acceptance of a child's individuality, and a reduction of excessive pressure and criticism, as the surest means of avoiding rebellious children.¹⁶ Yet, when children do rebel, we

---

¹⁶ For example, see Rav Shlomo Wolbe's *Planting and Building in Chinuch*; and *Chinuch in Turbulent Times: Practical Strategies for Parents and Educators* by Rabbi Dov Brezak,(ArtScroll, 2002); and *The Heart of Parenting: Understanding What It Takes to Raise Successful Children in Today's Challenging Times* by Rabbi Moshe Don Kestenbaum (Menucha, 2013).

hesitate to draw the logical conclusion that the parents probably did not follow this advice. A few years ago, at a conference of *frum* professionals, a prominent *mechanech* confided to me that he was not going to publicly state his opinion that parents play the major causative role in the problem of rebellious adolescents. He was concerned with the anticipated negative reaction of the audience.

Likewise, when a prominent *frum* periodical published a series of articles addressing the topic of teen dropouts, it published the viewpoints of all parties involved except those of the children themselves. At the encouragement of his former *mashgiach*, a young adult wrote a very moving and eloquent letter relating how the difficulties he had with his parents led him to abandon *Yidishkeit*. At first, the periodical rejected the letter. After some pressure was brought to bear on the editor, the letter was indeed published, but only in a censored and heavily edited manner, which portrayed the letter writer in a very negative and distorted light. In fact, the editor implied, without any evidence, that the writer had a serious problem with his perception of reality. It was a classical case of trying to deny the message by killing the messenger. When the young man's therapist wrote a letter to the editor in order to set the record straight, the editor refused to publish the therapist's letter because of his concern of "causing additional pain" to the parents of rebellious children. Similar concern for the feelings of the unjustly maligned youngster was sadly missing!

Another *frum* publication once asked a noted *mechanech* to write an article highlighting the dangers of the Internet. This *mechanech* spent a great deal of time researching the issue. He then wrote an article based on his research. After methodically documenting all the dangers associated with the Internet, he noted under the heading of "The necessity of identifying risk factors" that:

Ultimately, restricting Internet access is a **necessary but insufficient** solution. What is needed is healing the personality weaknesses that virtually guarantee some individuals will fall victim to Internet temptations. **Studies show that those most likely to get into trouble are not deterred by limits on Internet access.** Therefore, a key challenge to parents and educators is identifying the risk factors. Researchers describe **four pre-existing conditions that put an individual at high risk for getting into trouble on the Internet. They are lack of family bonds; low self-esteem; inability to express opinions and questions; and inability to socialize.** [Emphasis added]

A prominent Rosh Yeshiva read the article and said that he felt that the article should be printed. When the article was, in fact, printed, the section on "The necessity of identifying risk factors" was mysteriously missing!

These incidents reflect the need of some people to externalize the blame for the difficulties many of our youngsters face onto external factors rather than to honestly face the reality of what some children face in their own homes. Some may justify this distortion as a means of prompting parents to do more to protect their homes from the indisputable corrosive influence of the media. What harm is there to some "scare tactics," even if it distorts the facts, if it is for a good cause?

More recently, a prominent *mechanech* in Bnei Brak wrote a *sefer* on *chinuch* where he breaks the pattern of denial and spells out the painful truth clearly [free translation]:

Rav Shmuel Zalman Auerbach was also quoted as saying that in the majority of cases mistakes made by the parents is a major factor in causing youngsters to rebel.¹⁸

When a respected *mechanech* recently attributed, in print, adolescent rebelliousness to parental factors, there was a strong reaction. He was accused of, (a) being inaccurate (õit happens even in the best of homesö) and, (b) insensitive (õwhy add to the pain of parents who are already suffering?ö). Let us examine these objections.

15

The myth of “It happens in the best of families”

In the context of understanding why a child rebels, the term "good family" would have to be limited to parents who have a positive and emotionally healthy relationship with their children, in addition to whatever other fine qualities they might have. The fact that parents are well-known in the community, support worthy causes, are prominent educators and the like does not, by itself, qualify for "good family" in the context of discussing possible parental influences in a child going "off the derech" or if, in relation to their children, they are also overly demanding, punitive and rejecting. When people say that the problem of "off the derech" children happens in the "best of families" they are almost always referring to the family's public persona. They usually have no idea of what goes on within the family. They simply assume that such parents "must be" wonderful parents.

We can avoid making this unwarranted assumption if we note the comment of my uncle, the late Telzer Rosh HaYeshiva, Rav Boruch Sorotzkin. In his *sefer* on *Chumash* he notes that negative character traits exist, to some minimal degree, even in great people. They would be most vigilant to not give expression to these traits in the company of their students or colleagues. Rather, these traits are more likely to find expression within the family.¹⁹ Similarly, Rav Eliyahu Lopian comments that if you want to know if someone is a *ōkapdonō* (impatient, hot-tempered) you have to observe his behavior with his wife and children, over whom he may feel a sense of ownership and expect them to jump at his every command, and not his behavior with non-family members.²⁰

It is clear from these comments that one cannot know, with any degree of certainty, that people who have reputations as “the nicest people” in the public arena necessarily act in the same manner in the privacy of their homes. In fact, there are enough instances of the opposite being true to cause the Ari zöl to state that someone who does *chesed* with the public at large but not with his family members, his acts of *chesed* are not considered as *zechusim* and he is not rewarded for them.²¹

I find it somewhat surprising that even experienced therapists, who should know better, make this mistake, claiming that it isn't unusual for children from "good families" to "go off the derech." The implication is that since it's a "good family" there can't be parental factors involved in the child rebelling. Experienced therapists should certainly be aware that parents in "good families" sometimes act in bad ways within their families. (Our community's experience with the problem of spousal abuse should have at least taught us that much). Every experienced therapist in the *frum* community has encountered incidents of undisputed emotional and physical abuse of children in families that are highly respected in the community. The strict rules of

6 6 , 6 ' ' ( ) "הבינה והברכה" 19

[ ] ... - [" 37'] 24' , " ,( ) (") לִבְ אֱלִיָּהוּ²⁰

²¹ חינוך מלכותי: מאמרי חינוך להורים ומחנכים,

confidentiality tie the therapist's hands when he hears that very same family being mentioned as an example of the tragedy of rebellious adolescents happening in the "best of families."

In spite of the above, the myth persists, even among therapists, that it is common for children who are loved, respected and treated with sensitivity for their emotional needs by their parents, to rebel against these very parents to the point of rejecting their way of life. It seems that it is less threatening to believe that something bad can happen to a "good family," (e.g., when a child rebels) than to acknowledge that a person who is looked up to in the community can be abusive to his or her children. After all, it isn't only children who have a need for idealization (Kohut, 1987; Lee & Martin, 1991). The fact that parents who are perceived in our collective unconscious as the prototype of the loving and caring individual can be abusive to their children can be difficult for us to accept. Consider, for example, the years of denial that sexual abuse could actually occur within the *frum* family. Therapists are not immune to these feelings and it is not surprising, therefore, if, at times, they unconsciously collude with patients and/or parents in denying this reality. As Gartner (1999) states:

Therapists frequently experience the impulse to reel back from the shock and deny the horror of the material being described. This is a natural reaction in any therapist who is empathically attuned to the patient. Like the patient, the therapist may try to keep the experience unformulated and unsynthesized. After all, trauma by definition is an event that seemed impossible in the patient's worldview, and may seem equally impossible to the therapist. The dilemma is that it is in experiencing the therapist's struggle to listen to the impossible that the patient gets freed from it. [p. 257]

There have been times that I have also been convinced that I had encountered an example of a youngster from a "good home" (in both the public persona and within the family, emotional-health sense) that "went off the derech." But inevitably it turns out that my initial conclusion was premature. It was only because I found it difficult to believe that a youngster from a loving home would have a sufficient reason to take such a drastic step that I kept asking questions (while being careful not to be suggestive) until I was able to indeed understand why it happened.

I once treated a young man from a highly respected family who had gone "off the derech." During the first months of therapy he reported that there had not been any difficulties in his relationship with his parents before he became irreligious. His father was a highly respected religious figure with a reputation for gentle kindness to all those who came to him for advice and guidance. At one point, the patient's mother came for a consultation (with the patient's consent) regarding another sibling. In our conversation she related that my patient wasn't as bright as his brilliant father or his other siblings and as a result, he didn't perform in yeshiva as well as his father expected him to. His father would become so angry that he would get into physical confrontations with his son. As the mother described these fights I became overwhelmed with a discomforting feeling. The image of a man revered by the community (including myself) for his piety and gentleness rolling on the floor in a physical altercation with his son just because he wasn't making his father proud was almost too painful to tolerate.

The negative impact of the myth

The need to uphold the myth of the all-loving parent can be a source of tremendous hurt and damage to the abused children of these families. How do adolescents understand their own rebelliousness if they are led to believe that their parents treated them in the most loving and caring fashion, even while they were actually maltreated?

First of all, the tendency of all children to prefer to blame themselves for being "bad" rather than see their parents as abusive (Gartner, 1999, p. 38) is greatly intensified by this societal denial.²² They will therefore, be compelled to see themselves as particularly evil and ungrateful to be so problematic when they were treated so wonderfully. Abusive parents are especially prone to constantly reiterate this message to their children. This is consistent with the general tendency of aggressors to portray their victims as the persecutors (Grand, 2000, p. 94). A typical example is when parents are overly harsh and punitive with their children. Not surprisingly, the children become less than honest in their dealings with their parents. The parents, in turn, then criticize their children for the grave offense of lying, often commenting to them in anger that they cannot imagine how they picked up such a terrible character trait.

Even more insidious is the corrupting effect this myth can have on the thought process of its victims. When youngsters experience abuse yet are told that, in fact, they are being treated with the utmost kindness and sensitivity, they begin to distrust their sense of reality. As a result, many of these children, even if they are fortunate enough to escape the ravages of a serious thought disorder, suffer from cognitive disabilities, seriously impacting their academic abilities (in addition to their other emotional problems).²³ It is for this reason that Grand (2000) emphasizes:

The establishment of the actual historicity of trauma is particularly necessary with child abuse. Child abuse is a trauma uniquely characterized by the falsification of reality; it has invariably occurred secretly, in family systems that deny its very existence. Survivors of other forms of malignant trauma, such as war or violent crime, all received the profound support of consensual validation from survivor cohorts and the larger culture. The child abuse survivor has been robbed of reality and of history; cure requires its restoration. [p. 42]

Likewise, Orange (citing Alice Miller) explains why some people who were abused as children suffer less long-term psychological damage than others:

[T]he crucial difference in the outcome of severe child abuse depends on the presence of someone in the child's life who witnesses, and thus gives the child the opportunity and ability to experience, the child's pain. Without such a witness

---

²² George Bernard Shaw was hard hit by his father's alcoholism, but he tried to make light of it, writing: "If you cannot get rid of the family skeleton, you may as well make it dance" (cited in Aronson, 1999).

"ó (" "ó " - :) תפארת ישראל 23
."

the child cannot experience the abuse as abuse. Instead it is torture that must be endured. The child often feels she or he deserves treatment that an observer would see as cruel and outrageous. In the presence of some, even minimally, validating witness, the child can experience the abuse as mistreatment and, thereby, find ways to express it [p. 136]

It is for this reason that, paradoxically, the trauma a person went through that everyone knows about is often the lesser of his or her problems. A young man I once worked with suffered from a number of emotional difficulties. It was commonly assumed that these difficulties were the result of the trauma of losing his parents at a young age in an auto accident. In fact, since he received a great deal of validation and emotional support from his family and community for this trauma he was able to successfully get past it. In contrast, for the abuse he suffered at the hands of the family that was "kind enough" to take in an orphan, he never received any recognition for and that was a trauma he was never able to process.

Minimizing the extent or unfairness of abuse (in the attitude of observers and by extension, in the mind of the victim) is also the single most significant factor in a victim of abuse becoming an abuser. Briggs (Briggs & Hawkins, 1996) conducted extensive research to try to determine what it was that allowed some molested children to not go on to molest other children, unlike the great number of victims of molestation who do become molesters. She found that the most prominent difference distinguishing those molested children who went on to be molesters from those who didn't was the degree of their recognition of the terribleness of what was done to them. The ones who minimized the injustice and damaging effect (I wasn't forced, He was nice to me, I enjoyed it, etc.) were much more likely to become molesters. It's as if the victim tells himself "If what was done to me was not so terrible then it's alright if I also do it."

Why only one sibling?

The most common "evidence" cited to prove that parenting practices are not significant factors in causing adolescents to rebel, is that often only one of many siblings rebels. As one *mechanek* challenged me, "If the parents were cold and distant how did they manage to succeed with their other children?"

The assumption that parents succeeded with their other children is often based on superficial criteria, for example, the fact that the other children didn't rebel against *yidishkeit*. It is often the case however, that the other children have also been hurt, but in less obvious ways. Perhaps the other children lack self-confidence or suffer from low self-esteem. Sometimes some of the other children are quite depressed, but not to the point that it is obvious to other people. Even more misleading is when some of the other children become highly functioning perfectionists as a guilt-ridden reaction to constant criticism.²⁴ What is clear is that one should not assume that the other children were not hurt based on superficial impressions alone. No one ever claimed that errors in parenting have to result in children going "off the derech." It is only one of many possible negative consequences.

---

²⁴ Often eventually resulting in psychosomatic disorders, obsessive compulsive disorder etc. (Sarno, 2006; Sorotzkin, 1985, 1988, 1999a).

Even if it were clear that, in a particular case, the parents were successful in raising their other children, what relevance would that have to the parents' impact on one particular child's life? There are cases of undisputed, serious parental abuse where some of the children seem to have survived without major psychological damage. Does that prove that the problems that the other children suffer from were not caused by the abuse? If four people are in a car accident, and one passenger gets hurt while the other three escape unscratched, does that prove that it couldn't have been the accident that caused the injury?

Parents never treat all their children identically (e.g., boys vs. girls, youngest vs. oldest, etc.) and there can be other external factors unique to one of the siblings (as noted above from Alice Miller) that may make him more immune to the negative impact of parental maltreatment. Likewise, parents sometimes learn from their mistakes with one of their children and therefore are more successful with other children. Based on informal surveys that I have conducted, for example, it seems that the vast majority of parents are significantly less strict with their later children than they were with their oldest children since they learn from experience that being overly rigid and strict is counterproductive. In such a situation, perhaps only the older child would develop a serious problem.

We don't know what causes the problem

Another common myth is that we don't know the cause of the problem. In fact, I believe that it is more accurate to say that we **rather not know** the cause of the problem. This refusal to acknowledge an uncomfortable truth is reminiscent of the study commissioned a few years ago by the secular Jewish establishment to study the problem of assimilation. The published results presented clear evidence that the major factor combating assimilation was an Orthodox Jewish education. Yet the study concluded that assimilation was a complex issue and that they had not been able to ascertain the specific causes of this problem and further study was necessary! A writer in the secular journal *Commentary* chided the study for ignoring the uncomfortable truth they themselves uncovered.

The assumption [of the intermarriage task force] is that intermarriage is present in every Jewish family; that it appears at random; that all sectors of the community are equally vulnerable. Why are American Jewish leaders disposed to see all-pervading crisis when the data they are drawing upon suggest a number of subpopulations behaving in different ways [with the Orthodox having a substantially smaller percentage of intermarriage]? [Because] distinguishing between core Jews and peripheral ones would imply that some Jews behave in a fashion that is "better" than others. Such judgmentalism goes against the neutrality-seeking culture [so they] banned discussion about the most divisive or i.e., most important issues.²⁵

A similar phenomenon can be observed when AIDS activists insist that "AIDS can happen to anyone," denying the obvious but uncomfortable reality that - in the vast majority of

---

²⁵ Cited in the *Jewish Observer*, February 1996, p. 31.

cases - there are limited and specific behaviors that bring about this disease. The well-known columnist, John Leo (2000), describes what happened when a (formally) liberal journalist challenged the notion that AIDS is just as much a threat to heterosexuals as it is to homosexuals, by quoting a researcher who said, "By and large, people who are responsible will not get AIDS." His statement was met with "outrage and denunciation" for casting doubt on liberal dogma.

When I hear a prominent therapist at a professional conference state that "we have no idea what causes adolescents to go off the *derech*, and it can happen in any family," etc., I ask the same question asked by the writer in *Commentary*. Why are we disposed to see all-pervading crisis when there is clear evidence for those willing to see it that, in the vast majority of cases, it is faulty parenting that causes this tragedy? To paraphrase the AIDS researcher (and the *mechanech* from Bnei Brak cited above); **By and large, parents who act responsibly – by being sensitive and responsive to their children's emotional needs – will not suffer from rebellious children.**

Another version of this myth is that there aren't any natural causes of this problem (e.g., it can happen in the finest family, etc.). Rather the causes are spiritual and/or mystical in nature. To reinforce this view, Rabbi Matisyohu Salomon has been quoted (from a *Tisha B'Av* speech) as describing the current epidemic of rebellious youngsters as "a *gezeira* of *golus*." This has been interpreted by some as suggesting that this tragedy can happen to anyone without natural reasons of cause and effect. Recently, I had an opportunity to ask Rabbi Salomon about his statement. He explained that he did not mean that this tragedy strikes at random, without rhyme or reason. Rather, he meant that the conditions that bring about this problem are and he emphasized the quality of the parent-child relationship as a major factor are the result of the *geziera* of *golus* (e.g., the absence of the *Beis Hamikdash*).

ACKNOWLEDGING CAUSE AND EFFECT vs. ASSIGNING BLAME

The second major objection to attributing the problem of adolescent rebelliousness to parenting factors is that it makes parents feel bad. I find it difficult to comprehend this reasoning. Would we ever consider not telling an ignorant smoker that his habit is endangering his life, for the sake of not hurting his feelings? If parents are not made aware that their approach is contributing to their child's problem, why should they be motivated to change it? At a recent conference, a mother of a youngster who went off the *derech*, and is currently abusing drugs, wondered how this tragedy could happen in a beautiful family such as hers. Yet, in the same breath, she noted that her husband still tells their son that he still expects him to be a big *talmid chacham* and *tzadik*! Would it not be an act of kindness to at least discuss with these parents the possibility that their excessive expectations may have been a major contributing factor to their son's troubles?²⁶ Most importantly, should we not tell them that if they become more accepting of their son and have realistic expectations of him, they might be able to save him?

ö ' ...." " ; ' - ' ' (") " ,
" ; ' . "

It is important to emphasize that acknowledging the role of parents in the development of their children's emotional difficulties and acting out behaviors is not an issue of moral condemnation or assigning blame. In fact, I wholeheartedly agree with the words of an eminent therapist (Karon, 2000) who spoke of the need to enlist the aid of parents in the treatment of emotionally disturbed patients;

This may seem strange because so many of the therapeutic issues have to do with hurtful experiences concerning their [parents], but typically the destructive parenting experiences have derived from [the] unconscious defenses of the parentí . The parents had no conscious knowledge or control of these defenses, and in most cases are very decent people who would never consciously hurt their child. Often they will go to great lengths to help their childí . [p. 43]²⁷

There are often circumstances that make it particularly difficult for parents to be appropriately responsive to their children. Wahler and Dumas (1989) identify three factors that can inhibit and distort parental responsiveness; (a) a child with a "difficult" temperament; (b) the parent's nuclear family is a constant source of aversive experiences for the parents; (c) the community setting is a constant source of aversive experiences for the parents. Regardless of the distal cause, it is crucial for parents to realize that, at the proximal level, it is the lack of appropriate responsiveness on their part that causes children to suffer from emotional distress and/or acting out. For example, no one doubts that a child with a strong-willed temperament is a greater challenge for parents than a more compliant child, but it is the parents' responsiveness to this challenge that will ultimately determine this child's future. Will his strong-willed nature be channeled by the parents so that it will be used by the child to persevere in difficult undertakings, where others would give up, or will the parents' punitive over-reaction to his "stubbornness" create a rift in the parent-child relationship so that the stubbornness will be turned against the parents?

When Rav Matisyohu Salomon was asked in a *chinuch vaad* how to deal with a stubborn child, he responded: "Stubbornness is like a muscle, the more you exercise it the stronger it gets, so try to avoid getting into situations where he'll be stubborn."

I also identify with the words of Rav Matisyohu Salomon who after elucidating the underlying psychological causes of *lashon horah* apologized for pointing out the shortcomings of his readers: "This is the place to apologize that we didn't come here to uncover the shame and

---

²⁷ A student in a special education training program for *frum* teachers shared with me the following email from her instructor to the class. The email clearly expresses my true feelings regarding "blaming parents" better than I have been able to so I am including it here. "I have a very eye-opening article for you to read on the role of parents in the current crisis of rebellious teens in our community [referring to this article]. After reading and contemplating the article, you will surely appreciate the time you spent on ití . Most likely, you will initially be appalled by what you are reading. Your first reaction will be to defend all of those wonderful people you know whose children are for some reason or another not acting the way their parents hoped they would. Calm down, and realize that Dr. Sorotzkin is being very levelheaded. His purpose is NOT to attack parents, or blame them in a disparaging way! He is merely tracing the roots of these problems to deficiencies in the parent-child relationships, which can come about from many different and complex circumstances. But by being blunt and saying what people do not want to hear or believe, he is, in my opinion, bringing us closer to rectification and prevention of this growing problem. This is Dr. Sorotzkin's only goal."

dishonor of people, *chas veshalom*. On the contrary, because they are spiritual people who want to improve themselves, therefore we dared to raise this issue in print.²⁸

THE PRICE WE PAY FOR IGNORING THE ROLE OF PARENTING

I used to be hesitant to openly attribute adolescent acting out to parental attitudes and behaviors because I was sure that parents would be defensive and reject this approach out of hand. Over time, I began to realize the high price parents were paying in order to avoid the unpleasantness of acknowledging their role in their children's problems. When therapists collude in avoiding connecting their adolescent patients' problems to their past history, this encourages the patients to unjustly take full responsibility for their problems, which in turn further lowers their already depressed self-esteem. As a result, the likelihood of recovery is reduced. The parents, for their part, have no reason to work on improving their relationship with their children since it isn't presented as contributing to the problem. As a result, the problem gets worse.

Some therapists try to "have their cake and eat it too" by telling parents that "you were not part of the problem, but you are part of the solution." In other words, they didn't contribute in any way to the development of their child's difficulties but they can be helpful in the treatment. The problem I have found with this approach is that it does not allow patients to put their past behind them. It is only when parents acknowledge the hurt that they have inflicted and express regret for it that their children can come to terms with the past and focus on the future.²⁹ In addition, taking this step sets an example for children to take responsibility for **their** actions (see Sorotzkin, 1999b).

My original hesitancy to explore the effect of parenting practices on my patients' current problem behaviors was also influenced by "current treatment models [that] emphasize enhancing current adjustment rather than understanding past events."³⁰ However, past events are not merely historical artifacts. Rather, they are events that have created psychological structures (e.g., low self-esteem, and chronic feelings of rejection) that shape current attitudes and behaviors. As Gillman (1986) put it, trauma is "an organizer for development. Although whole or part of trauma may be out of awareness, something is embedded in the personality, a focus that draws into it posttraumatic events, to be dealt with over and over again" (p. 75). As a result, when I tried to "enhance current adjustment" without uncovering the underlying psychological structures, it resulted in temporary and superficial improvement, at best.

An analogy I have often used to explain this point is what happens when you drive a car without oil. Eventually the engine burns out (i.e., structural damage). It is no longer sufficient to just add oil. The engine has to be rebuilt. Likewise, when children suffer psychic structural damage from mishandling it is usually not sufficient to start treating them nicely from now on. It

---

²⁹ See Appendix.

³⁰ Rosenberg, Drake, & Mueser, 1997, p. 261.

²⁸ מתנת חיים, " - ' , " ,

is necessary to undo the damage to the psychic structure, by addressing the hurt from the past in psychotherapy.

A 21 year-old young man had a history of a mild learning disorder and conflict with his father who had always attributed his poor academic performance to laziness and lack of motivation. This young man was struggling with college. His father, who by now realized the unjust nature of his past criticism, assured his son that it would be perfectly acceptable to him if he dropped out of college. Unfortunately, because of the long history of criticism, the son no longer believed his father that he really meant it. He became very anxious worrying that his father would reject him if he left college.

As a result of the above considerations, I began to more directly (albeit, gently) point out to parents how their parenting approach (e.g., being overly critical and negative) directly contributed to their children's problem. To my surprise, I found that the majority of parents were quite receptive if this was presented in a sympathetic and respectful manner. In fact, many of the parents began to admonish me for not getting the word out to other parents. It is mostly in response to their prompting that this paper was written.

There is another reason why I am troubled by the well-meaning effort to spare parents from the painful truth. Why don't we have the same sensitivity and consideration for the child's pain? If we take the attitude that parenting practices is not a significant factor in their children's problems, then the child is left to take full responsibility. In fact, as discussed above, this only reinforces the attitude children already have that it must be their own fault.

I would venture two reasons why we often feel more concern for the pain of the adult perpetrators than that of the child victims. First of all, as adults we identify more closely with other adults. Secondly, if we attribute malicious intent to acting-out children while denying the role of parents, as discussed above, then it is no wonder that we have little sympathy for the children.

RESPONSIBILITY

Some *mechanchim* fear that attributing children's problem behaviors to parental errors might reduce the youngsters' sense of responsibility. If they don't feel that it is their fault, they won't be motivated to improve.³¹ This concern is unwarranted. Anyone who has worked closely with these youngsters and has developed an open relationship with them, knows that they are not at all happy with their state, and would give anything to become "normal," regardless of the amount of responsibility they assume. The fact that they often act in self-defeating ways is indicative of low self-esteem and lack of confidence (i.e., they see themselves as too-far gone, or too "bad" to be saved) rather than a lack of caring. Even youngsters who claim that they "don't care," are only being defensive about their caring.

---

³¹ Here again, there doesn't seem to be a similar concern that the parents take responsibility for what they did wrong.

When adolescent patients insist to me that they *don't* care about their dismal state, I ask them the following question. *If someone offered you a magic pill that would change you to be like other normal youngsters, would you accept it?* I have yet to have a patient turn the offer down. This serves to make it clear to patients that their *not caring* only reflects their lack of hope for improvement.

As indicated above, many youngsters arrive at the point of rebelliousness after going through a period of perfectionism. They have often taken upon themselves too much responsibility rather than too little. These feelings of responsibility are most often accompanied by feelings of profound shame and relentless and unreasonable guilt. Only after being overwhelmed by these feelings, have they finely given up hope. Helping them become aware of the familial conditions that promoted their rebelliousness is often an important step in their recovery (Sorotzkin, 1996). When patients are helped to express their anger over past parental hurts and when parents make a sincere effort to repair their relationship with their children, it is specifically this process that most often leads to a significantly improved relationship with the parents.

WORKING WITH PARENTS IN THERAPY

In my practice, when I speak to parents of rebellious children, I ask direct and often difficult questions.³² I focus on the early relationship with the child. Were the parents very demanding, critical, or difficult to please? Did the child feel that nothing he or she would do would be enough to please the parent?

It needs to be emphasized that if the clinician merely asks the parents of rebellious youngsters if they had a good relationship with their children, they would most often answer *yes*, regardless of the true historical nature of the relationship. The clinician needs to ask specific and direct questions.

The following event is typical. A parent who attributed his son's problem behaviors to school issues, at first claimed that he had a good relationship with his son. It was only after some direct, probing questions that he opened up and admitted to being a very negative person (he saw himself as very similar to his own father in this regard). As he spoke about this problem at length, he was able to actually see how this had impacted negatively on his son. He also resolved to try and repair his relationship with his son. Would I have been kinder to him if I would have spared him this information?

When speaking to youngsters, it is also necessary to ask specific and direct questions regarding their relationship with their parents, since they also tend to repress and/or deny the negative aspects of these relationships. Young, et al. (2001) discuss at length the challenge of ascertaining whether patients suffered maltreatment during their childhood. On the basis of their study, Dill et al. (1991) also concluded that; *Data suggest caution in accepting at face value, initial denials of abuse histories* (p. 166) - (See my article on *Chemical Imbalances*). This is

---

³² Based on the feedback I get from my referral sources, I am reassured that I do so in a respectful and sensitive manner.

another reason that even experienced clinicians are often convinced that the problem of rebellious adolescents can occur even in a home with the most positive and emotionally supportive parent-child relationships.

Recently, a young adult from a well-known and respected family stated, in our initial conversation that, “I didn’t have a particularly hard life.” Only in response to a series of direct question did he state that there was “absolutely no *sholom bayis* in our house.” His parents have not spoken to each other in years and live in separate rooms. In his younger years he often observed his father being physically abusive to his mother. Most of his siblings suffer from some form of emotional disorder. Nonetheless he sincerely believed, at some level, that he didn’t have a particularly hard life!

Once the therapist ascertains what it was in the child’s early home environment that made him or her vulnerable to becoming a rebellious teenager, the next step is to help the parents understand this without causing them to be overly defensive. It must be made clear to them that the purpose of this exercise is not to blame them but rather to set the foundation for repairing the relationship with their child and thus reduce the level of his or her problem behaviors.

“Tough love” vs. “gentle love”

Once parents appreciate the harm caused by a negative relationship, they are usually motivated to listen to suggestions on how to develop a positive relationship. Often, it is necessary to first dissuade them from following well-intentioned advice to apply “tough love” treatment. The “tough love” approach seems to me to be the natural consequence of attributing negative intent to children, as discussed below in the “Parental Attitudes” section. These parents will often attribute children’s rebelliousness to the fact that they were “spoiled.” Not surprisingly, this is the one parenting mistake that parents have no problem “confessing” to. It is especially appealing when a spouse can be blamed for spoiling the child. (It is astonishing and disheartening to hear parents claim that children who have been constantly yelled at and severely criticized were “spoiled” and have had it “too easy” just because they had an abundance of material objects).

When parents express concern that my advice may be tainted by secular, liberal influences, I suggest that they may feel more comfortable following the advice provided by the *Chazon Ish*:

When asked how parents should treat their children who have gone “off the *derech*,” [the *Chazon Ish*] responded that they should try to draw them closer with bonds of love and not to push them away. A youth who became a *mechallel Shabbos* later asked his father to buy him a car. The father agreed with the condition that he promises not to drive on *Shabbos*. The son refused to promise and tension between father and son rose sharply. The *Chazon Ish*, however, advised the father to give his son the car without any conditions, because

son.³³

Understand the cause before you discipline

misbehavior. In this regard, I would like to relate an amazing story with Rav Shach:

circumstances].³⁴

מעשה איש, (" , ')

...
Jewish Observer, November 1999, p. 14.

(" ' ') [ונכתב בספר]

[" " : " " ...
" " ....
שער הגמול לרמב"ן (" , ')

... אע"פ שאינו מחטיא אותם אלא מוליכן בדרך ישרה,

" "

:" [ ]

34

בִּינַת הַמְדוּת: פָּרָקִי הַדְּרָכָה
...
...
...
...
...
...
... - 213

I suggest to parents that, when it reaches a point where children rebel against the family and its way of life, then they need to show their children that they are more concerned with their feelings than with their behavior. If they can do this, there is a good chance that they can turn the situation around.

A patient who had a severe stuttering problem related how he confided to his father about his feelings of terror and shame when speaking in public. His father reacted with criticism, “It is only because of your gaava (haughtiness) that it bothers you”. This father was reacting in a “reasonable” fashion considering what he saw as the obvious reality.

When speaking to parents, the therapist needs to listen closely for parental attitudes that undermine the healthy emotional development of children.

שיחות מוסר

I mentioned to parents of an adolescent patient how a child who feels close to his parents would confide in them if he were troubled by something he did wrong. The mother objected, "If he respected his parents and had consideration for their feelings he wouldn't burden them with information that would upset them." One can only imagine that it is not likely that her children would have an open relationship with her.

Genetic factors, chemical imbalances, and child effects

In the ongoing attempts to avoid acknowledging the primary impact of deficient parenting practices on children's future adjustment problems, many other factors have been suggested as primary factors. Often, parents feel that their children's difficulties started at a very early age and probably reflect genetic influences. They therefore feel absolved from any responsibility. This attitude is reinforced by the fact that many contemporary clinicians attribute adolescent misbehavior to genetic factors or to a "chemical imbalance," either because they believe this and/or because they prefer a "no-fault" approach. The evidence for these assumptions, however, is tenuous at best and suspect at worst (see the studies cited in my article on "Chemical Imbalances"). Often, there are obvious familial explanations that they fail to uncover or choose to ignore.

Even when genetics does play a role, it does not preclude the importance of understanding the environmental factors. A noted genetic researcher (Mann, 1994) stated in a special issue of *Science*: "the interaction of genes and environment is much more complicated than the simple 'violence genes' and 'intelligence genes' touted in the popular press". The same data that show the effects of genes, also point to the enormous influence of non-genetic factors [p. 1687]. (See also Collins et al., 2000)

The following true incident illustrates the overriding impact of parental attitudes, even when dealing with behaviors with a clear genetic base.

[Identical twin] girls were separated in infancy and raised apart by different adoptive parents.... When the twins were two and a half years old, the adoptive mother was asked a variety of questions. Everything was fine with Shauna, she indicated, except for her eating habits. "The girl is impossible. Won't touch anything I give her. No mashed potatoes, no bananas. Nothing without cinnamon. Everything has to have cinnamon on it. I'm really at my wit's end with her about this. We fight at every meal. She wants cinnamon on everything!" In the house of the second twin, far away from the first, no eating problem was mentioned at all by the other mother. "Ellen eats well," she said, adding after a moment: As a matter of fact, as long as I put cinnamon on her food she'll eat anything." (Neubauer & Neubauer, 1990, p. 20)

Another variation of the "attribute the cause of the problem to anyone or anything other than the parents" approach is to acknowledge deficient parenting practices, but to blame the

Klein emphasizes the responsibility of the infant for the occurrence of breaks in the bonding [with the mother] and minimizes the responsibility of the mother. [p. 179]

THE ROLE OF *YESHIVOS* AND SCHOOLS

Similarly, when relating to the association between learning disabilities and rebellious adolescents, the tendency is to criticize the schools for not doing enough and for not being sufficiently sensitive to the child's difficulties. Here again, I feel that parents play a more significant role than the school. When parents are emotionally supportive of their learning disabled children, then the children are better able to deal with the deficiencies of the schools. In fact, the learning difficulties themselves may be a result of emotional difficulties the child is carrying from home.³⁸

...
...
" , (: ,) " ...
מגד יוסף
:"
)
(

37 ' מכתב מאליהו, " 92 ' ó
...
" " " "
ó
" , ó
,
21 ' 38

than a negative approach, so they are friendlier and more lenient than regular *rebbeim*, but they don't get to the root of the problem. The youngsters try to respond to the friendlier approach but their unrecognized and unresolved family issues undermine these efforts. Eventually, the *mechanechim* become frustrated and they feel that the *bochurim* are taking advantage of their lenient approach. This can result in a dramatic end to the *mechanechim's* friendly attitude.

SUMMARY

To conclude, I would like to quote the renowned *Rosh Yeshiva*, Rav Chaim Pinchas Scheinberg (2000):

I agree with the educator who said that a child constructs his picture of the world through the experience he has with his mother. According to whether the mother is loving or unloving, the child will feel that the world is loving or unloving. When he is not loved, he fails to learn to love. Such children grow up finding it extremely difficult to understand the meaning of love. Show me the juvenile delinquent and in almost every case I will show you a person resorting to desperate means to attract the emotional warmth and attention he failed to get, but so much wants and needs. Aggressive behavior, when fully understood, is in fact nothing but love frustrated. It is a technique for compelling love, as well as a means for taking revenge on a society that has let the person down, leaving him disillusioned, deserted, and dehumanized. The best way to approach aggressive behavior in children is not by aggressive behavior toward them, but with love. If you find rebels in society today, it is because they were never given proper love. [p. 139]

Recent scientific research has also emphasized the critical role of parenting in preventing mental, emotional and behavioral disorders. In an article titled "The critical role of nurturing environments for promoting human well-being" in a recent issue of *American Psychologist*, Biglan, Flay, Embry & Sandler (2012) report that:

The recent Institute of Medicine report on prevention noted the substantial interrelationship among mental, emotional, and behavioral disorders and pointed out that, to a great extent, these problems stem from a set of common conditions.

However, despite the evidence, current research and practice continue to deal with the prevention of mental, emotional, and behavioral disorders as if they are unrelated and each stems from different conditions.

Psychological and behavioral disorders and related problems co-occur, and these problems stem largely from the same conditions.

Biological, behavioral, etiological, and intervention evidence converges on a fairly simple and straightforward principle: If we want to prevent multiple problems and

increase the prevalence of young people who develop successfully, we must increase the prevalence of nurturing environmentsí .

Yet despite the evidence, a disciplinary archipelago impedes progress and obscures the common origins of problems and the potential of comprehensive prevention. Public health practice is similarly fragmented. From federal to local levels, separate agencies deal with mental illness, drug abuse, and crime as if the three had nothing in common. Thus progress proceeds glacially. A new way of thinking would accelerate progress in preventing multiple and costly problems from continuing to plague society. [pp. 257-258]

Without a drastic shift away from a focus on individual problems to a focus on the prevalence of nurturing environments, progress in reducing mental, emotional, and behavioral disorders will continue at a glacial paceí . [p. 263]

Encouraging parents to take a honest look at how their relationship with their children contributed to their problem behaviors is beneficial both to the children and to the parents. Improving the relationship in a meaningful manner, together with the *zechos* of *tefilah*, is the only way to bring about a lasting change in the childø condition.

APPENDIX

[The following is an edited version of a letter I wrote to a well-known *mashgiach* regarding some of the issues discussed in this article] *Lechvod HaMashgiach shlit"á*:

As a follow up to our phone conversation this past *erev Shabbos*, I would like to elaborate on one important point.

I fully realize the controversial nature of, my therapeutic approach of (in many cases) encouraging/allowing patients to be aware of the role their parents played in the development of their emotional difficulties and/or behavioral problems.

I did not arrive at this approach because of theories I studied in school. In fact, when I first began practicing, I accepted the òcurrent treatment models that emphasize enhancing current adjustment, rather than understanding past eventsö (to quote a well known researcher in 1997). However, I found that this approach was only putting a bandage on the wound. The person remained the same person ó even if he could function a little better than before.

I felt that these *bochurim* - and others - deserved that we therapists actually try to cure them. This required getting to the root of why they almost all had such poor self-images and why they were certain that they were rejects in *Hashem's* eyes. With increasing experience, I became convinced that in almost all cases these problems ó at the root ó were the result of deficiencies in parenting. However, (1) children are not capable of comprehending these issues, and (2) it is too emotionally painful for children to believe that their parents could be abusive to them and (3) abusive parents are likely to respond viciously to even legitimate complaints by their children. Therefore, even abused children grow up being convinced that they are being treated lovingly and respectfully.

So how does a child explain to himself why he is so unhappy, jealous, obsessive, angry, obsessed with *hirhurim*, etc.? It must be, the child tells himself, (often the parent tells it to him also), that he is lazy, stupid, defective, a *ba'al taivah*, etc. Being supportive and encouraging to such a patient will make him feel better for the moment, but it won't cure the underlying deficiency. It is therefore necessary, it seems to me, to help the patient develop a more honest and accurate picture of his early life. The anger that results is indeed disruptive (and upsetting to the parents when they lose the only leverage they ever had, since they never learned how to influence their children through a healthy relationship) but it is also curative.

Another reason is that often these patients have internalized from their parents unhealthy and erroneous attitudes (often under the guise of *hashkafah*) that feed the low self-esteem, paralyzing self-doubt, etc. In order to change these deeply imbedded cognitions it is, unfortunately, necessary to highlight the negative aspects of the parental attitudes (e.g., illogical, unfair, hypocritical, etc.). If they don't unlearn the unhealthy ideas they were taught growing up, they will continue suffering the negative emotional consequences of those ideas. They are also likely to inflict these ideas on **their** children even if they try not to raise their children in the way that they were raised. This is another major reason why it is important for maltreated children to be fully aware regarding the mistreatment they suffered at the hands of their parents. If they minimize the negative impact of such practices why should they even try to avoid treating their own children in the same manner?

Many *mechanchim* who work with troubled teens are very much aware of the role that misguided parenting played in the genesis of a particular child's problems, yet they feel uncomfortable acknowledging this to the child. However, when a person is in the process of becoming a *baal teshuvah* we don't avoid telling him that his parents were wrong about their ideas regarding Judaism. We can explain that they didn't have the opportunity to get a Jewish education, etc. but, bottom line, they have to know that, in this area, their parents were mistaken. Otherwise, how can they be expected to forge a new path in *yiddishkeit*. Likewise, a child who internalized unhealthy and distorted views of himself and others can only develop healthier perceptions if he understands that what he was taught was wrong.⁴²

When parents are cooperative with this approach the end result is a truly close and respectful relationship. If they are not, then tragically, but in my opinion unavoidably, the child will become healthier but more distant from his parent (although the previous "close" relationship was only an illusion). I feel very strongly that this is the key to truly building the patient into an emotionally healthy *oved Hashem* who is capable of raising his own children without being abusive.

,

-

---

⁴² The ArtScroll Yom Kippur Machzor (p. 883) cites the *Or Hachaim* that a proper understanding of the *aveiros* of our ancestors is often a prerequisite of *teshuvah*. Sometimes we accept family or community "traditions" as a proper way of life because they have "always been done and no one was ever punished." Thus we must acknowledge such *aveiros* of the past.

(" " 6 :) ...

[From the way Avrohom Avinu spoke to Yitzchok] we learn that it is important for parents to speak warmly and respectfully to their children. It's not only children who have to respect their parents; parents have to speak to their children in a respectful manner, because by showing them warmth and friendliness they will thus have a greater influence on them. Perhaps it is for this reason that Avrohom had such a great influence on his son Yitzchok.

We need to realize that our expectations from contemporary youngsters to forgo the pleasures of the decadent culture and to instead totally dedicate themselves to studying Torah ó this is equivalent to an *akidah*, and perhaps even more than that! It is only by parents drawing their children close and speaking to them in a friendly and respectful manner can they hope to have significant positive influence on their children! .

As for what is said in the name of earlier generations that the *mesorah* is given over with a stick, this is certainly not true of our generation, and the reality indicates the complete opposite, i.e., that only with love and respect can one successfully be *mechanech* children today. My mother *a"h* always said that if the Torah was being given today, the *aseres hadibros* would say that parents should respect their children!⁴³

Rav Gamliel Rabinowitz, *Sefer Tiv HaShidduchim*: Hagoan Rav Shmuel Rozovsky said to one father; ׀Instead of looking for a good husband for your daughter, I see that you are looking for a prestigious son-in-law for your self.׀ ׀ . [Regarding a *bochur* who is self-centered] - later in life he will have difficulty getting along with his wife and children because he will compel them to act in ways that suit his need for control and his pride and not based on their true needs׀ ׀ . Why is it that in recent times we see deterioration in respect for parents? ׀ ׀ . I believe that the root of the problem lies in the heart of the parents. If we reflect upon the true motivation of many parents to have children, we will find, in many cases, that it isn't a desire to care for a child.

[illegible]

needs but rather to fulfill their own needs. They want to be parents, but you can't be a parent without having children so they have children. The child subconsciously feels that his father didn't really want him and he only serves as a means for his father to be a "father" and therefore he starts disrespecting him.⁴⁴

References

- Aronson, E. (1999). *The social animal* (8th ed.). NY: Worth/ Freeman
- Baumrind, D. (1978). Parental disciplinary patterns and social competence in children. *Youth and Society*, 9, 238-276.
- Biglan, A., Flay, B. R., Embry, D. D., & Sandler, I. N. (2012). The critical role of nurturing environments for promoting human well-being. *American Psychologist*, 67(4), 257-271.
- Blumenthal, N. & Russel, S. (1999, January). *Children in crisis: Report from conference*. (Co-sponsored by Nefesh & Ohel), Asbury Park, NJ.
- Brafman, Rabbi Aaron. (1977, April). Crisis in parent-children relations: An analysis with some prescriptive suggestion. *The Jewish Observer*, pp. 10-14.
- Brafman, Rabbi Aaron. (1998, October). Where are we heading? Our latest encounters with Western culture. *The Jewish Observer*, pp. 6-9.
- Briggs, F. & Hawkins, R. (1996). A comparison of the childhood experiences of convicted male child molesters and men who were sexually abused in childhood and claimed to be nonoffenders. *Child Abuse and Neglect*, 20, 221-233.
- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American Psychologist*, 55, 218-232.
- Csikszentmihalyi, M. (1999). If we are so rich, why aren't we happy? *American Psychologist*, 54, 821-827.
- Dill, D. L., Chu, J. A., Grob, M. C., & Eisen, S. V. (1991). The reliability of abuse history reports: A comparison of two inquiry formats. *Comprehensive Psychiatry*, 32, 166-169.
- Frand, Rabbi Yissocher (1999). *Listen to your messages*. NY: Mesorah.
- Gartner, R. B. (1999). *Betrayed as boys: Psychodynamic treatment of sexually abused men*. NY: Guilford.
- Gillman, R., (1986), Physical trauma and actual seduction. In A. Rothstein (Ed.), *The reconstruction of trauma: Its significance in clinical work* (pp. 73-94). Madison, CT: International Universities Press.
- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*. 10, 243- 268.
- Grand, S. (2000). *The reproduction of evil: A clinical and cultural perspective*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Grotstein, J. S. (1983). Some perspectives on self-psychology. In A. Goldberg (Ed.), *The future of psychoanalysis* (pp. 165-201). NY: International Universities Press.
- Hooley, J. M. (1998). Expressed emotion and psychiatric illness: From empirical data to clinical practice. *Behavior Therapy*, 29, 631-646.
- Horowitz, Rabbi Yakov. (1996, October). An ounce of prevention - II: The parents' role in preventing today's under achievers from becoming dropout teens. *The Jewish Observer*, pp.17-21.
- Jewish Observer* (1995, February). [Special issue]. The world around us: The risk of exposure, the cost of insularity.

[illegible]

- Karon, B. P. (2000). Treatment of severely disturbed patients in private practice. *Psychologist Psychoanalyst*, 20 (2) 40-43.
- Karon, B. P. & Widener, A. J. (1994). Is there really a schizophrenogenic parent? *Psychoanalytic Psychology*, 11, 47-61.
- Kohut, H. (1987). *The Kohut Seminars* (Edited by M. Elson), Chap. 6. NY: Norton.
- Lee, R. R. & Martin, J. C. (1991). *Psychotherapy after Kohut*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Leo, J. (2000, June 12). Accidental conspirator: The new liberalism creates a new conservative. *U.S. News & World Report* (öOn Societyö column), p. 14.
- Lytton, H. (1990). Child and parent effects in boysöconduct disorder: A reinterpretation. *Developmental Psychology*, 26, 683-697.
- Mann, C. (1994). Genes and behavior. *Science*, 264, 1686-1689.
- Miller, S. B. (1996). *Shame in context*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Neubauer, P. B., & Neubauer, A. (1990). *Nature's thumbprint: The new genetics of personality*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Orange, D. M. (1995). *Emotional understanding: Studies in psychoanalytic epistemology*. NY: Guilford.
- Read, J., van Os, J., Morrison, A. P., & Ross, C. A. (2005). Childhood trauma, psychosis and schizophrenia: A literature review with theoretical and clinical implications, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 112, 330-350
- Rosenberg, S. D., Drake, R. E., & Mueser, K. T. (1997). Treatment research on sequelae of sexual abuse.ö In: M. Harris & C. L. Landis (Eds.), *Sexual abuse in the lives of women diagnosed with serious mental illness*, (pp. 259-275). Amsterdam: Hardwood Academic Publishers.
- Sarno, J. E. (2006). *The divided mind: The epidemic of mindbody disorders*. NY: HarperCollins.
- Scheinberg, Rabbi Chaim Pinchas. (2000). *Heart to heart talks*. Brooklyn, NY: Artsroll/Mesorah:
- Sorotzkin, B. (1985). The quest for perfection: Avoiding guilt or avoiding shame? *Psychotherapy*, 22, 564-571.
- Sorotzkin, B. (1996, April). *Bechira*: How free is free will? *The Jewish Observer*, pp. 17-21.
- Sorotzkin, B. (1998). Understanding and treating perfectionism in religious adolescents. *Psychotherapy*, 35, 87-95. Reprinted in *Essential Readings on Jewish Identities, Lifestyles and Beliefs*: Edited by Stanford M. Lyman. NY: Gordian Knot Books, 2003, pp. 191-207.
- Sorotzkin, B. (1999a). The pursuit of perfection: Vice or virtue in Judaism? *The Journal of Psychology and Judaism*, 23(4), 179-195.
- Sorotzkin, B. (1999b, May). Developing middos: Learned or experienced? *The Jewish Observer*, pp. 6-11. Also reprinted as öDeveloping Character: Learned or Experienced?ö in, *Timeless Parenting*, (Rabbi N. Wolpin, Ed.) Mesorah Pub., Brooklyn, NY, 2000, pp. 149-159].
- Strassberg, Z. (1997). Levels of analysis in cognitive bases of maternal disciplinary dysfunction. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25, 209-215
- Viatro, F., Brendgen, M., & Tremblay, R. E. (2000). Influence of deviant friends on delinquency: Searching for moderator variables, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 313-325.
- Wahler, R. G. (1990). Who is driving the interaction? A commentary on öChild and parent effects in boysöconduct disorder.ö *Developmental Psychology*, 26, 702-704.
- Wahler, R. G. (1997). Strengthening child compliance through positive parenting practices: What works? *Journal of Clinical Child Psychology*, 26, 433-440.
- Wahler, R. G. & Dumas, J. E. (1989). Attentional problems in dysfunctional mother-child interactions: An interbehavioral model. *Psychological Bulletin*, 105, 116-130.
- Young, M., Read, J., Barker-Collo, S., & Harrison, R. (2001). Evaluating and overcoming barriers to taking abuse histories. *Professional Psychology: Research & Practice*, 32,407-414.

בן ביתי פרשת מקץ עמוד קג-קד

וגו'. וכן כרא' לי על ונכה ישראל הקדושים שמשחקי
צינתי חנוכה הנקרא דריידיל של ונכות או של עץ
ונרשם צד' רוחותיו ד' אותיות אלו 'השכ"ג ואומרים
סד' אותיות אלו הם ר"ת "הי" "שם" "נס" גדול
ואלמו"ר הרצ הקדוש אמר סד' אותיות הם ר"ת
"נר" "שמן" "הלל" גדול ועל ד' תיבות אלו שמשחק
צדריידל אורתי כוונ' על ונכה שמשחקים צדריידל
כי שונעתי וכוונת לדיקים קדושי עליונים שהיו
משחקים רק צדריידל הזה וכן ראיתי כונה פעמים

אלף כתב אות שצו- מנהגי חתם סופר

קיים מנהגן של ישראל ושחק באחד מלילות חנוכה במרענדל (פניבון) של
בסף שהיה לויד).

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד עמוד ב

משנה. ואלו הן הפסולין - המשחק בקוביא והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית וכו'.
גמרא. משחק בקוביא מאי קא עביד? - אמר רמי בר חמא: משום דהוה אסמכתא, ואסמכתא לא
קניא. רב ששת אמר: כל כי האי גוונא - לאו אסמכתא היא. אלא: לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם.
מאי בינייהו? - איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי. (ותנן) +מסורת הש"ס: דתנן+ אמר רבי יהודה:
אימתי - בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא - (הרי זה) כשרים. אלמא
טעמא דמתניתין - משום יישובו של עולם הוא, קשיא לרמי בר חמא! וכי תימא פליגי רבנן עליה
דרבי יהודה - והא אמר רבי יהושע בן לוי: כל מקום שאמר רבי יהודה אימתי ובמה - אינו אלא
לפרש דברי חכמים. רבי יוחנן אמר: אימתי - לפרש, ובמה - לחלוק. ודכולי עלמא, אימתי לפרש
הוא! - גברא אגברא קא רמית? - מר סבר: פליגי, ומר סבר: לא פליגי. - ולא פליגי? והתניא: בין
שיש לו אומנות שלא הוא, בין שאין לו אומנות אלא הוא - הרי זה פסול! - ההיא רבי יהודה משום
רבי טרפון היא. דתניא, רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: לעולם אין אחד מהן נזיר, לפי שלא נתנה
נזירות אלא להפלאה.

רמב"ם הלכות עדות פרק י הלכה ד

יש שם רשעים שהן פסולין לעדות אף על פי שהן בני תשלומין ואינן בני מלקות, הואיל ולוקחים ממון שאינו שלהם בחמס פסולין שנאמר כי יקום עד חמס באיש וכו', וכן כל העובר על גזל של דבריהם הרי הוא פסול מדבריהם כיצד החמסנים וכו', וכן משחק בקוביא והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל, ולא בקוביא בלבד אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים, וכן לא יונים בלבד אמרו אלא אפילו המשחקים בבהמה חיה ועוף ואומר כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו את שניהן וכן כל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה הרי הוא פסול, וכל אלו פסולין מדבריהם.

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה ז

דברים הרבה אסרו חכמים משום גזל והעובר עליהן הרי זה גזלן מדבריהם, כגון מפריחי יונים והמשחקין בקוביא. מפריחי יונים כיצד, לא יפריח אדם יונים בתוך הישוב שהרי לוקח ממון אחרים שלא כדין מפני שמשלח זכר ויביא נקבה משובך אחר או נקבה ותביא זכר, ולא יונים בלבד אלא כל העושה כזה בשאר עופות או חיה ובהמה הרי זה גזלן מדבריהם.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לד סעיף טז

מפריחי יונים (פי' שמלמדים אותם להביא יונים משובך הזולת) ביישוב, פסולים מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים. וכן סוחר שביעית, והם בני אדם שיושבים בטלים, וכיון שבאה שביעית פושטים ידיהם ומתחילים לישא וליתן בפירות, שחזקת אלו שהם אוספים פירות שביעית ועושים בהן סחורה, וכן משחק בקוביא, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל. ולא אקוביא בלבד אמרו, אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים; וכן לא יונים בלבד אמרו, אלא אפילו במשחקים בבהמה חיה ועוף, ואומרים: כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו שניהם, וכל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה, הרי זה פסול. וכל אלו, פסולים מדבריהם.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שע סעיף א-ג

יש דברים שאסרו חכמים משום גזל, והעובר עליהם הרי זה גזלן מדבריהם: מפריחי יונים ומשחקים בקוביא וכו'. המשחקים בקוביא כיצד, אלו שמשחקים בעצים או בצורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור וגזל מדבריהם הוא.

(טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העובד כוכבים אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם.

וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא אם כן אין לו אומנות אחרת. הגה: אבל אם יש לו אומנות אחרת, אפילו משחק עם ישראל אינו פסול (טור). וע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג. וכבר פשט המנהג כסברא האחרונה לשחוק בקוביא, ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא. ואם שחק עמו באמנה אם חייב לשלם, ע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג.

רמ"א סימן רז סעיף יג

י"א הא דמשחק בקוביא לא הוי אסמכתא, הוא מטעם דמאחר ששניהם מתנין זה כנגד זה וכל אחד יוכל להפסיד, אגב דבעי למקני גמר ומקני. מ' ולכן כל שנים שהמרו זה עם זה, קנו, [יד] אם קנו מידן; לח) [טו] {לד} ודוקא שאין בידן גם כן, אבל מה שבידן, לא, כמו שנתבאר גבי ערבון בסמוך סעיף י"א (טור ומרדכי פרק איזהו נשך בשם ר"ת); {לה} ואפילו בזה יש חולקין, ולכן הוצרכו לט' לתת [טז] טעמים אחרים גבי משחק בקוביא וקנסות שדוכין, לקמן סעיף ט"ז.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכב סעיף ו

המחלק לבני ביתו מנות בשבת, יכול להטיל גורל לומר למי שיצא גורל פלוני יהיה חלק פלוני שלו והוא שיהיו החלקים שוים, ואינם עושים אלא כדי להשוותם שלא להטיל קנאה ביניהם, אבל עם אחרים אסור כיון שמקפידין זה על זה יבואו לידי מדה ומשקל אבל ליתן מנה גדולה כנגד מנה קטנה ולהטיל גורל עליהם, אפילו בבני ביתו ובחול, **אסור משום קוביא**. ויש אומרים דעם בניו ובני ביתו מותר להטיל גורל אפי' על מנה גדולה כנגד מנה קטנה מפני שאין מקפידים.

משנה ברורה סימן שכב ס"ק כב

ולהטיל גורל וכו' - היינו דמי שיזכה בגורל יטול הגדולה ומי שיתחייב יטול הקטנה הוא בכלל שחיקת קוביא ממש. [קוביא הוא מה שמשחקין בעצים] וקוביא הוא אבק גזל מדבריהם שאין דעתו להקנותו בקנין גמור ולהכי אסור אף בחול ואף דבעה"ב עם ב"ב לא שייך גזל כלל שהרי הכל שלו מ"מ אסור דלמא אתי לסרוכי בקוביא עם אחרים ובאחרים בודאי אסור בחול וכ"ש בשבת דקוביא דמי למקח וממכר.

שער הציון סימן שכב ס"ק כ

וקוביא הוא אבק גזל. שם לדעת הרמב"ם, ואפילו לדעת הטור שם אין נכון מצד אחר, עיין שם:

מגן אברהם סימן שכב ס"ק ח

משום קוביא. הקשה בש"ג דהטור פסק בח"מ סימן ר"ז דאין גזל בקוביא ע"ש ועסי' ל"ד וסי' ש"ע דמשמע דיש קצת איסור בדבר.

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה יא

והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישובו של עולם. +/השגת הראב"ד/ והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה וביישובו של עולם. א"א ואם אין לו אומנות אלא היא אפילו עם גוי פסול לעדות הוא וכל דכן הוא שהוא למד ממעשיו.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שע סעיף ב-ג

המשחקים בקוביא כיצד, אלו שמשחקים בעצים או בצרורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא.

(טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העובד כוכבים אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא אם כן אין לו אומנות אחרת.

תשובות והנהגות כרך ד סימן שיא

האם מותר לקנות כרטיס השתתפות בהגרלה

בענין הגרלה, שרבים קונים כרטיסי הגרלה כדי להשתתף בהגרלה והזוכה מקבל פרס, ורב אחד פירסם שלספרדים אסור להשתתף בהגרלות, שלדעת המחבר בח"מ (ר"ז ס"ק י"ג) כל האומר "אתן אם יהיה" נקרא אסמכתא שסמך דעתו שירויח, ואף כאן הקונה כרטיס דעתו להרויח ורק משום כך קנה והוא אסמכתא דאסור ויש בזה גזל מדרבנן, אבל לדעת הרמ"א האיסור הוא רק אם זה אומנותו, ולפי זה הספרדים הנוהגים בכל ענין כשיטת המחבר אסורים להשתתף בהגרלה, וכפי ששמעתי יש באמת עוד מרבני הספרדים שאסרו להשתתף בהגרלה כיון שזהו גזל וכעין משחק בקוביא.

אמנם דבריו תמוהין מאד, שכאן לא שייך לאסמכתא כלל, דאסמכתא שאסור להמחבר היינו אם אומר כשיהיה דבר פלוני אקנה או אתן, ובזה הוה אסמכתא ולא קנה, אבל כאן קונה כרטיס ששווה עכשיו בשוק כמה דולרים, ויכול למכור אותו עכשיו ולקבל את שויו, ונכנס בזה להשקעה כמו בכל עסק, ורק אם ההגרלה היא באופן שמי שמפסיד צריך לשלם מכיסו תשלום נוסף אחר שהפסיד, בזה לא סומך דעתו ולא מועיל, אבל כאן, קנה עכשיו דבר שיתכן שיבוא לו מזה רווח גדול ויתכן שלא, הוה ככל עושה עסק או משתתף בו שאין בזה שום חשש אסמכתא.

עוד נראה שכיון שרבים נכנסים לספק זה ואין להם קשר זה עם זה, אדעתא דספק נכנסו וגמרי דעתם באמת, ורק כשנמצאים מספר אנשים ביחד במשחק ואחד מהם בלבד מנצח, יש מקום לחשוש משום אסמכתא. ולהטעים מעט את הדברים יש להוסיף את המפורסם בשם הגר"ח

מבריסק זצ"ל שעניינו הרואות שכשהטבח שואל שאלה בהל" טריפות ומטריפים לו, מקבל את הפסק בהכנעה, אבל כשאותו אדם בא לדין תורה וחבירו זוכה, כואב לו ומצטער מאד, ולפעמים מתקשה לקבל בהכנעה את הפסק, ואף שבשניהם הוא מפסיד, מ"מ כואב לו יותר כשהשני מנצח.

ונראה כעין זה גם בנידון דידן שמוכרים את כרטיסי ההגרלה בכל העיר או בכל המדינה, ואין להמשתתפים קשר כלל זה עם זה, יודע כל אחד שהסיכוי שלו לזכות הוא קלוש מאד ומקבל זאת בלב שלם, אבל כשרואה שחבירו ששיחק עמו בקוביא מנצח והוא המפסיד, מצטער וכואב לו טובא, ובזה יש לחשוש לאסמכתא וגזל מדרבנן, משא"כ כשכולם מוסרים מראש את כספם למארגני ההגרלות, גומר דעתו להשתתף בלב שלם אף אם יפסיד, ולכן לא נקרא גזל גם מדרבנן.

ועוד נראה שאסמכתא דלא קנה היינו משום שסומך שהדברים יסתדרו כרצונו ולטובתו, וכשלא מצליח הוה אסמכתא, אבל כאן הלא יודע מעיקרא שהסכומים שלו לזכות הם קלושים מאד, ומ"מ כיון שסכום הזכיה הוא גדול מאד, והסכום שדורשים עבור הכרטיס הוא פשוט, סומך דעתו לכך, וכה"ג לא נקרא אסמכתא.

ומעכשיו נראה פשוט שהקונה כרטיס הגרלה אין בזה חשש אסמכתא, ולא שונה הדבר מכל השקעה שקונה ומקוה שיהיה מוצלח, אבל אין לו שום בטחון, ואם בסוף הפסיד ודאי לא נקרא אסמכתא, ואף כאן קנה כרטיס בתקוה בעלמא שירויה, ומשום שהסכומים קלושים מאד המחיר בזול מאד, אבל סומך דעתו ומוכן באמת גם להפסיד.

אמנם נבון אני במקרה שמשותף בהגרלה בלי לשלם קודם ההגרלה, רק מבטיח לשלם עבור הכרטיס לאחר מכן, והיינו שמשלם אף שיודע שהפסיד כבר, ועכשיו כשצריך לשלם חסר סמיכות דעת. ומיהו בעצם המוכר הלזה לו הכסף לצורך קניית הכרטיס ובודאי צריך להחזיר לו.

עכ"פ נראה שבקניית כרטיס לא שייך אסמכתא, והיינו בין לאשכנזים ובין לספרדים.

ומיהו בארץ ישראל חברת ההגרלות "מפעל הפיס" היא ביד הממשלה, וחלק ניכר מהכסף המתקבל אצלם הוא עבור החפשיים ומוסדותיהם, ואולי יש כאן ענין של מסייע ידי עוברי עבירה. אבל האמת היא שבלאו הכי כל מה שקונין בכל הארץ חלק מהתשלום הוא מס ערך מוסף, והם אח"כ משתמשים בו גם לעברות חמורות רח"ל, רק ע"כ אנו בדין ולא חוששין לזה מכיון שאין בידינו לשנות ולהכריע בזה כלום, ולכן מדינא אין עלינו אחריות מה שהם עושים בכסף זה.

ודע שרוב ההגרלות של מוסדות שהכסף הולך לצדקה, יש לצרף עוד שלהרבה פוסקים אין דין אסמכתא בהקדש, והוא הדין בזמנינו ישיבות וכוללים הם בכלל צדקה, ואם יפסיד הלא מנחם את עצמו שהכסף הלך לכולל או שאר צדקה, ולכן יש להקל טפי.

שו"ת יביע אומר חלק ז - חושן משפט סימן ו

נשאלתי האם מותר מן הדין להשתתף בקניית כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס?

א) במשנה סנהדרין (כד ב) שנינו, אלו הפסולים לעדות, המשחק בקוביא והמלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית. ובגמרא, משחק בקוביא מאי קא עביד, אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא, ואסמכתא לא קניא. (פירש רש"י, אסמכתא, היינו דבר שאינו נותן לו מדעתו, אלא סומך על דבר שאינו, שסבור שהוא יכול לנצח, ופעמים שמנצחים אותו, ומכיון דאסמכתא לא קניא הוה ליה כעין גזילה בידו, והתורה אמרה אל תשט רשע עד א) רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא, אלא לפי שאין עוסקים בישובו של עולם. (פירש רש"י, דלרב ששת לא חשיב אסמכתא אלא כגון אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא, בב"מ (עו א), וכגון המשליש את שטרו, לאחר שפרע מקצת חובו, ואמר לו, אם לא אפרע לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו, והגיע זמן ולא נתן, שסמך על לא דבר, שסבור היה כל זה יש בידי לעשות, ומרישא כי מתני הכי אדעתא דלא יהיב ליה, ולאסמכתא קא מתני, שטועה הוא וסבור שלא יבא לידי כך, אבל הכא לא סמיך אמיד, דהא לא ידע אי נצח אי לא נצח, ואפי' הכי אתני, שמע מינה דמספיקא אתני וגמר ומקני, ולא גזילה היא). מאי בינייהו, איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי. ופריך אדרמי בר חמא, ממתני, דתנן, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין להם אומנות אלא הוא, אבל יש להם אומנות שלא הוא, כשרים, וכי תימא פליגי רבנן עליה דר' יהודה, והאמר ר' יהושע בן לוי, כל מקום שאמר ר' יהודה אימתי או במה דברים אמורים אינו אלא לפרש, ור' יוחנן אמר, אימתי לפרש, ובמה לחלוק, ודכ"ע מיהא אימתי לפרש הוא, גברא אנגברא קא רמית, רמי בר חמא סבר אימתי נמי לחלוק, ואנא דאמרי כרבנן. ע"כ. וע"ע בפירוש רש"י שבועות (לא א) שכתב, משחק בקוביא רבנן גזרו ביה לפוסלו לעדות, דהוה גזלן מדבריהם, שאמרו אסמכתא לא קניא. וכ"כ עוד שם (בריש דף מז א) ע"ש. ובמשנה ראש השנה (כב א) שנינו, אלו הם הפסולים (לעדות החודש), המשחק בקוביא ומלוי ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים, זה הכלל כל עדות שאין האשה כשרה לה אף הם אינם כשרים לה. ובגמרא שם, הא אשה כשרה לה אף הם כשרים לה, אמר רב אשי זאת אומרת גזלן דדבריהם כשר לעדות אשה. ופירש רש"י, משחק בקוביא הוי גזלן מדרבנן, דאמור רבנן אסמכתא לא קניא, דמדאורייתא אינו קרוי גזלן אלא החוטף מיד חבירו כדכתיב ויגזול את החנית מיד המצרי, שהוא חצוף לעבור בפרהסיא, והוא פסול לעדות אשה, אבל המשחק בקוביא כיון שאינו אלא גזלן מדבריהם, כשר להעיד על מיתת אדם להתיר את אשתו להנשא. ע"ש. ושמעתא אזלא כרמי בר חמא. וז"ל הרמב"ם (בפרק ו' מהל' גזלה ה"י): "המשחקים בקוביא, כגון אלו המשחקים בעצים או בעצמות וכיוצא בהם, ועושים תנאי ביניהם שכל המנצח את חבירו יקח ממנו סכום מעות, הרי זה גזל מדבריהם. ואף על פי שברצון הבעלים לקח, הואיל ולקח ממון חבירו בחנם, דרך שחוק, הרי זה גזלן. וכן המשחקים בבהמות או בעופות, ומתנים ביניהם שכל מי שתנצח בהמתו או העוף שלו, או שתמהר לרוץ יותר, יקח ממנו כך וכך, הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא". והרב המגיד שם הקשה על דברי רבינו, שמשמע שהוא פוסק כדברי רמי בר חמא, שהוא מטעם דאסמכתא לא קניא והו"ל גזל מדבריהם. והרי כתב רבינו (בהלכות עדות פרק י' ה"ד): "המשחק בקוביא פסול לעדות, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם, הרי זה בחזקת שהוא אוכל מן הקוביא, שהוא אבק גזל, וכן מפריחי יונים פסולים לעדות, ולא יונים בלבד אמרו אלא אפילו המשחקים בבהמות

ועופות ואומרים כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו את שניהם, וכל כיוצא בזה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה, כל אלו פסולים לעדות מדבריהם". ומוכח שהוא פוסק כרב ששת. ומ"מ נראה סיוע לדברי רבינו כאן שפסק כרמי בר חמא, ממה שאמרו בגמרא שבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול לאחרים אסור. מאי טעמא, משום קוביא. (ופירש רש"י, משום קוביא, דגזל הוא, דאסמכתא לא קניא, והא אסמכתא היא, שסומך על הגורל, אם יפול הגורל שלי על המנה הגדולה אזכה בה, ולכן תלה עצמו על הספק אף על גורל הקטנה, ואילו ידע מתחלה שכן לא היה מתרצה). ע"כ. ומרן הכסף משנה (בפרק י' מהל' עדות ה"ד) האריך ביישוב דעת הרמב"ם, ונתן טעם לדבריו שפסק כרמי בר חמא, משום שסתם הגמרא בראש השנה (כב א) אזלא כוותיה, דדייק התם, דגזלן דדבריהם כשר לעדות אשה, ומוכח שפסול משחק בקוביא משום גזל הוא, דאסמכתא לא קניא. וכן מוכח ג"כ בשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור משום קוביא. ע"ש. והב"ח בחושן משפט (סי' לד) כתב, שלעולם גם הרמב"ם פוסק כדברי רב ששת, אלא דס"ל שאע"פ שהמשחק בקוביא יש בו משום אבק גזל, מכל מקום משום זה בלבד לא היו פוסלים אותו לעדות, ומשום הכי בעינן שאין לו אומנות אלא הוא, לפי שאינו עוסק ביישובו של עולם, והרי הוא בחזקת שאוכל תמיד מן הקוביא שהוא אבק גזל. וזהו שאמרו ג"כ בשבת (קמט ב) שאסור להטיל גורל במנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא. ע"ש. וכ"כ הט"ז בחו"מ שם. וכיו"ב כתב הלחם משנה (בהל' עדות פ"י ה"ד). ע"ש. וכן מתבאר בחידושי הר"ן סנהדרין (כו ב), שכתב, שאפילו לרב ששת שמשחק בקוביא פסול מפני שאינו עוסק ביישובו של עולם, מודה הוא שיש בו איסור מדרבנן, משום דהוי גזל מדבריהם, וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל, וכיון דלא משמע לאינשי דהוי איסורא דרבנן, אין ראוי לפסול משחק בקוביא לעדות אפי' מדבריהם. אלא אם כן אין להם אומנות אלא הוא, והיינו טעמיה דרב ששת. וכן מוכח בשבת (קמט ב) דאמרינן מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור משום קוביא. ע"ש. גם הרדב"ז בתשובה ח"א (סי' שנט) בד"ה ולענין המעשה, כתב, ובתשובה אחרת כתבתי שרוב הפוסקים והרמב"ם ז"ל מכללם סוברים שהמשחק בקוביא יש בו איסור גזל מדבריהם, משום דאסמכתא לא קניא, ואף על פי שיש לו אומנות אחרת, וראיתם מההיא דשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור, מ"ט משום קוביא וכו'. ע"ש. והרדב"ז הניף ידו שנית בלשונות הרמב"ם ח"א (סי' עג), שנשאל על סתירת דברי הרמב"ם מהל' גזילה להל' עדות, והשיב, שאמנם הרמב"ם פוסק שהלכה כדברי רמי בר חמא דהוי גזל מדבריהם, משום דאסמכתא לא קניא, וכדמוכח מהגמ' שבת (קמט ב) שאסרו מנה גדולה כנגד מנה קטנה, משום קוביא, אלא דס"ל דלא סגי האי טעמא לפוסלו לעדות, לפי שהוא מורה היתר לעצמו, כיון דמדעתיה יהיב ליה, ואגב דאילו הוה מרויח הוה שקיל, גמר ומקני לגמרי, וכיון שהוא סבור דבהיתרא קא עביד אין לנו לפוסלו לעדות, אלא מטעם שאינו עוסק ביישובו של עולם, ולגבי הא פסקינן בהדיא (בסנהדרין כו ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר הלכתא כרבי יהודה, ומדאמר הלכה כר' יהודה, הלכה מכלל דפליגי, מוכח כסברת רמי בר חמא דס"ל דרבנן פליגי אדר' יהודה, קיצורו של דבר, שהרמב"ם פוסק כרמי בר חמא דקוביא הוי אסמכתא והו"ל גזל מדבריהם, משום ההיא דשבת (קמט ב) דאתיא כוותיה, ופוסק בטעמא דמתני' שפסול לעדות כרב ששת שאינו עוסק ביישובו של

עולם, דריב"ל ור' יוחנן, ור' אבהו שפסקו כר' יהודה, קיימי כוותיה. ותו לא מידי. עכת"ד. +והנה ראיתי בספר אברהם יגל בחידושיו לראש השנה (כב א) שהביא דברי הרדב"ז הנ"ל, וכתב ע"ז, ולא זכיתי להבין דבריו, שא"כ, הוי רבינו הרמב"ם דלא כמאן, דאי כד' רמי בר חמא, הא ס"ל שאפי' יש לו אומנות אחרת פסול, משום גזל, דאסמכתא לא קניא. ואי כד' רב ששת הא ס"ל דלא הוי גזלן כלל, ולא נפסל אלא משום שאינו עוסק בישובו של עולם, ולא איסורא עביד וכו'. ע"ש. ולק"מ, שהרי מבואר יפה בדברי הרדב"ז שהרמב"ם פוסק כדעת רמי בר חמא, דהוי גזל מדבריהם, משום דאסמכתא לא קניא, וה"ט משום שסתם הש"ס (קמט ב) רהיט ואזיל כוותיה, ולכן אסרו מנה גדולה כנגד מנה קטנה, משום קוביא, אלא דרמי בר חמא ס"ל כחכמים דפליגי אדר' יהודה וסברי שאפי' יש לו אומנות אחרת פסול, ובהא לא קי"ל כוותיה, דבגמ' סנהדרין (כו ב) פסק להדיא ר' אבהו בשם ר' אלעזר שהלכה כר' יהודה דאמר אם יש לו אומנות אחרת כשר, והכי ס"ל לריב"ל ור' יוחנן דר' יהודה בא לפרש דברי ת"ק, ובע"כ דאמרינן נהי דהוי גזל מדבריהם, מ"מ כיון דלא שמיע להו לאינשי איסורא בהכי, דהא מדעתיה יהיב ליה, אינו נפסל לעדות משום כך, אא"כ אין לו אומנות אלא הוא, וזהו שכל הרדב"ז שם שהרמב"ם ארכבה אתרי ריכשי, שפסק כרמי בר חמא דהוי גזל מדבריהם, וכרב ששת שהפיסול לעדות הוא משום שאינו עוסק בישובו של עולם כיון שאין לו אומנות אחרת, וכו'. ויהודה. והוסיף הרדב"ז שם, שאין לומר שגם רב ששת מודה דהוי גזל מדבריהם, ושהרמב"ם פוסק לגמרי כרב ששת, דהא רב ששת אמר בהדיא "כל כהאי גוונא לאו אסמכתא הוא", ואם איתא הול"ל נהי דהוי אסמכתא לא מפסיל לעדות בהכי וכו'. ע"ש. ואמנם הגר"א בגליון הגמ' מחק התיבות "כל כה"ג לאו אסמכתא היא", וכ' דהרמב"ם לא גרס הכי, אלמא דס"ל שהרמב"ם פוסק לגמרי כרב ששת, ושאף רב ששת מודה דהוי אסמכתא, אולם הגר"א עצמו בביאוריו לחו"מ (ס"ס רג) כ' שהרמב"ם פוסק כרמי בר חמא דאסמכתא היא ולא קניא, ואעפ"כ לא נפסל לעדות אא"כ אין לו אומנות אחרת, וכו'. יהודה דפסקין הלכתא כוותיה (בדף כו ב). ואפ"ה קי"ל נמי כרמי בר חמא דאמר אסמכתא לא קניא, מכח ההיא דשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אסור משום קוביא, וכן בר"ה (כב א) זאת אומרת גזלן דדבריהם כשר לעדות אשה, וכפי' רש"י שם. עכת"ד. וזה כדברי הרדב"ז הנ"ל. ודע דאע"ג דלרמי בר חמא אסמכתא לא קניא, מ"מ לא הוי גזל גמור מן התורה, וכמ"ש בחידושי הר"ן (סנהד' כד ב) דכולהו פיסולי דמתני' ליתנהו אלא מדרבנן, וה"ט משום דגזלן דאורייתא לא הוי אלא בחוטף וגוזל מיד חבירו, כדכתיב ויגזול את החנית מיד המצרי, אבל היכא דמדעתיה יהיב ליה אלא שהיה סבור שהוא ירויח לא הוי גזלן אלא מדבריהם. ע"ש. וכן מבואר בפ' רש"י ר"ה (כב א). וע"ע בתוס' ר"ה שם ובסנהדרין (כד ב). אמנם מדברי הסמ"ע (סי' שע סק"ג) נראה דלרמי בר חמא הוי גזל גמור, דאסמכתא לא קניא. ע"ש. וע' בש"ך (סי' רז ס"ק יח), שהביא מ"ש הב"ח שם, דמדאורייתא אסמכתא קניא, והביא ראיה מדין ערב, אלא דרבנן אמרו דאסמכתא לא קניא, והש"ך דחה דבריו, דשאני ערב דבהוא הנאה דמהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה, כדאיתא בגמ' (סוף ב"ב). ע"ש. ונעלם מעינו הבדולח מ"ש המרדכי (פרק שור שנגח סי' מו) בשם רבינו נתנאל מקינון וז"ל: דאסמכתא קניא לגבי הקדש וצדקה, שהרי אסמכתא קונה מן התורה, כדאמר (ב"ב קעג ב) מנין לערב שמשעבד מן התורה, דכתיב אנכי

אערבנו, והיינו אסמכתא. ע"ש. וכ"כ בהגהת מרדכי (פרק זה בורר) בשלטי הגבורים שם. ע"ש. וזה כדברי הב"ח להדיא. ושור"ר להגאון קצות החשן (סי' רז סק"א) שהעיר כן ע"ד הש"ך. ע"ש. וע"ע בדרכי משה (סי' רז אות ז). ובשו"ת חתם סופר (חומ"מ סי' סו אות ג). (וראיתי בספר קהלת יעקב אלגאזי (בתוספת דרבנן סי' כב) שהביא דברי הב"ח, והקשה עליו ממ"ש המרדכי ר"פ שור שנגח דנדר ושבועה מהני אפי' באסמכתא, וכדכתיב אם יהיה אלהים עמדי, וכן אם נתן תתן את העם הזה בידי, וחשיב כה"ג אסמכתא, כמו כל דאי לא קני, ואם איתא לדברי הב"ח, מה ראייה היא, והא דבר תורה אסמכתא קניא, אלא דרבנן הוא דאמרי אסמכתא לא קניא. ע"כ. ולפלא דלא סיימוה קמיה דברי המרדכי שם בשם רבינו נתנאל מקינון שכתב להדיא כדברי הב"ח). והנתיבות משפט (שם ס"ק טו) כ', דבהכי פליגי רמי בר חמא ורב ששת, דרמי בר חמא ס"ל דמדאורייתא אסמכתא לא קניא, ולהכי לא מהני סברא דאגב דבעי לקנות גמר ומקני, אבל רב ששת ס"ל דאסמכתא לא קניא רק מדרבנן, ולכך מהניא סברא דאגב דבעי לקנות גמר ומקני וכו'. ע"ש. וכ"כ התומים (בסי' לד ס"ק טו), דלרמי בר חמא הוי גזל מדאורייתא דאסמכתא לא קניא, ולהכי אפי' יש לו אומנות אחרת פסול, אבל לרב ששת אסמכתא קניא מה"ת ולא הוי גזל אלא רק מדרבנן, וא"כ בעינן רשע דחמס, ובעוסק בישובו של עולם לא מיפסל, דלא הוי רשע דחמס, אבל באין לו אומנות אחרת, ואינו עוסק בישובו של עולם הוי רשע דחמס ומיפסל. וזוהי דעת הרמב"ם, דמשום שאינו עוסק בישובו של עולם לבד אין טעם לפוסלו שא"כ בוא ונפסול כל הבטלנים והטיילים מטעם זה, א"ו כמש"כ. וזה ברור. וגם הסמ"ע נתכוון לזה אלא שאין לשונו ברור וכו'. ע"ש. וע"ע בס' העמק שאלה פר' מקץ (סי' לא אות ה) מ"ש בזה. וע"ע בספר גזע ישי (מע' א' אות קצט). ובשדי חמד (מע' א כלל רמז). ודו"ק. והנה הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' קיז) נשאל, אודות אנשים שמתחברים יחדיו בשבתות וי"ט, ומשחקים באבנים עגולות, והמרויח שותה כוס יין ממה שמביאים שם לצורך השחוק, והשיב, ודאי כי טלטול האבנים אסור הוא, אבל לשחק בפירות ואגוזים מותר, וכן לשחק בדברים שטלטולם מותר בשבת, ואין זה משחק בקוביא. ע"כ. ולכאורה למה לא יהיה אסור משום משחק בקוביא דהוי גזל מדבריהם, וכדין המטיל גורל על מנה גדולה כנגד מנה קטנה, שאסור משום קוביא, דהוי גזל מדבריהם, וכמו שפסק הרמב"ם עצמו בחיבורו. אולם שור"ר בשו"ת הרמב"ם (הוצאת פריימן סי' ע) שהנוסח בסוף התשובה הנ"ל: "ואינו נאסר מצד השבתות, אבל משחק בקוביא הוא". וכן הוא בשו"ת הרמב"ם הוצאת מקיצי נרדמים (ירושלים תש"כ סי' קעט). ע"ש. ונוסחא זו עיקר, שכן שיטת הרמב"ם, (וכמ"ש ג"כ הרמב"ם בפרק כ"ג מהל' שבת הלכה יז). ודו"ק+. וכיו"ב כתב המהרשד"ם (בחלק יו"ד סי' פד), ושאל רב ששת מודה דהוי גזל מדבריהם אלא שלא נפסל לעדות מטעם זה, הואיל ומרצונו נותן לו, ורק באין לו אומנות אלא הוא נפסל לעדות, הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם וכו'. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת המבי"ט ח"א (סי' עח). ע"ש. וכ"כ התומים (סי' לד ס"ק טו), ושכן דעת הסמ"ע. ע"ש. וע"ע בספר חסדי דוד על התוספתא סנהדרין (בפרק ה' דף ס"ג ע"ב). ובשו"ת בית דינו של שלמה (בקונטרס לחם שלמה דף כו ע"ב). ובמרכבת המשנה שם, ובערוך השלחן (חומ"מ סי' רז סעיף כג). ובמראה הפנים (סנהד' פ"ג ה"ה) ד"ה תני. ע"ש. ודו"ק.

(ב) אולם התוס' עירובין (פב א) כתבו, דלפי מאי דפסקין בסנהדרין (כו ב) שהלכה כר' יהודה שאם יש לו אומנות אחרת כשר לעדות, נראה דשרי לשחק בקוביא, שאפי' רמי בר חמא שמפרש הטעם שמשחק בקוביא פסול לעדות משום דאסמכתא לא קניא, היינו לרבנן, אבל לר' יהודה דמכשר היכא דגמר אומנות אחרית, ודאי דס"ל דכה"ג לאו אסמכתא היא, וה"ט כמו שפירש בקונטרס (סנהד' כד ב), דלא דמי לההיא דב"מ (קד ב) אם אוביר ולא אעביד אשלם אלפא זוזי, דהתם הוי בידו, ולהכי לא גמר ומקני, דמעיקרא כי אתני אדעתא דלא יהיב ליה, והו"ל אסמכתא, שהוא טועה וסבור שלא יבא לידי כך, אבל משחק בקוביא לא סמיך אמידי, משום דלא ידע אי נצח או לא. וכן משמע בסנהדרין (כה א) גבי מפריחי יונים, דקאמר, וצריכא דאי תנא בתולה בדעת עצמו (משחק בקוביא), התם הוא דקאמר קים לי בנפשאי דידענא טפי, ולהכי הוי אסמכתא, דלא גמר ומקני, אבל תולה בדעת היונה אימא לא, אלמא היכא דהוי בידו הוי אסמכתא טפי. והא דאמרין בב"מ (עג ב) התם בידו הכא לאו בידו, דמשמע דהיכא דלאו בידו הוי אסמכתא טפי, התם בידו ולא בידו, שהרי היין מצוי הרבה לקנות, ומ"מ כיון שתלוי בדעת אחרים שמא לא ירצו למכור לו הילכך לא גמר ומקנה והוי אסמכתא, אבל היכא דלא הוה בידו כלל גמר ומקני כגון משחק בקוביא וכו'. ע"ש. (וע"ע בתוס' סנהדרין כה א וב"מ עד א). וכ"כ הרא"ש (פרק איזהו נשך סי' ע). וע"ע בתשובת הרא"ש (כלל סו סי' ט, וכלל עב סי' ג). ע"ש. וכ"כ הרמב"ן בחידושו ל"ב (קסח א) דהא דאמר רב ששת גבי משחק בקוביא דכל כה"ג לאו אסמכתא היא, ה"ט לפי שאין הדבר תלוי בדעת עצמו אלא בדעת ובמעשה חברו, וכמו שפירש רש"י שם. וקי"ל כרב ששת. ע"ש. וכ"כ הריב"ש בתשובה (סוף סי' שח). ע"ש. וכן העלה המאירי (סנהדרין כד: עמוד פט והלאה). ע"ש. וע' למרן הבית יוסף (ס"ס רז) שהאריך מאד בשיטות הפוסקים בזה. ע"ש. והמרדכי (פרק איזהו נשך סי' שכג) הביא בשם רבינו אב"י העזרי, שהמשחקים בקוביא ומפריחי יונים הוו אסמכתא, משום דלא גמר ומקני דאמר אנא ידענא בנקיטא טפי, אבל ההיא דפרק במה מדליקין (לא א) בשנים שהמרו זה את זה כל מי שיקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז, מספק גמרי ומקנו אהדדי, כיון שאין הדבר תלוי בחכמתו, וכן הדין בכל שחוק שאינו תלוי בחכמתו וכו'. ע"ש. ולכאורה קשה מההיא דשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול לאחרים אסור, מ"ט משום קוביא. [וכן ראיתי להגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ל) שהקשה מהגמ' שבת ע"ד ראבי"ה הנ"ל שהובא בבית יוסף (סי' רז). ע"ש]. אולם נראה דס"ל כמ"ש התוס' שבת שם, דהיינו כר' יהודה בשם ר' טרפון (בסנהדרין כה א) דאמר אין אחד מהם נזיר, שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה, וס"ל דלא מחית איניש לספיקא, ולית הלכתא הכי, אלא הלכתא כאידך דרבי יהודה דמכשר כשיש לו אומנות אחרת כדפסקין בסנהדרין (כו ב). ע"כ. אבל הרמב"ם ס"ל שהוא דוחק גדול, דסתמא דהש"ס דמייתי הא בשם רב יהודה אמר רב, עם בניו ובני ביתו אין עם אחרים לא, מ"ט כדרב יהודה אמר שמואל, מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול לאחרים אסור, מ"ט משום קוביא, דכולהו אזלי דלא כהלכתא, ומשום הכי פסק כסברת רמי בר חמא דחשיב לה אסמכתא דלא קניא והו"ל גזל מדבריהם. (וכן הביא להלכה הא דרב יהודה שאסור להפיס מנה גדולה כנגד מנה קטנה לאחרים, בחיבורו בהל' שבת פכ"ג הלכה יז). וע' להרב מגלת ספר (דף קנ ע"ג). ובאמת שגם המאירי שבת (קמט ב), כתב, שאף בחול אסור להטיל גורל על מנה

גדולה כנגד מנה קטנה, מפני שהוא כמשחק בקוביא, ואף על פי שהמשחק בקוביא אינו נפסל לעדות אלא בשאין לו אומנות אחרת, מ"מ יש איסור בדבר. ע"כ. וכ"כ המהרי"ל (בדפ"ח עמוד ר"ט) שאסור לישאלים להניח גוי להטיל גורל ביניהם בשבת או ביום טוב, גזרה משום שחוק בקוביא. וכן פסק מהר"ם. ע"כ. וכ"כ הרמ"א בהגה (ס"ס שכב). [ויעוד י"ל ע"פ מ"ש הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם סי' עג), על דברי התוס' (סנהדרין כה א) דהא דמשחק בקוביא קני היינו דוקא כשמעות שניהם על הדף וכו', ולכאורה מנין להם דבר זה, וצריך לתרץ משום דאמרינן בשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור, מ"ט משום קוביא. וש"מ בהדיא שיש קוביא שאסורה, ומש"ה אמרו דהתם מיירי בשלא הניח ע"ג הדף, דהו"ל אסמכתא ולא קניא, אבל הסוגיא דסנהדרין (כה א) מיירי כשהניח המעות על הדף, שהדף והמקום קנוי למי שירויח, ולא חשיב אסמכתא. אבל הרמב"ם אינו מחלק בין אם הניחו על הדף או לא וכו'. ע"ש. ולפ"ז גם ראב"ה יתרץ כאמור, דההיא דשבת (קמט ב) מיירי בשלא הניח ע"ג הדף הקנוי למרויח. וכן י"ל בדעת הרמ"א (סי' שע ס"ג) שיובא להלן. ודו"ק].

ג) והנה מרן ז"ל בשלחן ערוך אזיל כסברת הרמב"ם, שבחו"מ (סי' שע סעיף א' וב') פסק, שהמשחקים בקוביא ומפריחי יונים אסרו אותם חכמים משום גזל, והעובר על כך הרי הוא גזלן מדבריהם. כגון המשחקים בעצים או בעצמות ועושים תנאי ביניהם שכל המנצח את חבירו בשחוק ההוא יטול כך וכך, וכן המשחקים בבהמות או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו ותרוץ יותר ותקדים את בהמת חבירו יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא. ע"כ. וכ"כ מרן בש"ע חו"מ (סי' לד סעיף טז), שהמשחק בקוביא פסול לעדות, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, שהואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל, ולא שחוק בקוביא בלבד, אלא אף המשחקים בקליפי אגוזים או רמונים וכו"ב. ע"ש. וע"פ זה פסק ג"כ באו"ח (סי' שכב סעיף ו) וז"ל: "המחלק לבני ביתו מנות בשבת, יכול להטיל גורל לכל מי שיצא גורל פלוני יהיה חלק פלוני שלו, ובלבד שיהיו החלקים שווים, ואינו עושה אלא להשוותם שלא להטיל קנאה ביניהם, אבל עם אחרים אסור, שכיון שהם מקפידים זה על זה יבאו לידי מדה ומשקל בשבת, אבל ליתן מנה גדולה כנגד מנה קטנה ולהטיל גורל עליהן, אפי' לבני ביתו ובחול אסור, משום קוביא". ע"ש. וכתב המשנה ברורה, שהמשחק בקוביא יש בו אבק גזל דאסמכתא לא קניא. (וע' במג"א ובתוספת שבת שם, וע' בס' תהלה לדוד שם. וי"ל ע"ד). ומ"ש מרן הש"ע בחו"מ (סי' שע ס"ג): "יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם עכו"ם אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור משום שעוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אא"כ אין לו אומנות אחרת". (וע' בטור ובבאר הגולה). ובאמת שגם לסברא ראשונה שהיא דעת הרמב"ם אינו פסול לעדות אא"כ אין לו אומנות אחרת, וכמ"ש בהדיא (בפרק י' מהל' עדות). וכ"פ מרן בחו"מ (סי' לד סט"ז). וכן יש להעיר על לשון הטור שם. ומצאתי להגר"א בחו"מ (ס"ס רג) שכ', שדברי הטוש"ע הנ"ל, אינם מדוקדקים, שהרי גם הרמב"ם מודה לזה וכו'. ע"ש. (וע' בכנה"ג חו"מ סי' לד הגב"י אות סו). והרמ"א בהגה (סי' שע ס"ג) כתב, והמנהג כסברא אחרונה לשחוק בקוביא, ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא. ע"כ. ותימה,

שהרי גם לסברא אחרונה שהוא כשר לעדות, מ"מ האיסור משום אבק גזל בעינו עומד, אליבא דמרן הש"ע, והרי הרמ"א עצמו בהגה או"ח (ס"ס שכב) נראה שאוסר להפיס במנה גדולה נגד מנה קטנה משום קוביא. וצ"ע. ועכ"פ הרמ"א נמשך לשיטתו (בסי' רז סעיף יג) שהביא דעת המרדכי להלכה, שכל שאין הדבר בידו כלל, ולא ביד אחרים, כגון המשחק בקוביא וכיו"ב שאינו יודע אם ינצח או לא, ודאי דגמר ומקני מספק, ולכן כשהמעות מוכנים על הדף מותר לשחק ואין בו משום אסמכתא, ודלא כיש חולקים ואוסרים בכל ענין. ע"כ. וזהו כמ"ש התוס' סנהדרין (כה א) בסוף הדיבור, דהא דפסקין דהמשחק בקוביא קני, ולא חשיב אסמכתא, היינו דוקא כשהמעות של שניהם על הדף, לפי שהדף והמקום קנוי לאותו שירויח כדי שיקנה המעות אשר עליו, אבל המשחקים באמנה אפי' הקנו בקנין לא מהני אא"כ הקנו בב"ד חשוב, כדמוכח בנדרים (כז ב), והיאך יקנה בדברים בלבד בשביל שניצח חברו. וע"ע בתוס' עירובין (פב א). ע"ש. [ואמנם ראיתי להגרי"ח בשו"ת רב פעלים, ח"ב (חיו"ד סי' ל) בד"ה מיהו, שהביא דברי הרמ"א (סי' שע ס"ג) הנ"ל, וכתב, ואין כוונת דבריו שפשט המנהג להתיר לגמרי איסור שחוק בקוביא, שהרי באמת יש בקוביא איסור לכ"ע, אלא הכוונה שפשט המנהג בענין הפיסול לעדות, שאין פוסלים לעדות אלא רק למי שאין לו אומנות אלא הוא. ונראה שכתב כן לפמ"ש לעיל מזה (בד"ה הנהגה ראה ראיתי). שאף המרדכי בשם ראבי"ה שכתב שבדבר שאינו תלוי בחכמתו, כההיא דשבת (לא א) בשנים שהמרו זה את זה, מספק גמרי ומקני אהדי להפסיד ולהרויח, מ"מ מודה דאיכא איסורא, שחכמים אסרו גם שחוק התלוי במזל, ואף על פי שאין בו משום גזל, משום דדמי לקוביא, שגם זה נוטל ממון חברו בחנם, ומש"ה ניחא ההיא דשבת (קמט ב) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור משום קוביא וכו'. ע"ש. אולם פשט דברי הרמ"א (סי' רז סעיף יג, וסי' שע סעיף ג), שפשט המנהג להתיר משחק של קוביא לגמרי, וכדברי התוס' שהעמידו לההיא דשבת (קמט ב) דלא כהלכתא. וכן נראה מדברי הרב ערוך השלחן (סי' שע ס"ו) שהרמ"א מתיר לגמרי. ע"ש. ודו"ק] ומעתה בנידון ההגדרה של מפעל הפיס י"ל דהוי בכלל שחוק הקוביא, וכמ"ש מרן הב"י יו"ד (ס"ס ריז) וז"ל: כתב רבינו ירוחם בשם רבינו פרץ, הנשבע שלא ישחק בשום צחוק אסור להטיל גורלות, ולא שום אדם בשבילו, ודוקא כגון מנה גדולה כנגד מנה קטנה, כמ"ש בשבת (קמט ב) אין מטילין חלשים בשבת משום קוביא. עכ"ל. וכן פסק מרן בש"ע (שם סעיף מח). הילכך גם בנ"ד יש לאסור לדעת הרמב"ם ומרן הש"ע, משום דהוי בכלל אסמכתא, ואסמכתא לא קניא. ורק להרמ"א יש מקום להתיר, כיון דס"ל כרב ששת דלא הוי בכלל אסמכתא, ובאמת שהריב"ש בתשובה (סי' תלב) כתב, שהשחוק בקוביא יש בו איסור לכ"ע, ואפי' לרב ששת דס"ל דליכא אסמכתא בקוביא, מ"מ בודאי שהוא דבר מכווער ומתועב ומשוקץ, ורבים חללים הפיל ועצומים כל הרוגיו, ומפורש בירושלמי (נדרים פ"ה ה"ד) כי מי שנדר שלא לשחק בקוביא אין מתירין לו. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א. עכ"ד. וכ"כ עוד הריב"ש (בס"ס שצה). ע"ש. (וע"ע בתוס' גטין לה: ד"ה קסבר, שהביאו ג"כ דברי הירושלמי הנ"ל. וכן פסק בש"ע יו"ד (סי' רכח סט"ו). ע"ש). ועכ"פ אנו בדין קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן הש"ע, ולפ"ז יש לאסור קניית כרטיסי מפעל הפיס, משום קוביא.

(ד) ואנכי הרואה להגאון רבי ישראל מאיר מזרחי בשו"ת פרי הארץ ח"ב (סי' טז), שנשאל הלכה למעשה אודות סופר שכתב ס"ת ואין קונה במחיר אשר הושת עליו, וברצונו למוכרו על ידי גורל כפי שנהוג בין הסוחרים, דהיינו שכמה אנשים נקובי שם כותבים איש את שמו עם תשלום סך קצוב ביניהם, וכולם שוים בקצבה, ומתנים ביניהם להפיל גורל, וכל מי שיעלה שמו עם החפץ לו יהיה, ומקנים בקנין זה לזה כל אחד מהם את חלקו, ושאל הסופר האם מותר לו למכור הס"ת בגורל הלזה. והעלה שם (דמ"ג ע"ב) בזה"ל: היוצא מן המחובר שאע"פ שלהטיל גורל במנה גדולה כנגד מנה קטנה אסור משום קוביא, דאסמכתא לא קניא, מ"מ בודאי דבנ"ד ליכא חששא משום קוביא כלל, הואיל ובגורל הזה מקנים זה לזה כל אחד את חלקו, וא"כ תו ליכא אסמכתא, ואין בזה משום קוביא, ודבר זה מותר, ולא ניתן לישאל בנ"ד וכו'. עכת"ד. והובא בברכי יוסף (יו"ד סי' ער סק"ג). ושכן כתב הרב זרע אברהם (חיו"ד סי' ו). [אך לא הזכיר טעם ההיתר של הרב פרי הארץ, שזהו מפני שהקנו זה לזה כל אחד את חלקו. וק"ק דהא אמרינן (בנדרים כז ב) שאפי' בקנין לא מהני אסמכתא, אלא היכא דקנו מניה בב"ד חשוב. וכ"כ התוס' עירובין (פב א). וכן פסק מרן בש"ע חו"מ (סי' רז סעיף טו). וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ה (ס"ס ב' אלפים ורמ"א). וצ"ע]. והגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ל) אחר שהביא דברי הרב פרי הארץ, וטעמו ונימוקו עמו כנ"ל, כתב, שיש לתמוה על מנהג העולם שנוהגים היתר להשתתף בגורל אף על פי שאינם מקנים זה לזה כל אחד חלקו. ושכן יש לתמוה על מ"ש בשו"ת חות יאיר (סי' סא) שעשו בביתו תלמידיו המקשיבים לקולו, בהסכמתו וברשותו, גורל על כוס כסף מזהב, ואמר שבגורל תדבק בו ההשגחה העליונה, ולא חשש למה שאמרו מנה גדולה כנגד מנה קטנה אסור משום קוביא. וכמ"ש בשבת (קמט ב). וכתב הגרי"ח שם, ונ"ל ליישב מנהג העולם בהגרלה הנ"ל בטעם נכון, והוא כי כמעט כל המגרילים על חפצים שונים, דרכם שכשיש לאדם חפץ מסויים וברצונו להרויח ממנו יותר מכדי שוויו, הוא מאסף מאנשים רבים מעות בתור דמי החפץ, והמעות לוקח לעצמו מכל המשתתפים בהגרלה, וכותב שם של כל אחד מהם בפתקה אחת, ואחר ההגרלה זוכה אחד מהם בחפץ ההוא, באופן שהזוכה אינו נוטל מן המעות שנתנו המשתתפים בהגרלה, אלא נוטל את החפץ מיד בעליו לאחר שקיבל הדמים מכל המשתתפים בהגרלה, וכל אלה שהשתתפו בהגרלה לא עשו שום קנין בחפץ כלל, אלא רק נתנו מעות, וגם המעות אינם אלא בתורת פקדון בידו, שאם אבד החפץ קודם ההגרלה, אבד לבעליו, וכל אחד מהם לוקח בחזרה את מעותיו, ולכן אם יש חשש איסור משום אסמכתא, אין החשש אצל הזוכה בהגרלה, כי הוא זכה בחפץ וקיבלו מיד בעליו תמורת הסכום המועט שנתן עבורו, ומה לו אצל המשתתפים בהגרלה שנתנו מעות, כיון שאינו מקבל מן המעות שלהם, והחשש הוא רק אצל בעל החפץ שלקח המעות מהם עבור ההגרלה, ושמא הוי אסמכתא דלא קניא, ועכ"פ אין שום חשש ביד כל אחד מן המשתתפים בהגרלה, ואפשר שגם על בעל החפץ אין שום חשש איסור, כי המעות קיבל ברצון המשתתפים בהגרלה וגמרו ומקנו לו כל אחד ואחד את המעות שמסרו בידו, והוא מוחזק בהם, וא"כ י"ל שאין בזה משום אסמכתא. ולפ"ז למדנו כי בנידון השאלה במשחק שעושים ברנגון, שהזוכה בהגרלה נוטל מעות שלשים רופיות תמורת רופיה אחת שנתן, הנה הוא לוקח מן המעות שנתנו המשתתפים בהגרלה, ויש בזה איסור משום קוביא. עכת"ד. ולפ"ז

בנ"ד לגבי מפעל הפיס שהזוכה מקבל סכום מעות גדול מן המפעל, תמורת הסכום המועט ששילם, והסכום נאסף מכל המשתתפים בפיס, יש בזה משום קוביא ואסור דהו"ל אסמכתא דלא קניא. והוי גזל מדבריהם.

ה) ותבט עיני להרה"ג רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חיו"ד סי' ה סעיף ג, עמוד פח) שנשאל בנ"ד, האם מותר לקנות כרטיס הגרלה של מפעל הפיס, והשיב, שאין לאסור מטעם איסור שחוק בקוביא דהוי גזל מדבריהם משום דאסמכתא לא קניא, דשאני התם שהסכום המסויים שעליו שיחקו הוא ממונו הפרטי של המנוצח, ומוכרח הוא לתת למנוצח מה שקצבו ביניהם, ולפעמים אף מפסיד כל ממונו ע"י השחוק בקוביא, והוא אינו מקנה לו בכל לבו, וחשיב שפיר אסמכתא, שיש בו איסור גזל מדבריהם, משא"כ ענין ההגרלה של הפיס שאוספים סכומים גדולים מן המשתתפים בהגרלה, ואינו ענין של נצחון שלוקח מה ששייך לחבירו, אלא ענין של מזל, וכמו שנוהגים להגריל על ס"ת או על מגילה בתיק של כסף וכיו"ב, ובאמת שמעשים בכל יום שעושים הגרלה על ס"ת ואין פוצה פה ומצפצף, וכמ"ש בברכי יוסף (סי' ער) בקונט' אחרון, בשם הרב גבעת פינחס, שכל שנמכר דרך כבוד ע"י גורל, ויש הנאה להעלותו בדמים, מותר, ושכן נהגו בכל ערי איטליה, ורבני איטליה עשו מעשה בעצמם וכו', הרי שאפי' ס"ת מותר למוכרו בגורל מפני שיש בו הנאה להעלותו בדמים, שבעלי הס"ת מרויחים דמים על ידי המשתתפים בהגרלה, ואין כאן ענין של גזל כמו בדין שחוק בקוביא, ששם המנוצח מפסיד דמים ושייך בו אסמכתא וגזל. עכת"ד. ונעלם מעינו הבדולח מ"ש הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ל) הנ"ל, שיש חילוק בין הגרלה על חפץ או ס"ת, שהזוכה אינו נוטל מן המעות של המשתתפים בהגרלה, אלא את החפץ או הס"ת שעדיין שייך לבעליו, והוא נותנו לו ברצון לאחר שקיבל דמיו ויותר, משא"כ הנוטל מעות של ההגרלה אשר המשתתפים בה נתנו מכספם הפרטי, והזוכה בפיס לוקח מכסף המשתתפים, הו"ל גזל מדבריהם. וא"כ אין שום ראייה מהמעשים שבכל יום שעושים הגרלה על ס"ת או חפץ אחר, לנידון ההגרלה של מפעל הפיס, שהזוכה נוטל מעות השייכים למשתתפים. ומ"ש עוד הרב ישכיל עבדי שם, ועוד הרי אפי' בקוביא מפורש בדברי הרמ"א בהגה, שאין זה אלא באין לו אומנות אלא הוא, אבל אם יש לו אומנות אינו פסול, ובנ"ד הרי הוא רק משתתף בפיס ותו לא וכו'. ע"כ. במחכ"ת לא שמיה מתיא, שאמנם הרמב"ם ומרן הש"ע כתבו בהדיא "והוא שאין לו אומנות אלא הוא", אך זהו רק לענין לפוסלו לעדות, אבל לענין איסור גזל מדבריהם מטעם אסמכתא, גם כשיש לו אומנות אחרת, איסורא מיהא איכא, וכמפורש בדבריהם. והרי אפי' להפוסקים הלכה כרב ששת דכל כה"ג לאו אסמכתא היא, כתב הריב"ש (סי' תלב) הנ"ל, שעכ"פ העושה כן הוא משוקץ ומתועב, ומכוער הדבר, כי רבים חללים הפיל ועצומים על הרוגיו, וגם למפעל הפיס יש רבים שקונים כרטיסים רבים, כמעט בכל דמי משכורתם, בחושבם אולי מספר אחד מהם ירויח, ולבסוף יוצאים בשן ועין, ומפסידים ממונם ורכושם. ואם כי הרמ"א כתב שפשט המנהג לשחוק בקוביא, וחלק על מרן הש"ע, אכן בדין קבלנו עלינו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר. וכמו שקראו עליו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. (שו"ת חיים ביד סי' קח).

(ו) וראיתי למי שכתב ליישב מנהג המקילים בזה, ע"פ מ"ש הרמב"ם (פרק יא מהל' מכירה ה"ד) הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך, והלה אומר אם אני חוזר בי אכפול לך ערבונך, אם חזר בו הלוקח, קנה זה את הערבון, שהרי הוא תחת ידו, ואם המוכר חזר בו אין מחייבים אותו לכפול הערבון, שזו אסמכתא היא, ואסמכתא אינה קונה. ע"כ. וכן פסק מרן בש"ע חו"מ (סי' רז סעיף יא). וא"כ בנ"ד שהכסף של המשתתפים בהגרלה של מפעל הפיס כבר נמצא ביד המפעל, ואין המשתתפים יכולים לחזור בהם, בודאי דגמרי ומקנו המעות בלב שלם, ולא חשיב אסמכתא (כן כתב ידידנו הרה"ג ר"מ הלוי בירחון אור תורה). ברם אחר העיון נראה שאין זה דומה לשם, כי המארגנים את ההגרלה וגובים את הכספים, מאת המשתתפים בה, אינם גובים את הכסף לעצמם, ואין להם שום זכות בכסף הזה, אלא הם שליחי השלטונות המופקדים על ידם לפקח על הפיס שיהיה כהוגן, והרי זה דומה למה שפסק הרמב"ם (שם הלכה ה), מי שפרע מקצת חובו והשליש את השטר ביד שלישי, ואמר לו אם לא פרעתי לך עד יום פלוני תן לו שטרו, והגיע זמן ולא פרע לו, לא יתן השליש את השטר שזו אסמכתא היא. וכן פסק מרן בש"ע חו"מ (סי' רז סעיף יב). וכתב הרב המגיד, שאפשר שאם היה השטר ביד המלוה וא"ל אם לא פרעתיך עד יום פלוני, גבה כל השטר, ומה שנתתי מחול לך, הרי זה גובה הכל כיון שהשטר והמעות בידו, וזהו ששנו אותה במשליש דוקא. ע"ש. וע"ע בשו"ת בתי כהונה (בית דין סי' ז, דל"ד ע"ג). ע"ש. וכאן כל הכסף שנגבה מאת המשתתפים לידי מפעל הפיס, הוא ביד שלישי, היינו המארגנים והמופקדים על כך מאת השלטונות. ואף שהם קובעים את גודל סכום הפרס של הזוכה, זהו תפקיד המוטל עליהם כפי ראות עיניהם, מאת השלטונות שייפו את כחם לכך. אבל בודאי שאין הכסף הנגבה שייך להם, וממילא חשוב הדבר אסמכתא דלא קניא, והו"ל גזל מדבריהם ביד הזוכה. ואף על פי שהאשכנזים שקבלו עליהם דעת הרמ"א, יכולים לסמוך עליו בנ"ד, שהרי התיר אפי' שחוק בקוביא, ובני אשכנז יוצאים ביד רמ"א, מכל מקום לדידן שומר נפשו ירחק מהם, כיון שאנו קבלנו הוראות מרן שאוסר שחוק בקוביא ועניני גורל, וכמ"ש ביו"ד (סי' ריז סמ"ח). וכבר כתב הגאון מהר"י פראג' בספרו שו"ת מהרי"ף (סימן נט) שאפילו כשיש רבים מהפוסקים חולקים על הרמב"ם ומרן, אנו קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן, שדבריהם הוקבעו לנו כהלכה למשה מסיני שאין בה שום מחלוקת כלל, והנוטה מדבריהם אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו נוטה מדיני תורה, ומזלזל בכבוד רבותיו. ע"ש. וכתב מרן החיד"א בספר שם הגדולים (מערכת ספרים מע' ט אות יב), שספרדי שמיקל כדעת הרמ"א נגד פסק מרן להחמיר צריך כפרה. וכ"כ עוד בספרו דברים אחדים (דף כו ע"ב) ובספר יעיר אמן (מע' א אות עב). וכ"כ הגר"ח פלאג' בספר מועד לכל חי (סי' ב אות כג) ובשו"ת חקקי לב (ח"א דף נג ע"ד, וח"ב דף קצד ע"ג). וכ"כ הגר"ח פונטרימולי בפתח הדביר ח"ב (סי' רלב סק"י). ועוד. והן עתה הראוני מ"ש ידידי הרה"ג רב הפעלים לתורה ולתעודה רבי שמעון חי אלוף שליט"א ראש ישיבת אהבה ואחווה בברוקלין ארה"ב, באור תורה (כסלו תשמ"ה, סי' כט) ליישב ולחזק את דברינו. ע"ש. אפריון נמטייה, ותשואות חן חן לו. ודו"ק כי קצרתי.

מסקנא דדינא שהספרדים ועדות המזרח אסור להם להשתתף בקניית כרטיסי מפעל הפיס, וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת ומחללים שבת בפרהסיא, ונמצא שהוא מסייע ידי עוברי

עבירה. ואף לאשכנזים יש לאסור בזה. (וע' בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' עמוד פט ס"ס ה). ושומע לנו ישכון בטח.

To see Rabbi Zevin on Shylock [click here](#)

קדושת לוי לחנוכה

מהראוי לכל אחד אשר בשם ישראל יכונה, לשום בשכלו להתמיד בתורתו יתברך, כי הם ימים ראויים לכך, דהיינו שבכל חנוכה החל להאיר עלינו הארתו יתברך מתורתו, ולא לילך בקול משחקים כלל חס ושלום. ובפרט שראיתי היום בעונותינו הרבים נפרצה פרצה באחינו בית ישראל לשחוק ב'קארטין', וקל בעיניהם דבר זה, אבל הו' יודעים שבכל 'קארט' יש בודאי קליפה גדולה אשר לא ראויה להזכירה, סהדי במרומים שלא לדרוש כוונתי רק להסיר מכשול מבני אדם.

בני יששכר מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ב - אור תורה

דהנה כבר ידעת כהן גדול רמז לחכמה [מאורי אור] ויירשו המלכות לעת כזאת, סוד המשכת השמן אל המנורה הוא סוד תורה שבעל פה, על כן ניתקן לדורות ל"ו נרות נגד ל"ו מסכתות שבתורה שבעל פה המפורשת*).

(* הג"ה ומזה תתבונן גודל האיסור והפגם הנעשה בנפש מי שעוסק ח"ו בשחוק הקרט"ן (בגימ' שט"ן) אשר המציאה הקליפה בימי שליטת היונים ל"ו קלפים זה לעומת זה שרצו לבטל על ידי זה התורה הנתונה בידינו בל"ו מסכתות מפורשת, ורצו להגביר חכמות החיצוניות, לא כאל"ה חלק יעקב, ל"הודים ה'יתה א'ורה זו תורה [מגילה טז ב], ואתה דע לך.

ביאור הלכה סימן תרע

ונוהגין לומר זמירות ותשבחות וכו' - עיין בתשובת מהרש"ל סימן פ"ה שכתב שראוי שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחת תורה ואל תבטל מקביעותך עכ"ל ובעו"ה יש אנשים שתחת זמירות ותשבחות שראוי להלל להש"י על הניסים שעשה לנו הם מרבים בשחוק הקרטין והרבה הרעישו הסה"ק ע"ז והשומר נפשו ירחק מזה:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן לה

הנה בדבר חדר הנקרא אולם מסיבות (סאשל האל) שנבנה ג"כ תחת גג אחד עם חדר שנת"חד לביהכ"נ להתפלל שם, פשוט שאין עליו שם קדושה ומותרין לעשות שם דבר חול, אבל לשחק בקלפים (קארטן) ובינגא וכדומה אף שאין ע"ז איסור ברור הם דברים מכוערים בכל מקום שהוא וגם הוא כמושב לצים.

שפע חיים מועדים חלק ה עמוד קי

ויוֹבֵן בזה גם ענין המשחק בדריידי"ל כחנוכה המוכא בבני יששכר (כסלו סבת מאמר ב' אות כ"ה), וכשהיה זקה"ק מצאנו דר ברודניק היו כל הילדים באים אליו לשחק עמו בדריידי"ל, ואם היה ילד שלא השיגה ידו לשחק במעות היה זקני מחנה עמו שאם הילד יפסיד עליו ליתן כפתור ואם זקני יפסיד יקבל הילד גרייזע"ר, וברוך כלל היה תמיד זקני הזוכה במשחק. וי"ל דהענין הוא דבאמת יש בזה חשש של משחק בקוביא שמא אין הלה נותן מעותיו בלב שלם (ש"ע חו"מ סי' ש"ע), אולם כאשר כל ישראל כאיש אחד ובלב אחד וכ"א שמח כשיש לחבירו כאילו היה לו, ועוד שמח יותר כשתבירו זוכה מאשר כשהוא זוכה, א"כ שוב לא שייך חשש גזל ואינו בגדר משחק בקוביא. ואת זה רצו להראות במנהג זה, שנתקשרו אז כל כך באהבת ישראל (והיו שונאי בצע) שלא היה משנה להם אם יש להם או לחבריהם כי גם מה שיש להם אינו שלהם, והודו לה' שחננם דעת לשמח כשיש לחבירו, אני הנני חוטא ופרשע מלא פשעים ואילו חברי טוב ממני, וראוי לי לשמח על שתבירי הרויח ממני.

משפט שיילוק לפי ההלכה

עד היום הזה נחשבות יצירותיו של שקספיר בכלל, וזו של "הסוחר מווינציה" בפרט, לאספקלריה שבה משתקפות לא דמויות בודדות של אנשים, אלא טפוסים ובניני-אב. ביחוד רגילים, בצדק או שלא בצדק, לראות בשיילוק קלסתר פנים של טפוס יהודי, וכבר נוצרה ספרות רחבה בכמה שפות מסביב לדמות דיוקנו של שיילוק. הללו מהללים והללו מחללים. אלה רואים בו גבור הרוח, שרגש הכבוד שלו, שנפגע קשה לפרקים תכופים על-ידי אנטוניוס, הזקיקו, כשבא המקרה לידו, להפקיר את ממונו ובלבד שיוכל להתנקם ממעליבו, ואחרים רואים בו שפל-נפש ומשחת-המדות. וכשם שנחלקו המבקרים השונים על תכונת נפשו של שיילוק, כך נחלקו על מגמתו של שקספיר עצמו ביצירתו זו. אולם על פרט אחד לא עמדו המבקרים כל עיקר. שיילוק הגיש את שטר החוזה שלו בפני בית המשפט שבווינציה, שבעיקר הדבר הכיר בקיומו ותוקפו של השטר, אלא שחפש דרכים עקלקלות ועלילות דברים לתפוס את שיילוק ברשת. מה היה פסק-הדין אילו היה שיילוק מגיש את תביעתו על יסוד אותו החוזה המשונה לפני בית דין של ישראל? האם יש ערך מנקודת המשפט התלמודי לשטר-ההתחייבות של שיילוק-אנטוניוס? ופרט זה חשוב מאד. אם המשפט היהודי שולל חלותו של שטר חוזה כזה, אזי אנו אומרים: נתכוין שיילוק למה שנתכוין, אבל הדחיפה הפסיכית למעשהו באה לו מן החוץ, מתוך השפעת החוקים הווינציאניים. היהדות שוללת התחייבויות כאלו, ואינה נותנת להן ערך משפטי. הושפע שיילוק לכך לא מהחינוך היהודי, אלא מזה של סביבתו הנכרית.

ועוד זאת. נסיר מהחשבון לגמרי את שיילוק — הנה חשוב הדבר מצד עצמו לברר משפט זה מבחינה החוקית היהודית. סוף סוף הרי החוק הווינציאני איפשר חוזה של התחייבות על אובייקט של בשר אדם חי, בין שהיה מי שרצה להשתמש בפועל בחוק זה ובין לאו, ואם לא כדאי לנו לדעת ערכה של התחייבות כזאת מהשקפת המשפט התלמודי? *

(*) אחד סופר נגע, אגב דיונו בדמות שיילוק, בשאלה זו. ב"הצופה", מיום י' אדר א' תרצ"ח, עורר מר פנחס שיפמאן את השאלה, והחליט ששיילוק היה מפסיד בבית דין של ישראל. משתי נקודות שולל מר שיפמאן את ערכו של אותו חוזה לפי חוקי התלמוד. ושתייהן אינן מספיקות ואינן ממצות. הנקודה הראשונה היא פורמאלית. "לפי דיני ישראל — אומר מר שיפמאן — אין כל תוקף לחוזה, שאין בו אלא אסמכתא, ואסמכתא לא קניא". והוא מצטט את לשון הרמב"ם (מכירה, פי"א ה"ו): "וכן כל תנאין שמתנין בני אדם ביניהן, אף על פי שהם בעדים ובשטר, אם יהיה כך או אם תעשה כך אתן לך מנה או אקנה לך בית זה, ואם לא יהיה או לא תעשה, לא אקנה לך ולא אתן לך, אע"פ שעשה או שהיה הדבר, לא קנה, שכל האומר אם יהיה או לא יהיה, לא גמר והקנה, שהרי דעתו

עדיין סומכת שמא יהיה או שמא לא יהיה". וכן הוא גם כן לשון השו"ע (חו"מ, סימן רנ, סעיף יג).

אבל כל אסמכתא היא רק חסרון פורמאלי. איננו דנים על עצם האובייקט אם הוא בר קנין, אלא על זה אם האדם המקנה או המתחייב הקנה מה שהקנה והתחייב מה שהתחייב מתוך החלטה גמורה והסכם שלם, או רק מתוך שסמך על אותו צד הספק שהוא לטובתו, ואילו ידע מראש שהדבר לא יהיה כצד ספק זה לא היה מקנה ולא היה מתחייב. כתוצאה מהנחה זו יש הרבה ראשונים הסוברים, שאם התנאי היה בדבר שאינו תלוי בידו, והוא ספק גמור שאין אפשרות לדעת מראש איך יפול דבר, ואשר על-כן אי-אפשר לומר שהוא סמך וחשב שהתנאי יתקיים כרצונו הוא, אז בודאי גמר והקנה על כל האופנים, ואין בזה דין אסמכתא (ראה בתוס' ב"מ, עג א, ועוד. וברמ"א חו"מ סכ"ז סי"ג). וכזה ראה בט"ז יו"ד (סימן רלב, ס"ק יב) ובפתחי תשובה שם (ס"ק ב), בשם ה"משכנות יעקב", גם בנדרים יש לחלק בין אם נדמה להאדם שכך הוא כמו שחושב ולכן נדר מה שנודר, שאז הרי זה נדר בטעות, לבין אם היה הדבר עומד בספק להנודר עצמו, שאז אנו אומרים שגמר ונדר מספק על כל אופן. ולדעתי יש סעד גדול לסברא זו של הט"ז בגמרא בכריתות (כג ב), שבמשנה שם אמרו: "המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא וכו' וחכמים אומרים ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה", ואמרו בגמרא שם: "ורבנן סברי מתוך שלבו נוקפו גומר ומקדיש", ושם (כד ב) אמרו לחלק בזה בין אשם ודאי לאשם תלוי: "אשם ודאי כיון דלא צריך ליה לא אקדשיה, אשם תלוי מתוך שלבו נוקפו גומר ומקדשו", וברש"י: "אשם ודאי מסתמא לא אקדשיה אי הוה ידע דלא צריך ליה הילכך הקדש טעות הוא, אבל אשם תלוי הא ספק ליה וכו' ואפילו הכי אקדשיה, הילכך גלי אדעתיה דלבו נוקפו וגמר והקדישו". הרי לפנינו החילוק מפורש, שבאשם ודאי שהוא סבור שחטא ונתכרר אח"כ שבאמת לא חטא, הרי זה הקדש טעות, ויצא האשם וירעה בעדר כחולין, אבל באשם תלוי, שבשעה שהקדישו היה לו בעצמו ספק אם חטא או לא, לכן אפילו אם יודע לו אח"כ שלא חטא, אין זה הקדש טעות שמסתמא גמר והקדיש בהחלט. ולפי זה, אילו היתה ההתחייבות של אנטוניוס לחתוך מגופו ליטרא בשר חי מותנה בדבר שאינו תלוי בידו, והיה קיום התנאי או ביטולו עומד לכתחילה בספק גמור אצלו, שוב כבר אין בכך משום אסמכתא, והיתה ההתחייבות קיימת (אם נדון על כך רק מנקודת המבט של אסמכתא).

אוצר החכמה

אוצר החכמה

ולא עוד אלא שאף בנדון שלפנינו, שההתחייבות תלויה בתנאי אם לא ישלם לשיילוק במועדו את חוב הלואתו, שבאופן כזה ודאי הרי הוא בכלל אסמכתא, שסמך וחשב בדעתו שלאותו זמן יהיה בידו לשלם את החוב, בכל זאת מכיון שהחסרון הוא רק מבחינה זו של אסמכתא, כבר יש ויש לפנינו דרכים להסיר את החסרון ולתת תוקף וקיום להתחייבות. ברמב"ם, באותו מקום עצמו, בהלכה ז, מבואר: "כל האומר קנה מעכשיו אין כאן אסמכתא כלל וקנה", וכן פסק המחבר בשו"ע (סכ"ז סעיף יד). ושוב פסק הרמב"ם (שם בה"י"ג): "אסמכתא שקנו עליה בבית דין חשוב הרי זה קנה", והרמ"א (בשו"ע שם, סט"ו) הוסיף: "וכל שלשה דבקיאי בדיני אסמכתא מקרי בית דין חשוב לענין זה... ואם צוה לכתוב בשטר שקנו ממנו בבית דין חשוב אף על גב דלא קנו מהני, דהודאת בעל דין כמאה עדים דמי". ואם הרמב"ם מצריך שם שיתפס זכיותו בבית דין, הנה בא הרמ"א שם וכתב בשם הרא"ש "דנהיגי עלמא" שגם בלא התפס זכיותו מהני. הרי לפנינו שני אופנים לבטל האסמכתא: או שיאמר קנה מעכשיו, או שיקנה (או רק יצוה לקנות) בבית דין חשוב. ואפילו לדעת ה"י"ש אומרים, שהביא הרמ"א שם, שצריכים שני הדברים יחד, גם מעכשיו וגם בבית דין חשוב, ישאל בצדק: מי זה היה מונע את הצדדים, שיילוק ואנטוניוס, לכתוב את החוזה שלהם באופן היותר מועיל, גם מעכשיו וגם בבית דין? אטו בשופטני עסקינן, שיכתבו חוזה בלתי רגיל כזה מבלי לדעת אותם הפרטים של כתיבת שטרות וחוזים שתוקפם וקיומם תלוי בהם? ובכלל מכיון שאין לנו עסק עם שיילוק

ואנטוניוס היסטוריים, שהיו ושחיו בעולם באמת, אלא אנו רוצים לברר את המשפט כשהוא לעצמו, הרי אין הבעיה נפתרת כלל על יסוד זה של אסמכתא, מכיון שאנו רואים שיש לפנינו אופנים להסיר את ה"מכשול" הזה.

הנקודה השניה של מר שיפמאן, שוללת את ערכו של החוזה השיילוקי מבחינה העניינית, מצד עצם מהותו. "הרי התנה — אומר מר שיפמאן — תנאי על דבר שאסור מן התורה, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, ולפי הדין אסור לחבול, וכך פסק הרמב"ם הלכות חובל ומזיק: "אסור לאדם לחבול בין בעצמו ובין בחברו...". וכן ב"חושן משפט", הלכות חובל בחברו: "אסור לאדם להכות חברו, ואם הכהו עובר בלאו". הרי ברור שתנאי אכזרי כזה, חבלה קשה בגוף חברו, אינו תנאי והוא בטל". "לפי דין ישראל — מסיים מר שיפמאן — לא יצויר כלל מין משפט כזה".

אוצר החכמה

נקודה זו אין ספק שהיא די חשובה אלא שהגדרתו של מר שיפמאן היא בלתי מתאימה. המושג של "מתנה על מה שכתוב בתורה" אינו הולם את הנדון שלפנינו. "מתנה על מה שכתוב בתורה" הוא כשבמעשה של היתר הוא מטיל תנאי של איסור, שהוא רוצה בחלות המעשה רק באופן שיתקיים אותו התנאי, ואז הדין הוא: התנאי בטל והמעשה קיים. "המקדש את האשה על מנת שאין לך עלי שְׂאָר כסות ועונה", הקדושין קיימים וְשָׂאָר כסות ועונה יש עליו (בְּשָׂאָר וכסות, כדבר שבממון, יש מחלוקת). אם נבוא לתת לנדון שלפנינו צורה של תנאי ומעשה, הרי יצא להפך, שהתנאי הוא של היתר והמעשה של איסור. "אם לא תשלם לי בזמן הקבוע את החוב (= תנאי), תתן לי לחתוך מגופך ליטרא בשר" (= מעשה). מה שהוא נגד "מה שכתוב בתורה" הוא אפוא לא התנאי, אלא המעשה. אלא שבעצמו של דבר אין פה כלל ענין של תנאי שנצטרך אליו משפטי התנאים. אם נבוא להתנהג כאן לפי כללי התנאים, נוכל להגיע לידי תוצאה אבסורדית לגמרי. הגע בעצמך: כל תנאי שאיננו כפול, כתנאי בני גד ובני ראובן, איננו תנאי, כלומר: התנאי בטל והמעשה קיים. ואם כן אפוא על הצדדים להתנות כאן גם את צד החיובי (אם ישלם החוב לא יחתוך הליטרא בשר) וגם את הצד השלילי (אם לא ישלם וכו', כנ"ל), ואם הזכירו רק את צד השלילי בלבד, התנאי בטל והמעשה קיים, זאת אומרת: שבכל אופן, בין שישלם ובין שלא ישלם, יהיה רשאי לחתוך מגופו הבשר! תאמרו: סופיטיקה? לא! זה מראה רק לאיזו מסקנות אבסורדיות נוכל להגיע כשאנו יוצאים לכתחילה מתוך נקודת הנחה של הגדרה בלתי מתאימה ובלתי מדויקת. גדרו של תנאי הוא, כשהמעשה איננו נמשך מתוך התנאי, אלא הוא מציאות לעצמו, בלתי תלוי מצד עצמו בהתנאי, אלא שבעל המעשה רוצה להגביל את המעשה בתנאי זה או אחר שהוא מטיל בו. בדוגמא שלמעלה, למשל, כלום מעשה הקדושין בא רק ב ש ב י ל התנאי, כלומר מ פ נ י שאין רצונו להתחייב בשאר כסות ועונה? לא יקדש אותה וממילא לא יתחייב בשום חיוב כלל! אבל מעשה הקדושין קיומו בו בעצמו, מפני שהוא רוצה לישא את המתקדשת לאשה, אלא שרצונו זה מוגבל באותו התנאי האמור, וחלים על זה כל משפטי התנאים. מה שאין כן בנדון שלפנינו. כל עיקרו של המעשה הרי הוא, נובע רק מתוך התנאי. כלום יש כאן בעצם התחייבות של חתיכת ליטרא בשר? בעצם יש כאן רק הלוואת ממון, אלא שאם לא ישלם הלואה את החוב, הסכים שבשביל כך, ב ש ב י ל שלא ישלם את החוב, יתן להמלוהת מורת החוב ליטרא בשר חי. מה ענין כאן לתנאים ומשפטיהם? הרי זה ככל מקח וממכר: אם הקונה משלם, החפץ מכור לו. המכירה היא אפוא מ פ נ י שהקונה משלם, ולכן אין זה בגדר תנאי שנאמר שתשלומי הקונה מוגדרים במשפטי התנאים (וראה ב"חוות דעת", סימן קסא, ס"ק ה).

הדין של "מתנה על מה שכתוב בתורה", שלפי התוספות בכתובות (נו א, בד"ה "הרי זו"), הוא אחד ממשפטי התנאים הנלמדים מבני גד ובני ראובן, אינו ענין אפוא לנדון שלפנינו. אין לנו אלא אי-האפשרות למלא את ההתחייבות מצד עצם האיסור. סוף סוף יש איסור מן התורה לחתוך בשר מגוף החי, ולא יועילו אפוא כל החוזים שבעולם לבטל את דברי

לכאורה, השאלה היא די פשוטה. כל החוזים וההתחייבויות שבעולם הרי אין בכחם להתיר איסורים שבתורה ולחייב את האדם לעשות עבירות שהתורה אסרתן. אם יעשה ראובן חוזה עם שמעון לחלל את השבת, כלום יוכל ראובן על יסוד החוזה לתבוע את שמעון בבית דין שימלא את התחייבותו ויחלל את השבת? והוא הדין בנדון שלפנינו. חתיכת בשר מגופו של אדם חי הרי הוא דבר האסור מן התורה¹, וגם לחבול ולהכות את הגוי יש איסור דאורייתא, שהרי גם צער בעלי-חיים קיימא-לן שהוא מן התורה², ואפילו אם לא יהיה בדבר חשש של סכנת נפשות. כל-שכן שקרוב הדבר לבוא ע"י כך גם לסכנת נפשות, ואז יעבור אף על "לא תרצח"³. ברור אפוא שאם שיילוק בא ותובע את בעל-דינו לקיים את ההתחייבות, אין בית דין נזקקין לו. לא שיילוק ולא בעל-דינו רשאים לחתוך בשר מן החי, משל עצמו או משל חברו.

ובעצם כל השאלה מבוארת בשו"ת הרא"ש: "ועל הדבר האחר אשר נסתפקו בו חכמי ברגש, אם יהא רשאי שום יהודי מוציא שטר חוב על יהודי אחר לתפוס גופו בכח אותו שטר חוב וכו', דבר ברור הוא שאם אין ללוה ממון לפרוע לא יתפוס המלוה גופו של לווה וכו', דדוקא בשביל גניבה הוא נמכר, דכתיב 'ואם אין לו ונמכר בגניבתו', ודרשו חז"ל: בגניבתו ולא בכפילו וכו', והוא הדין בגניבתו ולא בחובו, ואפילו אם שעבד גופו לכך אין השעבוד חל על גופו וכו', דאין עבד עברי נוהג בזמן הזה וכו', וכל שכן ליסרו עד שיפרע לו אינו רשאי, דתנן האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי חייב, על מנת לפטור חייב..."⁴. והן אמנם בראיית הרא"ש מ"סמא את עיני" יש לעיין, שהרי הרא"ש עצמו⁵ כתב, שהטעם שם מפני ש"בסתמא" אם אמר "הן" בתמיה קאמר, והוציאו מדבריו שאם

התורה ולהתיר לעשות פעולה אסורה. אבל מכיון שכל הכובד הוא באיסור שיש בדבר, שוב — כמו שראינו בפנים — אין בכך כדי להוכיח שגם עצם הקנין אינו חל כלל. אין גם להחליט ש"לפי דין ישראל לא יצויר כלל מין משפט כזה". לא יצויר בצורה זו שהתבטאה בחזיונו של שקספיר, אבל יצויר (אם נדון מנקודת המבט של איסור המעשה) בצורה קצת אחרת, שביארנו בפנים.

- 1 ראה כתובות, לג א, בבא-קמא, צ ב, ועוד.
- 2 וראה על צער בעלי חיים באדם: בשו"ת הרשב"א, ח"א, רנב ורנז; שו"ת הרדב"ז, תשכח; שו"ת "חוות יאיר", סימן קצא.
- 3 ראה ב"כסף משנה", רוצח, פ"ב הי"א.
- 4 שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן י, והובאו הדברים בקצרה בשו"ע חו"מ, סימן צז, סעיף טו. הרי"ל הכהן פישמן (מיימון), ב"הערת העורך" למאמרי, שנתפרסם ב"סיני", העיר שאף הריב"ש בתשובותיו, סימן תפד, כתב: "... שאין אדם יכול לשעבד עצמו ולהתנות להיות נתפש בגופו", והאריך הרבה בדבר עד שסיים: "אם הלוא עני ואין לו מה לשלם הדבר ברור שאסור לתפסו בגופו לענות גופו, ואפילו אם נתחייב בזה בשטר".
- 5 בבבא-קמא, סוף פ"ח.
- 6 הטור, סימן שפ, והרמ"א בשו"ע שם.

הניזק בעצמו אמר בפירוש על מנת לפטור פטור, ואם כן כאן כשיעבד בפירוש שיוכל ליסרו אין שום ראייה משם. אלא שהדין דין אמת, שאף אם מצד דין ממון פטור, אבל מכל מקום לגבי האיסור שיש ליסרו ולחבלו לא יועיל שום שיעבוד, כיון שהוא דבר איסור (ואפילו להסוברים שנתנית רשות מועילה שלא יעבור על איסור חובל בחבירו, — ראה להלן, — מכל מקום זהו דוקא רשות בשעת החבלה, אבל משיעבוד ורשות מוקדם בודאי שיוכל לחזור בו, לענין שיחול שוב האיסור על החובל).

ובכל זאת אין נקודה זו ממצה את כל תוכן השאלה. מה שיש איסור לעשות פעולה אסורה, עדיין אין זאת אומרת שעצם ההתחייבות היא בטלה. אפשר שהתחייבות היא התחייבות, אלא שיש איסור למלא אותה. "אריה רבע עלה". דוגמא לכך אנו רואים באיסור רבית, שלפי מה שהסביר המהרי"ט⁷, יש חיוב גמור על הלואה לשלם את הרבית שקצצו ביניהם, אלא שהתורה אסרה על שניהם, המלוה והלוה, למלא חיוב זה. המלוה אסור לקבל, והלוה אסור לתת. מתוך הנחה זו הוציא המהרי"ט גם תוצאה הלכותית, שאין כאן המקום לדבר עליה. סברא זו כתבו גם ה"משנה למלך"⁸ וה"אבני מלואים"⁹, ולא הרגישו שכבר קדמם המהרי"ט. דוגמא שניה אנו רואים בדין של אתנן זונה. "אתנן אסרה תורה ואפילו בא על אמו"¹⁰, ופירש רש"י¹¹, שאע"פ שהוא חייב מיתה משום בא על אמו, ואינה יכולה לתבוע אותו בבית דין משום "קם ליה בדרכה מיניה", מכל מקום לצאת ידי שמים הוא חייב לשלם. הרי שחוב גמור הוא, ופטורו בידי אדם הוא רק כשיש גם חיוב מיתה ומשום "קם ליה בדרכה מיניה", אבל בסתם זונה, שאין בה חיוב מיתה, היא יכולה לתבעו אף בבית דין, בידי אדם.

ראינו איפוא שקניינים והתחייבויות על פעולות אסורות יש להם בעצם תוקף, אם כי יש איסור לעשות אותן הפעולות. אם נביט על הגידון שלנו רק מתוך נקודה זו של איסור החבלה בגוף אדם, תצא לנו שאלה אחת במשפטו של שיילוק, שהיא כלל לא כל-כך פשוטה. אני מציג שאלה כזאת:

שיילוק בא בזמן הקבוע ותובע בבית דין את חובו מאנטוניוס. אינני רוצה — הוא טוען — לחתוך מגופך בשר, מכיון שיש איסור בדבר, ולפיכך אין תוקף להחזזה שלנו. ואנטוניוס משיב: לא כי! הרי שלך לפניך, בבקשה, חתוך! אינני מחויב לשלם לך את החוב בכסף או בשוה כסף, מכיון שהסכמנו בקנין ובהתחייבות המועילה ש"לא יהא לך פרעון אלא מזה" (ונניח, שכך התחייבו באמת בשעת ההלוואה), — הדין עם מי?

7 במשניות חיו"ד, סימן מ.

8 מלוה ולוה, פ"ה.

9 סימן כח, ס"ק כב.

10 בבא-קמא, ע ב.

11 בבא-מציעא, צא א.

ושאלה זו כללית היא, בכל קנין והתחייבות על דבר אסור. איך לידינו דייני להאי דינא: זה המתחייב לעשות לחברו או עם חברו הדבר האסור, וקיבל את התשלומין בעד זה, אומר: אני הנני מוכן, מצדי אין מניעה. וזה ששילם בעד אותה הפעולה את תמורתה, חוזר בו ואומר: יש איסור בדבר, ולכן אני דורש בחזרה מה שנתתי? לדעתי יש לפשוט שאלה זו מדברי שני גדולי הראשונים: הרשב"א והריטב"א. אמרו בגמרא¹², שאם נתן לה טלה באתננה וקודם הביאה קדמה והקריבתו מותר, ושאלו: "היכי דמי, אי דלא אמר לה קני מעכשיו היכי מצי מקרבה, ואיש כי יקדיש את ביתו" אמר רחמנא, מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו". וכתב הריטב"א¹³, שהרשב"א הקשה: הרי היא ודאי קנתה את הטלה גם קודם הביאה, שהרי מי שמכר חפץ לחברו ומשך הלוקח את החפץ ופסק הדמים, קנהו מיד, גם קודם ששילם את הדמים, והדמים הם חוב בעלמא על הלוקח, וכאן הטלה הוא החפץ והבעילה הדמים שלו, וכשנתן לה הטלה בשכר הבעילה, מיד כשמשכה את הטלה קנתה אותו. והריטב"א מצדו כתב, שאמנם "קושיא גדולה" היא, ומתוך כך פירש את דברי הגמרא באופן שלא יסתור לעצם הנחתם. אנו רואים אפוא מדבריהם, שהנותן חפץ באתנן כבר איננו יכול לחזור בו גם קודם הביאה. היא קנתה אותו מיד ונחשבת כשלה בהחלט ויכולה גם להקדיש אותו. דימו זה למוכר חפץ שהלוקח קנה את החפץ לגמרי מיד כשמשך אותו ואין המוכר יכול לחזור בו, ואינם סוברים שיש חילוק בין זה לזה, שבמוכר חפץ הדבר הוא של היתר וכאן הבעילה אסורה ולכן יכול לחזור בו, וכמו שבעל כרחנו יש חילוק זה באופן שהוא דורש את ה"דמים", כלומר את עצם הבעילה, שהיא ודאי יכולה, וגם מחויבת, מצד דין התורה, לומר אי אפשר בכך, שדבר איסור הוא, והא לך אתננך בחזרה, מה שאין כן במוכר חפץ שגם הלוקח לא יוכל לחזור בו. אבל באופן שהיא רצונה בקנין האתנן ובקיום התנאי, היא קונה אותו גם קודם הביאה, ואין הוא יכול לחזור בו. ומתוך כך אני תמה על הגאון בעל "חוות דעת", שכתב¹⁴ להפך, שאפילו אם היא אומרת "אנא הא קאימנא, קיים תנאך", צריכה להחזיר לו הטלה, וסיים: "כמבואר במס' ע"ז ריש פרק השוכר את הפועל". לא ביאר כוונתו איפה ואיך זה "מבואר" בגמרא שם, אבל נראה ודאי שכוונתו היא למה שאמרו בגמרא שקודם הביאה אינה יכולה להקדישו שאינו שלה, סימן שלא קנתה אותו ויכול הוא לחזור בו, וכקושייתם של הרשב"א והריטב"א. אבל לא ראה הגאון את הריטב"א בשם הרשב"א, שכתבו באמת שהיא קנתה את הטלה לגמרי, ופירשו את דברי הגמרא באופן אחר¹⁵.

12 עבודה-זרה, סג א.

13 בחידושי שם.

14 "חוות דעת", קסא, ס"ק ה.

15 וראה תשובתו של הגרא"ז מלצר לכותב הטורים ב"אבן האזל", מלוה ולוה, פ"ח ה"א, בנוגע לדעת רש"י ותוספות.

שוב רמז ה"חיות-דעת" ראה לדבריו בזה הלשון: "וראה ממקדש אחותו". כוונתו למחלוקת רב ושמואל¹⁶ במקדש אחותו, שרב סובר המעות פקדון ושמואל סובר המעות מתנה, אבל שניהם לא אומרים שהמעות מגיעות לה בעצם, מכיון שמצדה אין מניעה, רק דין התורה הוא שמונע. אבל תמהני מאד מה ענין זה לזה. במקדש אחותו כלום הדבר תלוי ברצונה, שתתקדש או לא תתקדש לו? הקדושין הרי אינם חלים כלל, כלומר: לא שאסור לקדש את אחותו, אלא שאי-אפשר לקדש אותה, ואין להקדושין מקום כלל, ורב ושמואל סוברים שניהם ש"אדם יודע שאין קדושין תופסין באחותו" וגמר ונתן המעות לשום דבר אחר: לרב משום פקדון, ולשמואל משום מתנה. אין זה שום ענין להנדון, שהפעולה יכולה להיעשות, אלא שאיסור יש בדבר.

ובשו"ת "באר יצחק"¹⁷ הסכים לה"חיות דעת" (ואף הוא לא הביא את הריטב"א בשם הרשב"א), וכתב "ראה ברורה" לזה מגמרא¹⁸, שהביתוסים בקשו להטעות את החכמים בקידוש החודש, ושכרו עדי שקר בארבע מאות זוז, ואחד מהם גילה את הדבר לבית דין, ואמרו לו: "מאתים זוז נתונים לך במתנה", ופירש רש"י: "ואע"פ שלא השלמת תנאי שלך לשוכרך דיש רשות לבית דין לקנוס ממון ולעשות הפקר". "אלמא — הוא מוכיח — דלולא הפקר בית דין היה צריך להחזיר ולא אמרינן וכו', או דנימא דיכול לומר דהא הנני מוכן לקיים התנאי אך מה אעשה דרחמנא אסר להעיד שקר".

וכמה תמוהים דבריו! הרי אותו העד באמת לא היה מוכן לקיים התנאי, ועבר בפירוש על התחייבותו, שהם שכרוהו להעיד שקר לפני החכמים, והוא הלך וגילה להם את כל הדבר, ובאופן זה בלי ספק שעליו להחזיר את המעות למי ששכר אותו. הנדון הרי הוא על אופן כזה: אילו היה אותו העד אומר אני מוכן למלא התחייבותי ולהעיד את עדות השקר, והשוכר היה חוזר בו ואומר מכיון שזהו דבר איסור אי אפשרי עתה בכך, אם אז היה העד צריך להחזיר המעות או לא? ועל זה אין שום ראייה כלל משם.

שניהם, ה"חיות דעת" וה"באר יצחק", הביאו עוד ראייה לדבריהם: הראשון, ה"חור"ד", מה"משנה למלך"¹⁹, והשני, ה"באי"צ", מה"מחנה אפרים"²⁰, שכתבו שאם אחד הלוח לחבירו מעות לזמן קצוב ברבית קצוצה, ואחרי כן תובע המלוה את מעות ההלוואה בחזרה קודם הזמן הקצוב, מפני האיסור שיש בקיום ההתחייבות של הרבית, הדין עמו.

אבל לא ראיתי שה"מל"מ" וה"מחנה אפרים" ידברו על האופן שהלוח רוצה

16 קדושין, מו ב.

17 חיו"ד, סימן יד.

18 ראש-השנה, כ ב.

19 מלוה ולוה, פ"ח.

20 הלואה, סימן לו.

ומסכים גם עכשיו לשלם את הרבית, והמלוה בלבד הוא שחוזר בו מפני האיסור שבדבר. באופן כזה נוכל באמת לומר, שהמלוה איננו יכול לדרוש מעותיו לפני הזמן הקצוב. דבריהם יתכנו באופן שגם הלוה, או רק הלוה, חוזר בו ואינו רוצה לשלם את הרבית, שאז בודאי אף על פי שהמלוה, כמובן, איננו יכול לדרוש את הרבית, אבל יכול ויכול לדרוש את מעותיו בחזרה.

ומכיון שלראיותיהם של ה"חוות-דעת" וה"באר-יצחק" אין יסוד, ודבריהם מנגדים לרבותינו הראשונים, הרשב"א והריטב"א (ולא שראו אותם וסתרום, אלא שלא הביאום כלל), ודאי שאנו אין לנו אלא דברי הראשונים. ולפי זה אילו היינו באים לדון על משפט שיילוק מנקודת איסור הפעולה בלבד, היינו אומרים שההתחייבות בעצם קיימת, אלא שאסור למלא אותה. ואם אנטוניוס היה טוען שמצדו אין מגיעה והוא מוכן לקיים התנאי, לא היה שיילוק יכול לתבוע ממנו בחזרה את הכסף.

"אילו היינו באים לדון..." — וזוהי השאלה. לא נקודה זו של איסור הפעולה מכרעת כאן, אלא נקודה אחרת לגמרי.

כח החיים של גוף האדם איננו שלו, של האדם — זוהי הנקודה²¹. לא בלבד שהאדם אסור לאבד את חייו, כולם או מקצתם, אלא שאין החיים הללו שלו כלל. אם הוא מוכר או נותן או ממשכן את בשר גופו לחתיכה ולקציצה למי שהוא, הרי זה כאילו מקנה דבר שאינו שלו, שאין הקנין נתפס כלל. "ה' נתן וה' לקח" איננה מליצה של תנחומין גרידא, אלא שזוהי הגדרת המציאות. נתן הקב"ה את החיים להאדם שישתמש בהם, אבל לא שיהיו קנויים לו לעשות בהם כאדם העושה בתוך שלו. לקחת את החיים בחזרה אפשר רק למי שנתנם, להקב"ה, ולא לאדם עצמו. איננו בעל-הבית, כמובן זה, על עצמו!

מנין היסוד להנחה זו מבחינה ההלכותית?

העירני לראשונה על יסוד זה לשונו של אדמו"ר הזקן, בעל ה"תניא", בשלחן-ערוך שלו. שהאדם אסור לחבול בעצמו — מבואר במשנה וגמרא²² ובפוסקים²³, אלא שבמקום שבכל אותם המקורות כתוב ש"אינו רשאי" או ש"אסור", הנה ניסח הרב²⁴ דין זה בלשון זו: "אסור להכות את חברו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו...". הבליע הרב בנעימה, דרך-אגב, נקודה נפלאה: "אין לאדם רשות על גופו כלל"!

ובאמת אף עיקר דינו של הרב, שהאיסור להכות את חברו הוא גם באופן כשחבירו נותן לו רשות על כך, עיקר דין זה אינו מבואר לא בסוגיית הגמרא ולא

21 ב"ק, צ ב וצא ב.

22 רמב"ם, חובל ומזיק, פ"ה ה"א; טור ושו"ע, חו"מ, סימן תכ סעיף לא.

23 ב"שלחנו", ח"ה, הלכות נזקי גוף ונפש, סעיף ד.

בפוסקים. מה שמבואר במשנה²⁴, שהאומר סמא את עיני על מנת לפטור חייב, אינו ענין לזה, כי שם הנדון הוא על חיוב התשלומין ולא על איסור הפעולה. אדרבה, אם משם ראייה, הלא מבואר בגמרא ובפוסקים הטעם, מפני שאינו מוחל בלב שלם, ובחבלה שאין בה משום ראשי אברים אם אמר לכתחילה על מנת לפטור פטור באמת (וראה שם פרטי הדינים), ולענין האיסור שבדבר, הרי מפרש הרב שלא מועיל כל רשות כלל.

אבל יש להביא ראייה לדברי הרב מסנהדרין²⁵: "איבעיא להו: בן מהו שיקיז דם לאביו?" ופשטו שם שלרפואה מותר. ואם נאמר שכשנותן לו רשות מותר לחבול בו, מה היא הבעיה בהקזת דם, ולמה צריכים הטעם של רפואה, הרי בלאו הכי מותר, כיון שנותן לו רשות. ואין לומר, שדוקא בבן על אביו לא מועיל רשות, אבל במכה סתם אדם, שהוא איסור אחר, מ"לא יוסיף להכותו", תועיל נתינת רשות, שהרי שם בגמרא²⁶ הביאו ברייתא ממכילתא, שגם הלאו של הכאת אביו ואמו הוא מ"לא יוסיף", כי הפסוק "מכה אביו ואמו מות יומת" מדבר רק על העונש, ואין עונשין אלא אם כן מזהירין, ואזהרתו מלאו זה עצמו של "לא יוסיף".

שוב יש להביא ראייה שאין מועיל נתינת רשות לחבול בגופו — ומשם גם נראה להדיא שאין חילוק בזה בין מכה אביו למכה אחר — מסנהדרין שם: "רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא (קוץ שנתחב בבשרו), מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למפתח ליה כוותא (כויה להוציא ליחה ממנה), דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור. אי הכי אחר נמי ("לא ליפתח שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חברו דכתיב 'לא יוסיף'". רש"י)? אחר שגגת לאו, בנו שגגת חנק". אנו רואים שבין באביו ובין באחר, נתינת רשות אינה מועילה, ולכן חששו האמוראים שמא יעשו בניהם חבלה בשגגה, ולכן הקשו "אי הכי אחר נמי", ולא אמרו בפשיטות שיתן להם רשות גם על מה שיחבול בשגגה ושוב לא יהיה כאן אפילו שגגת איסור כלל. סימן, שרשות אינה מועילה.

ומתוך כך יש לתמוה על ה"מנחת חינוך"²⁷, שכתב מפורש להפך, שבין במכה אביו ואמו ובין במכה לאיש אחר, אם המוכה נותן לו רשות אינו עובר על איסור, ולא הביא שום ראייה לדבריו, אלא כותב "אע"פ שלא מצאתי זה מפורש, מ"מ הסברא נותנת כן". לא נעלמו אמנם מה"מנחת חינוך" דברי הגמרא בסנהדרין, שיש להוכיח משם להיפך, וכך כתב: "ומה דמבואר כאן בש"ס דאיבעיא לענין להקיז דם היינו שלא מרצון אביו, ומ"מ מסקינן דפטור כיון דהוא לרפואה, וכן הנהו תנאי (ודאי ט"ס הוא, וצ"ל: "אמוראי") דלא שבקו לבניהם ליטול להם קוץ, היינו דילמא יעשו חבלה שלא לצורך בשוגג שלא מרצון אביו". אבל מלבד מה שעצם

24 ב"ק, צב א.

25 פד ב.

26 פה א.

27 מצוה מח.

הדברים דחוקים מאד לפרושו, שכל הבעיא בהקזת דם לאביו היא נגד רצון אביו, מה שאין זה במשמעות הפשוטה כלל, הנה מלבד זה יש לתמוה עליו מדברי הרמב"ם²⁸ והטור ושו"ע²⁹ שפסקו, שאם יש אחר לא יקז הבן דם לאביו ואמו, אבל אם אין שם אחר והוא מצטער הרי הוא מקיז "כפי מה שירשוהו לעשות". הרי שפרשו הבעיא של הקזת דם והפשיטות של הגמרא שלרפואה מותר כשהרשוהו ועושה ברצון אביו ואמו, אלא שאם יש אחר חששו כאותם האמוראים שלא הניחו לבניהם, ואם אין אחר העמידו על הדין שמותר לרפואה. אנו רואים אפוא שנתנת הרשות כשהיא לעצמה, מבלעדי ההיתר של רפואה וצורך, אינה מועילה כלל. אף מה שכתב, שהאמוראים חששו שמא יעשו חבלה שלא לצורך ושלא מרצון, דחוק, כמובן, מאד: "שלא לצורך" אמנם יש חשש, אבל "שלא מרצון"? וכי מי זה מונע אותם למחול להם לכתחילה על החבלה שיעשו בשוגג גם שלא לצורך, אחרי שהם זקוקים עתה להטיפול הרפואי של בניהם בהסרת הקוץ וכדומה?

וראיתי שגם ה"טורי אבן"³⁰ דן בספק זה, אם נתינת רשות של המוכה מועילה להסיר האיסור מהמכה. ומעניין: שלשה גאונים מטפלים בשאלה אחת (מבלי שראו זה את זה), ושלשתם מגיעים למסקנות אחרות, הרב בשו"ע אוסר גם בהכאת חברו, ה"מנחת חנוך" מתיר גם באביו ואמו, וה"טורי אבן" מכריע: באביו ואמו אין הרשות מועילה, ובאחר מועילה. ראייתו לאיסור באביו ואמו הוא מהאמוראים בסנהדרין שמנעו את בניהם להסיר הקוץ וכדומה, אף שיכלו למחול להם (ולא עלה בדעתו אותו הפירוש הדחוק של ה"מנ"ח"). ואע"פ שבגמרא אמרו: "אי הכי אחר נמי", אומר הגאון: "היינו בסתמא היכא דלא מחל בהדיא", והדוחק מובן. אבל מה שיש לתמוה על ה"טורי אבן" הוא על ראייתו להיתר באחר: "כדמוכח בסופ"ת דב"ק (דף צג). ותמוה: מה ענין זה לזה? שם, בבבא-קמא, הנדון הוא על פטור התשלומין ולא על איסור המעשה, ואם על התשלומין, שאינם אלא ממון בעלמא, שמענו שיכול למחול, וכי בשביל כך יש להסיק מזה שגם על האיסור, שהוא לאו שבתורה, לאו ככל הלאוין, אפשר למחול? שני הדינים, התשלומין והאיסור, אינם קשורים כלל זה בזה, ויוצאים כל אחד מהם מפרשיות מיוחדות בתורה, וכבר מצינו בכתובות³¹ אופן, שתשלומין אין כאן ועל הלאו עבר ולוקה עליו, וכגון שהכהו מכה שאין בה שוה פרוטה.

ואם נבוא לדון על הדבר מצד הסברא, מסופקני מאד אם צודקים דברי ה"מנחת חנוך" ש"הסברא נותנת כן" (שיכול המוכה למחול). מסתבר להפך: דבר שהוא בעצמו אסור לו לעשות, שהרי איננו רשאי לחבול בעצמו, איך הוא יכול לתת

28 ממרים, פ"ה ה"ז.

29 יו"ד, רמא ג.

30 מגילה, כז א.

31 לג א.

רשות לאחר על כך? יש אמנם לדחוק ולומר שאף על פי שהוא אסור לחבול בעצמו אבל הרי זהו איסור אחר, ולא הלאו של "לא יוסיף", ולכן כשנותן רשות לאחר, אין גם על האחר הלאו של "לא יוסיף". אבל הסברא של הרב בשו"ע שלו מכרעת מצד אחר: אין הגוף ברשותו של האדם כלל, והרי זה כאילו נותן רשות על גוף של אחר, על דבר שאינו שלו!³²

32 וידידי הגר"י קלמס, העירני על שתי ראיות שאין נתינת רשות מועילה לחבול את חברו: (א) מגיטין (כא ב), שעל מה שאמרו שם במשנה "על הקרן של פרה (כותבים את הגט) ונותן לה את הפרה, על יד של עבד ונותן לה את העבד", שאלו בגמרא: "בשלמא יד דעבד לא אפשר למיקציה (ופרש"י: "ואינו רשאי לחבול בו ואם חבל בו יצא לחירות בראשי אברים, אלמא אינו רשאי לחבול בו"), אלא קרן של פרה" וכו', ומשמע מזה שיד של עבד אין שום אפשרות לקצצו, ואם מועיל רשות הלא יש אפשרות שהעבד יסכים לכך ויצא לחירות, שמע מינה שבכל אופן אסור; (ב) מכתובות (לב א), שרצו למצוא קולא בלאו של חובל בחברו נגד לאוין אחרים, ואמרו: "מה לחובל שכן הותר מכללו בבית דין", היינו שבית דין יש להם רשות להלקות למי שמחוייב מלקות. ולמה לנו לחפש היתר אצל בית דין, הלא בכל חובל בחברו ממש יש למצוא היתר כשזה נותן לו רשות, שמע מינה שזה באמת אסור.

ואני מחזק את הראיה השניה: כשנשקול בדעתנו מה היא קולא יותר גדולה, אם מה שהותר מכללו בבית דין או מה שמותר כשחבירו נותן לו רשות, עלינו להכריע שה"קולא" של האופן השני היא יותר גדולה, וראיה לדבר: כשיש במצות-עשה דוגמת הקולא השניה, ר"ל: שהמצוה היא לטובת חברו וכשחברו אינו רוצה בטובה זו אין כאן מצוה כלל, אזי מצות-עשה כזו אין בכחה לדחות לא-תעשה, כדין כל עשה שרוחה לא-תעשה, כמבואר בכתובות (מ א), וראה שם בתוספות, ואילו בעשה ש"הותר מכללו" אין זה מתליש כחו שלא ידחה לא-תעשה, וא"כ כשהגמרא רצתה למצא קולא בלאו של חובל, היתה צריכה לתפוס הקולא היותר גדולה ולומר שכן אם חבירו נותן לו רשות "מי איכא ללאו כלל" (כלשון הגמרא: "מי איכא לעשה כלל").

ובכל זאת נראה שיש לדחות ראיה זו, שאם נניח שנתינת רשות מועילה להתיר להכות חברו יש להסביר בטעם הדבר על פי מה שאחד גדול העירני על לשון הרמב"ם חובל ומזיק, פ"ה ה"א: "כל המכה כו' דרך נציון (והוגה שצ"ל: בזיון) הרי זה עובר בלא תעשה" כו', ובפשוטו כוונת הרמב"ם כמה שכתב "דרך בזיון", הוא להוציא כשעושה לרפואה או דרך שחוק בעלמא, אבל אם נניח שמחילת המוכה מועילה יש לומר שגם זה בכלל, ששוב אין זה דרך בזיון כשהלה מרשהו על כך. ומעתה אי-אפשר להגמרא לומר קולא בחובל שכן הותר כשזה מוחל, שאזי אין זה בגדר חובל כלל, שגדרו של חובל הוא "דרך בזיון", אבל כשאמרו "שכן הותר מכללו בבית דין", אין לומר שמכיון שעושה לשם קיום מצות מלקות אין זה דרך בזיון, שהרי אדרבה כל עיקר מצות מלקות הוא שיהיה דרך בזיון, כאמור: "ונקלה אחיך לעיניך", וראה במשנת מכות (כב סוף ע"ב) וברש"י שם בד"ה "נתקלקל", ובגמרא שם (כג א). וא"כ הוא גדר של חובל ממש, אלא שהותר בבית דין.

ומטעם זה עצמו נראה לדחות גם מה שיש, לכאורה, להביא ראיה על כל פנים למכה אביו שלא מועיל רשות, ממה שאמרו בסנהדרין (פה ב) וברמב"ם (פ"ה מממרים) ובטור ושו"ע יו"ד (רמא, ה), שאין הבן נעשה שליח בית דין להלקות לאביו. משנפסקה ההלכה באופן סתמי, משמע שבכל אופן אסור. והלא יוכל להיות שאביו מקבל עליו את הדין וחוזר בתשובה ורוצה שילקוהו המלקות שנתחייב ונותן רשות. אבל לדברינו אין מכאן ראיה כלל, שלעולם כשנותן רשות יש לומר שמותר, ששוב אין זה דרך בזיון, אבל כשנותן

וסברא זו של הרב מבצבצת ועולה גם מלשון הרמב"ם: "ומזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפוטרו, שאין נפשו של זה הנהרג קניין גואל הדם, אלא קניין הקב"ה"³³. לא הסתפק הרמב"ם בזה שאין נפש הנהרג קניין גואל הדם, אלא הוסיף ביאור: "אלא קניין הקב"ה"! אין מכאן ראייה אמנם על חבלה במקצת הגוף, כשהאדם ישאר עוד בחיים, אבל היסוד העקרוני יש כאן: נפש האדם היא קניינו של הקב"ה.

ונראה להוכיח יסוד זה מסוגיא בסנהדרין³⁴: "מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר 'לא תעמוד על דם רעך' (ויקרא יט, טז). והא מהכא נפקא, מהתם נפקא: אבדת גופו מנין (כגון נטבע בנהר מנין שאתה מצווה על השבתו". רש"י), תלמוד לומר: 'והשבותו לו' (דברים כב, ב)? אי מהתם...". ולכאורה אין הקושיא מובנת: אם נאמר שכל החיוב להציל את חברו הוא רק מאותו הפסוק של השבת אבדה ("והשבותו לו") בלבד, הרי יצא לנו שאם הוא מאבד את עצמו לדעת אין כל חיוב להצילו, שהרי כך הוא הדין באבדה מדעת, כמבואר בבבא-מציעא³⁵, ולפיכך אנו צריכים להפסוק של "לא תעמוד על דם רעך", ללמד שגם באופן כזה יש חיוב להצילו. וב"קומץ למנחה" שבסוף ספר "מנחת חינוך"³⁶ עמד על זה, ובא מתוך כך למסקנא תמוהה ומוזרה, שבמאבד עצמו לדעת אין גם הלאו של "לא תעמוד על דם רעך"! הוא אמנם סיים על חידושו זה "כן נראה לי ברור", בכל זאת ודאי שישתקע הדבר ולא יאמר, וח"ו לומר שאם אדם השליך עצמו לנהר וכדומה שלא יהיו הרואים מחוייבים להצילו. ועוד זאת: הרי על כל פנים המאבד עצמו לדעת עושה איסור

רשות על מלקות, שנתחייב בבית דין, אי-אפשר לומר שאין זה דרך בזיון, שהרי כל עיקר מצות המלקות הוא שיהיה דרך בזיון: "ונקלה". ודוגמת סברא זו כתב בשו"ת "תורת חסד", להגרש"ז מלובלין, ז"ל (חאו"ח, סימן ד), בענין הלאו של "לא תעשון כן", שיש על מחיקת השם וכתבי הקודש, שיש מהפוסקים שסוברים שאם מוחק לצורך איזו מצוה מותר, שאין זו השחתה אלא תיקון, והקשו עליהם מסנהדרין (קיג א), שעיר הנדחת שיש בה מוזהא אין שורפין אותה, וקשה: למה לא ישרפו, הרי עושה זה לצורך קיום מצות שריפת עיר הנדחת? ותירץ: דוקא כשעושה לצורך איזו מצוה שהיא, שאין ההשחתה עצמה המצוה, יש לומר שמותר, אבל בעיר הנדחת אי-אפשר לומר שכיון שעושה לצורך מצוה אין זה דרך השחתה, שהרי כל עיקר המצוה של שריפת עיר הנדחת היא ההשחתה והכליון. אלא שכל זה מספיק רק לדחות הראיות מ"הותר מכללו" בכתובות וממלקות הבן בסנהדרין, אבל לאמתו של דבר קשה לומר שאם נותן רשות שוב אין זה דרך בזיון, וכי המבזה אפילו את עצמו כלום איננו מבוזה?

33 רוצח, פ"א ה"ד.

34 עג א.

35 כה ב.

36 מצוה רלז.

ועובר על "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט, ה), ואם כן זה הרואה ויכול להצילו, אף אם איננו מחוייב מצד עצם ההצלה, הרי מכל מקום הוא מחוייב מצד "לאפרושי מאיסורא"³⁷. ונראה שגם ה"מנ"ח" לא נתכוין לומר אלא שאין בזה המצות-עשה של "והשבותו לו" והלאו של "לא תעמוד", אבל יודה שמכל מקום יש חיוב מצד לאפרושי מאיסורא. אולם לפי זה הוא "מדויל ידו משתלים", שהוא עצמו חידש³⁸, שאם יכול להציל אדם מן העבירה יש בזה הלאו של "לא תעמוד" והעשה של "והשבותו לו", שאם על הגוף אמרו כך כל שכן על הצלת הנפש מן העבירה, ואם כן במאבד עצמו לדעת אפילו אם נודה לו שמצד הצלת הגוף אין לא העשה ולא הלאו, אבל סוף סוף הרי יש כאן משום הצלה מעבירה, שלדעתו הרי יש בזה גופו אותה העשה עצמה ואותו הלאו עצמו!

אבל באמת נראה שאף מצד עצם הצלת חיי הגוף יש על מאבד עצמו לדעת הלאו של "לא תעמוד", ואם משום שאלת הגמרא שזה ידענו מ"והשבותו לו", והרי מצד השבת אבדה אין במאבד עצמו לדעת אלא דין של אבדה מדעת שאין בה חיוב השבה, הנה לפי היסוד שאמרנו נראה באמת שגם המצות-עשה של "והשבותו לו" יש במאבד עצמו לדעת, שכל המושג של "אבדה מדעת" לא שייך בחייו של אדם: הממון של האדם שלו וברשותו הוא ויכול לאבדו מדעת, אבל נפשו וחיו אינם שלו ("קניין של הקב"ה" כלשון הרמב"ם), ואין הוא הבעלים שלהם שיוכל לאבדם מדעתו ומרצונו.

ואולי יש להוציא יסוד זה גם מעצם לשון הכתוב. מה הלשון אומרת: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש"? הלשון "דרישה" במובן של תביעה לא מצינו בשום מקום על עבירות שבין אדם למקום. מצינו רק הלשון "פקידה". "פוקד עון אבות על בנים" (שמות לד, ז ועוד), "ואפקוד עונה עליה" (ויקרא יח, כה), "ותפקוד עלי עון האשה" (שמואל ב' ג, ח), וכן בהרבה מקומות. במושג "דרישה" משתמשים במקרא על תביעת דבר של אחרים, אם ממון או נפש, כמו "עד דרוש אחיך אותו" בהשבת אבידה (דברים כב, ב), "ודרשתי את צאני מידם" (יחזקאל לד, י), "וגם דמו הנה נדרש" (בראשית מב, כב), וכאלה עוד. אם מאבד עצמו לדעת הוא עבירה בלבד, אין הלשון "דרישה" הולמת את הענין. סימן שיש כאן פגיעה בדבר שאינו שלו, כשופך דמו של אחרים, אשר "דרוש דמים אותם זכר" (תהלים ט, יג), ואף כאן הקב"ה תובע מהאדם את הדם והנפש שנמסרו לו והוא אבדם³⁹.

37 ראה רש"י ב"ק, כח א, בד"ה "איסורא"; תוספות ורש"י שבת, ג א; "טורי אבן", באבני מלואים לחגיגה, יג א.

38 מצוה רלט.

39 במקום אחד מצינו אמנם: "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו" (דברים, יח יט). פה כבר אין תביעה על דבר של אחרים, אלא סתם עבירה שלא שמע לדברי הנביא. אמנם לפי המבואר בגמרא (סנהדרין, פט א), שהפסוק הזה מדבר אף על נביא הכובש את נבואתו, יתכן לפרש שהקב"ה כאילו תובע מהנביא את הנבואה שמסר לו על מנת להשמיעה. היכו היא.

ועיקרה של נקודה זו מבואר ברדב"ז על הרמב"ם⁴⁰: "ואפשר לתת קצת טעם (על שאין הורגים ואין מלקים אדם על פי עצמו), לפי שאין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקב"ה, שנאמר 'הנפשות לי הנה' (יחזקאל יח, ד), הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, ומלקות פלגא דמיתה היא, אבל ממונו הוא שלו, ומשום הכי אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, וכי היכי דאין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, לפי שאין נפשו קניינו". כעין זה כתב אף אחד הראשונים, הר"י מיגאש בתשובותיו⁴¹: "והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו, ואין הפרש בין מי שיצער נפשו או מי שיצער חברו, ולסיבה זו אין האדם חייב במה שמודה על עצמו במה שהוא חייב מיתה או מלקות כמו שהוא חייב במודה עצמו על הממון".

וכשנדקדק בדבר נראה שיסוד זה יש ללמוד גם מתשלומי חובל ומזיק. חמשה דברים חייב החובל בחברו לשלם, וכולם אינם ממצים בעצם את עיקר הנזק: חסרון האבר. "בנזק כיצד? סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין אותו כמה היה יפה וכמה הוא יפה"⁴². צער — צערו של הכאב. ריפוי, כפשוטו. "שבת, רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו"⁴³. בושת, כפשוטו. "שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו"! היכן נתן לו? בזה ששמוהו כעבד? וכי זהו שיווי דמי האבר? ומלבד האפשרות להשתכר בהאבר "כעבד נמכר בשוק" אין האבר שוה כלום? ואם איננו יודע שום עבודה, "לא יצליח לכל מלאכה", ובתורת "עבד הנמכר בשוק" שכרו אפס, וכאותה שאמרו⁴⁴ שמנוול ומוכה שחין אין לו דמים, כלום לאדם כזה אין שום נזק בחסרון האבר? ועצם כח הראייה, למשל, שאבד בחסרון העין, אין לו שום ערך? אבל הוא הדבר: אין באמת שום ערך של דמים לעצם כח החיים של האדם ואבריו, כי אינם שלו כלל, ולא ניתנו לו אלא להשתמש בהם ("אדם לעמל יולד" איוב ה, ז), ואין הנזק נערך אלא בהפסד של שכר העבודה בלבד. זהו נזק-דמים, וזהו קניינו, ולא יותר.

והדברים מתבארים בגמרא⁴⁵: "תניא ר' אליעזר אומר: עין תחת עין ממש. ממש סלקא דעתך? ר' אליעזר לית ליה ככל הני תנאי? אמר רבה: לומר שאין שמין אותו כעבד. א"ל אביי: אלא כמאן, כבן חורין? בן חורין מי אית ליה דמי? זוהי כוונת אביי: אם אין שמין אותו כעבד, אלא דמי עצם האבר שחסרו, "בן חורין מי אית ליה דמי?" עצם האבר אינו נערך בדמים, ואיננו בגדר תשלומין כלל.

40 נדפס מכת"י בספרי הרמב"ם, דפוס ארגלברנד, סנהדרין, פי"ח ה"ו.

41 סימן קפו.

42 משנה בבא-קמא, פג ב.

43 שם.

44 ריש ערכין.

45 ב"ק, פד א.

והרווחנו בזה ליישב דברי רש"י מקושיא גדולה שהקשה עליו הב"ח. רש"י במשנה פירש ששמין אותו כעבד עברי, שלא כרוב הראשונים שסוברים ששמין כעבד כנעני. והקשה הב"ח⁴⁶ על רש"י מדברי אב"י האמורים. הב"ח הבין מה שרבה אמר "אין שמין אותו כעבד", שר"ל: לא כעבד כנעני אלא כעבד עברי, וע"ז השיב אב"י: "אלא כמאן, כבן חורין?" ר"ל: כעבד עברי, "בן חורין מי אית ליה דמי", שאסור למכור את עצמו לעבד עברי, ואם כן מפורש בגמרא שלא כרש"י, והרי זה תמיה גדולה עליו. אבל לדברינו הפירוש בגמרא הוא אחר לגמרי. לא התווכחו כלל רבה ואב"י אם השומא היא כעבד כנעני או כעבד עברי, אלא מכיון שר' אליעזר אמר "עין ממש", וסוף סוף הלא כוונתו היא דמים, לכן רצה רבה לומר, שהשומא היא בכלל לא בנוק העבודה, ואין שמין לא כעבד כנעני ולא כעבד עברי, והוא שאמר רבה סתם "אין שמין אותו כעבד", ולא הזכיר כלל "כנעני", ועליה השיב אב"י, שעצם חסרון האבר מבלעדי בחינת העבודה אין לו דמים כלל, ומוכרחים להעריכו כעבד, כעבד עברי לרש"י וכעבד כנעני לשאר הראשונים, ומה שאמר ר' אליעזר "ממש" הוא להורות שבעינו של המזיק היא השומא, בתורת כופר בעד עינו⁴⁷.

וגדולה מזו נראה מדברי הרמב"ם, שאפילו לפי ההלכה ששמין בעין הניזק, מכל מקום כל עיקרו של תשלומי "נזק" בחובל הוא כלל לא בעד הפסד הממון, אפילו לא בעד מניעת כשרון העבודה שגרם לו, אלא בתורת כופר האבר של המזיק שהיו בית דין צריכים לחסר. כלומר: "עין תחת עין" באמת פרושו: "ממש", אלא שאמרה תורה "ולא תקחו כופר לנפש רוצח" (כמדבר לה, לא), ואנו למדים מזה "לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים", ומהו כופר זה? דמי חסרון העבודה של הניזק. ושוב אותו הדבר: האבר עצמו אין לו ערך של דמים, ואין הערכה אחרת אלא בשיווי דמי עבודתו של האבר. וכך הוא לשון הרמב"ם⁴⁸: "זה שנאמר בתורה 'כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו', אינו לחבול בזה כמו שחבל בחברו, אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כאשר עשה, ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר 'ולא תקחו כופר לנפש רוצח' לרוצח בלבד הוא שאין בו כופר..."⁴⁸.

וראיתי לשני גאונים בדורנו — הגרמ"מ אפשטיין ז"ל, ר"מ דסלובודקה⁴⁹ והגרי"י רבינוביץ ז"ל, מפוניביץ⁵⁰ — שנתכוונו שניהם לדבר אחד בסברא זו, שבעצם החיוב של חובל הוא "עין תחת עין ממש", ומה שמשלם דמים הוא

46 חר"מ, סימן תכ.

47 וראה שם בתוספות.

48 חובל ומזיק, פ"א ה"ג.

48 וראה ראב"ע ורמב"ן, שמות כא, כד.

49 בספרו "לבוש מרדכי" לבבא-קמא, סימן כו.

50 הובאו דבריו בספר "חמדת דניאל" על זבחים, להר"ד זקש, דף עא א.

בתורת כופר בעד העין שלו, של המזיק, וזהו כוונת ר' אליעזר שאמר "עין ממש", ואף חכמים לא נחלקו עליו בעיקר הסברא, אלא שר' אליעזר סובר שמתוך זה יוצא ששמין את העין של המזיק וחכמים סוברים שהשומא היא על העין של הניזק, ושניהם לא הזכירו את הרמב"ם, שאומר כמעט מפורש סברא זו.

ובצירוף שתי הנחות אלו: שהאדם אינו "בעל הבית" על עצם גופו ואבריו, ושהחיוב של חובל בעצם וראשונה הוא לחסר גופו של המזיק מאותו האבר שהחסיר לחברו, בצירוף שתיים אלו יהיו מובנים היטב דברי הרמב"ם באחת מהלכותיו, שכל המפרשים תמהו עליהם. בהלכות חובל ומזיק⁵¹ פוסק הרמב"ם, שמי שהודה בעצמו שחבל בחברו, ולא היו שם עדים, פטור מן הנזק וחייב רק בשבת ובושת וריפוי. תמהו עליו⁵²: הרי נזק הוא ממון ולא קנס, שנאמר מודה בקנס פטור, ובכבא-קמא⁵³ אמרו בפירוש שכל החמשה דברים הם ממונא. ועוד שבכתובות⁵⁴ אמרו במשנה: "האומר פתיתי בתו של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו", ופגם זהו נזק⁵⁵. שני הגאונים הנ"ל נתכוונו שוב לדבר אחד לישב דברי הרמב"ם על פי ההנחה האחת, שהחיוב של חובל הוא על "עין ממש", והדמים הם בתורת כופר, וכתבו שמכיון שכן אין בזה משום "הודאת בעל דין כמאה עדים". טעם הדבר: "הודאת בעל דין" שייך רק בדבר שהחיוב בא ממילא, מצד המעשה שהיה, הלואה ומכירה וכדומה, והבית דין אינם אלא מבררים את המעשה ומודיעים את הדין, ולכן הוא "בעל דין", שכשמודה שלוה כסף וכדומה, הרי אם היתה הלואה כבר נתחייב. אבל בדבר שבית דין הם המחייבים, לא שייך הודאת בעל דין, שכל זמן שהבית דין לא חייבוהו איננו חייב כלל אפילו אם המעשה היה אמת, ולכן איננו בעל דין כלל. וכיון שהחיוב של חובל בעצם הוא לא ממון אלא עין, הרי על עין ממש אי אפשר שיתחייב מבלעדי בית דין, שזהו כבר גדר של עונש, ולכן איננו בעל דין כלל, אע"פ שזהו ממונא ולא קנס. ולכן במפתה, ששם חיובו הוא לא בתורת "עין תחת עין", אלא למדים בגמרא מפסוק "תחת אשר עינה", שיש גם בושת ופגם, שם באמת שייך הודאת בעל דין ומתחייב בהודאתו.

ותמה אני על דבריהם: הרי עדים זוממין ודאי אין חיובם תלוי אלא בבית דין, שלא מצינו בתורה בשום מקום חיוב על העדים לשלם כפי שרצו לחייב מלבד בפסוק של "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" (דברים יט, יט), והלא הפסוק הזה מדבר לבית דין ולא להעדים, ולפי דבריהם יצא שבעדים זוממין, אפילו אם נאמר שחיובם הוא ממון ולא קנס, לא שייך "הודאת בעל דין" כלל, והרי

51 פ"ה ה"ו.

52 הראב"ד וה"מגיד משנה" ועוד.

53 ד.ב.

54 מא.א.

55 וה"מגיד" השאיר הדבר ב"צריך עיון".

זה נגד תלמוד ערוך⁵⁶ שהסוברים עדים זוממין ממונא הוא משלמים על פי עצמם⁵⁷. אבל לפי הנחתנו הקודמת, שעל הגוף ואברי הגוף אין לאדם רשות כלל, מלבד רשות ההשתמשות בהם לעבודה וכדומה, הרי יתבארו דברי הרמב"ם היטב: מכיון שבעצם הוטל החיוב של חובל על "עין ממש", והדמים הם כופר העין, ועל העין אין האדם בעלים כלל ("שאין לאדם רשות על גופו כלל"), הרי כל הגדר של "הודאת בעל דין" אין כאן, כי הוא איננו הבעל דין של העין, ולכן לא יוכל להתחייב על ידי הודאת עצמו, מה שאין כן בפגם של אונס ומפתה, שאיננו בגדר "עין תחת עין", ותחילת חיובו הוא רק ממון, שם הוא "בעל דין" ויוכל להתחייב בתורת "הודאת בעל דין". בממון באמת אין הבדל בין אם החיוב בא ע"י בית דין או לא: אף כשהחיוב בא ע"י בית דין אנו אומרים בו "הודאת בעל דין", וכמו בחיוב ממון של עדים זוממין, וממון של חובל אין הטעם מפני שמתחייב ע"י בית דין, אלא הטעם הוא שאיננו "בעל דין" כלל על העין.

אוצר החכמה

444444

אנו רואים, אפוא, שאבריו של האדם אינם ברשותו כלל – הוא איננו בעליהם והם אינם שלו, ולא יוכל לעשות בהם שום משא-ומתן (מלבד שיעבודים של מלאכה ועבודה), ואינם נתפסים לא במכירה ולא במתנה ולא במשכנתאות ואפותיקאות וכדומה.

החזקה של שיילוק-אנטוניוס הוא, לפי ההלכה, בטל ומבוטל מעיקרו. בטל ומבוטל אפילו במקרה אם תתיכת הבשר החי לא היתה מסכנת את כל חייו של האדם. כל-שכן כשבאמת אין כל בטחון ש"ניתוח" כזה לא יוציא את האדם מן העולם לגמרי.

"הנשמה לך והגוף פעלך; הנשמה לך והגוף שלך".
 "קנין של הקב"ה!"

56 ב"ק, ה א, ומכות, ד ב.

57 בעודנו חי, הגרמ"מ אפשטיין ז"ל, כתבתי לו באחד מחילופי-המכתבים שבינינו הערה זו על ספרו, והשיב לי כי "ועשיתם" האמור בעדים זוממין אין פירושו עשיית החיוב, שהחיוב בא ממילא שלא על ידי בית דין כלל, "ועשיתם" פירושו עשיית הגבייה, שבית דין צריכים לקיים בהעדים את החיוב, אבל עצם החיוב אינו תלוי בבית דין. ותמהני בשתים: א) הלא הפסוק "ועשיתם" מדבר לא בלבד על חיוב ממון גרידא, אלא אף על חיוב מיתה ומלקות, והכל נכלל בכלל זה של "ועשיתם לו כאשר זמם", ובמיתה ומלקות הרי מבלעדי הבית דין אין שום חיוב, ואם כן, "ועשיתם" פירושו לא בלבד ההוצאה לפועל, אלא אף עשיית החיוב, ומגין לנו אפוא חיוב חדש על ממון מבלעדי הבית דין? ב) מגין להגמרא שם להוכיח שר' עקיבא סובר שעדים זוממין הוא קנס, והלא ר' עקיבא לא אמר אלא שמשלמים על פי עצמם, ולדבריו הלא אפילו אם הוא ממון אין משלמים על פי עצמם אם החיוב בא על ידי בית דין, ור' עקיבא הרי בין כה וכה מפרש "ועשיתם" במובן של עשיית החיוב על ידי בית דין, שהרי כשסובר שהוא קנס דינו ככל קנס שאין חיובו בא אלא בבית דין, וכיון שכבר אנו אומרים שר' עקיבא מפרש "ועשיתם" על החיוב שוב אין לנו ראייה שסובר שזהו קנס.

תוספת דברים ל"משפט שיילוק"

0234567

"בפשוטו — כתבתי בהערה 32 — כוונת הרמב"ם במה שכתב "דרך בזיון" ("כל המכה — דרך בזיון הרי זה עובר בלא תעשה") הוא להוציא כשעושה לרפואה או דרך שחוק בעלמא... קשה לומר שאם נותן רשות שוב אין זה דרך בזיון, וכי המבזה אפילו את עצמו אינו מבזה".

וכאן — מקום להתווכח. אמנם, בזיון ודאי יכול לעשות אפילו אדם לעצמו, כאותה שאמרו: "אינו דומה מתבייש בעצמו למתבייש מאחרים"¹, וכן: "אדם רשאי לבייש את עצמו"², ולכן אפילו שחובל בעצמו או נותן רשות לאחרים לחבלו, אין זה מוציא מידי הכאה "דרך בזיון", ואם על הבושת בעצמו אין איסור, אדם רשאי לבייש את עצמו, אבל על ההכאה דרך בזיון אין לו רשות. אבל כבר כתבתי שם שהגירסא ברמב"ם היא "דרך נציון", אלא שהוגה: "דרך בזיון". ויש מקום לומר שבשינוי הנוסח תלוי כל עיקר נקודת הדיון שלפנינו. אדם יכול לבזות את עצמו, אבל אין אדם מתקוטט עם עצמו. ואם כן, כשאדם נותן רשות לחברו לחבול בו, אולי אין זו הכאה "דרך נציון", ואין בו איסור.

אבל אם באמת יש הבדל זה בין נציון לבזיון, אני רוצה להוכיח שהגירסא הנכונה היא — "בזיון". אגב, כך — בזיון — כתוב גם בסמ"ג³. הוכחתי: בכתובות⁴ אמרו שר' שמעון בן לקיש סובר: כשם שחייבי מיתות שוגגים פטורים מתשלומים כך חייבי מלקיות שוגגים פטורים מתשלומים, ולמד מהסמיכות של "מכה בהמה ישלמנה" ל"איש כי יתן מום בעמיתו" (ויקרא כד, יט; כא): מה מכה בהמה אין חילוק בין מתכוין לשאינו מתכוין ובין שוגג למזיד, כך חובל בחברו כשם שפטור מתשלומים במקרה שחייב מלקות — כגון שהכה הכאה שאין בה שוה פרוטה, שחייב מלקות, ובשעת מעשה קרע בגדים שלו — במתכוין ובמזיד, כך הוא פטור כשהכה באינו מתכוין ובשוגג. ואם נאמר, שאין איסור חובל בחברו אלא דרך נציון, מה דמיון הוא זה לחייבי מלקיות שוגגים ומה ראייה היא זו? כשמכה באינו מתכוין ובשוגג הרי אין כאן דרך נציון כלל, ולא שיש כאן שגגת מלקות, אלא אפילו שעשה כן במזיד אין כאן איסור כלל, ולמה יפטר על ידי כך מתשלומים? וקל וחומר הוא מאותה שכתבו התוספות בבבא-קמא⁵, שאף שחייבי מיתות שוגגים פטורים מתשלומים, הרי זה בשוגג דוקא, "שיש בו איסור מלאכה", אבל "מלאכה שאינה צריכה לגופה" ש"אין איסור מלאכה", אינה פוטר מתשלומים. ב"מלאכה שאינה צריכה לגופה" הדבר תלוי במחלוקת ראשונים אם

1 תענית, טו ב.

2 בבא-קמא, צא א.

3 עשין, ע.

4 לה א.

5 לה א. ד"ה "מתניתיז".

"אין בה איסור מלאכה", אבל של כל פנים היסוד של התוספות קיים: כשאין בו מעשה האיסור אינו נפטר מתשלומים. וכאן, אם בהכאה שאינו דרך נציון אף במזיד אין בו איסור, בודאי שאין לפטרו מתשלומים לא במזיד וכל שכן שלא בשוגג. אבל אם הגירסא ברמב"ם היא "דרך בזיון" הדבר מובן. דרך בזיון ודאי יוכל להיות אף בשוגג ובלי כוונה, שהרי יתכן גם "הישן שביישו"⁶, ואם על עצם הבושת הוא פטור כשלא נתכוין לביישו⁷ אבל על ההכאה דרך בזיון חייב.

ואם נעמיד את הגירסא ברמב"ם "דרך נציון"⁸, בעל כרחנו לומר שאין הכוונה שעכשיו, בשעת ההכאה, הוא מתכוין להכות בהצותו את חברו ובהתקוטטותו עמו, שהדבר נסתר מדברי הגמרא בכתובות שהבאנו, אלא הכוונה שתהיה הכאה כזו, שהיא, המכה — כ"ף קמוצה, ולא סגולה — מכת נציון, ולא שעשויה לרפואה ולתועלת חברו. וזה שנתן רשות לחברו להכותו, מבלי שתהיה תועלת להמוכה, הרי זו מכת נציון.

וכל שכן בנדון שלפנינו, "משפט שיילוק", שבודאי ובודאי הרי זו דרך נציון, ואפילו אם נאמר שאין נציון אלא בכוונה מצד המכה — כ"ף סגולה — הרי יש ויש כאן כוונה ברורה לצער ולהקניט את הנחבל, שהרי זו היא כוונת כל עיקר ההסכם המוזר הזה: אם לא ישלם החוב יחתוך ממנו בשר מגופו, לשם הקנטה ונקמה וצער.

ביסוד שקבענו שאין חייו של האדם קנינו הפרטי ואיננו בתורת בעל דין על עצמו, נראה להסביר הלכה אחת, שלכאורה מחוסרת הבנה. קרובי הנרצח יכולים להעיד על הרוצח, מאחר שאין תועלת להנרצח ולקרוביו בעדותם — זוהי ההלכה שכתבו ראשונים ואחרונים⁹, והוסיפו שאף הנרצח עצמו כל זמן שהוא חי ואינו טריפה יכול להעיד, וכן קרובי המוכה יכולים להעיד על המכה להענישו, שאין תועלת למוכה בעדותו¹⁰. תמה בספר "יד המלך"¹¹: והרי קרוב פסול להעיד אפילו לחובתו של קרובו, ולאו דוקא לזכותו, ואם כן מה נפקא-מינה אם יש תועלת או אין תועלת להקרוב בעדותו, סוף סוף קרוב הוא ופסול? והוא כתב ליישב, שאין הקרוב פסול אלא כשמעיד בדבר הנוגע לקרובו, אם לזכות או לחובה, אבל כשמעיד בדבר שאינו נוגע לו, לא לזכות ולא לחובה, אף הקרוב כשר. אבל לפנינו

6 בבא-קמא, פו ב.

7 ובספרי תצא פסקא רצב, יש לימוד מיוחד על פטור תשלומים בבושת כשאינו מתכוין, ובבא-קמא, כז א, שבנתכוין להזיק אף שלא נתכוין לבייש גם על הבושת.

8 וכן הוא בכל ספרי הרמב"ם הנדפסים, וכן הוא אף ברמב"ם כת"י אוקספורד (צילום במכון הש"ס הארצי-ישראלי השלם) וכת"י תימניים (צילום במוסד הרב קוק).

9 מרדכי, סנהדרין, סימן תרצה; רמ"א בשו"ע חושן משפט, לג טז, וסמ"ע וש"ך שם.

10 שם ושם.

11 הלכות עדות פ"ג.

נראה שאין הדבר מוסכם, ותלוי במחלוקת. אלא שלדרכנו יאמר אחרת. יתכן אמנם שהקרוב פסול להעיד על קרובו, אפילו כשאין הדבר נוגע לקרובו כלל, לא לזכות ולא לחובה, אלא שכאן אינם קרובים כלל! כשם שהנרצח עצמו אינו בגדר בעל דין על עצמו, כך קרוביו אינם קרובים בנוגע לנפשו וחיו. אלא שמכל מקום אם היה הדבר נוגע להם לתועלתם, היו פסולים על כל פנים בתורת נוגע בדבר, ולכך הוא שאמרו שאין להם כל תועלת כלל מזה, ואינם בכלל נוגעים בדבר, אבל בתורת קרובים בלאו הכי אין לפסלם.

ובהסבר זה נרויח ליישב תמיה שתמהו האחרונים על הרי"ף והרא"ש. שכיב מרע שציווה צוואה בפני עדים הקרובים לו ורחוקים מבניו, אין הצוואה כלום — כך פסקו הרי"ף והרא"ש¹². טעמם: לפי שהיו קרובים בשעה שנמסר להם העדות, ואף על פי שאחר כך, בשעה שמעידים, כבר הם רחוקים, עדות שתחילתו בפסלות וסופו בכשרות פסול. תמהו המהרי"ט¹³ והתומים¹⁴: הרי קרובי הנרצח כשרים להעיד על הרוצח, מפני שאין הדבר נוגע להם כלל, ואף כאן הרי לגבי השכיב מרע בשעה שהיה חי אין עדותם נוגע כלל, שכן יכול השכיב מרע לחזור בו מצוואתו כל זמן שרוצה, ואם כן אינם פסולים כלל להשכיב מרע, ואימתי הדבר נוגע — כשמת ולגבי היורשים, ואז הרי הם כבר רחוקים. וזו תפיסה המתאימה לסברת "יד המלך": כל שאין הדבר נוגע לא לזכות ולא לחובה אף הקרוב כשר לו. לדרכנו אין לתפיסה זו כל ראיה מקרובי הנרצח, ואין משם כל סתירה להרי"ף והרא"ש. קרובי הנרצח, שהם מעידים על נטילת חיו של הנרצח, כשרים, מפני שאינם קרובים כלל, ואין הרוצח חייב מיתה מפני שהרג את הקרוב שלהם, אלא מפני שהרג אדם מישראל, אבל כאן, בצוואת שכיב מרע, שהדין הוא על ממונו, שהוא קנינו של השכיב מרע, הקרובים פסולים, אף שאין זה נוגע לזכותו או לחובתו של השכיב מרע, כיון שמכל מקום הם מעידים שקרוב זה שלהם ציווה ממונו למי שציווה.

כיוצא בזה כתב ב"נתיבות המשפט"¹⁵: "ובתומים הקשה מקרובי נרצח... נראה לחלק, דבנרצח כשמעידין הקרובים על הרוצח שהרג אין צריך להזכיר בעדותן שם הנרצח כלל וכשמעידין פלוני הרג ישראל סגי, מה שאין כן במתנת שכיב מרע דצריכין להזכיר בעדותן שם השכיב מרע שהוא נתן נכסיו שלא יהיו שלו בשעת מיתה ועשה בהן כרצונו ונתן למי שהיה רצונו ליתן, הרי זו עדות על השכיב מרע ממש דהא מעידין על השכיב מרע מה שעשה בנכסיו, ובשעת ראייה פסולין היו". וב"משובב נתיבות" לבעל "קצות החושן" כתב על דברים אלו של ה"נתיבות": "...ומה שכתב עוד שם דבנרצח וכו' אין צריך להזכיר שם הנרצח וכו' מה שאין כן

12 סנהדרין, פרק ג, וחלקו על הגאון שהכשיר. וראה טור ושו"ע חר"מ, לג יד.

13 בראשונות, סימן קה.

14 סימן לג, ס"ק ט.

15 סוף סימן לג.

במתנת שכיב מרע צריכין להזכיר שם השכיב מרע וכו', דבריו אינם מובנים, דאנן בשמא לא דייקנן ולא קפדינן אלא בתר טעמא אזלינן, ואם אין הענין נוגע לו לא מיפסלי קרוביו".

ותמהני על גאון שכמותו — ה"קצות"! — למה כתב כדברים האלה. הרי דברי ה"נתיבות" מובנים מאד. ודאי שאין השם קובע ולא השם גורם. אין השם אלא סימן להגוף, וכוונת ה"נתיבות" ברורה: בנרצח אין גוף זה שנרצח נוגע להנידון. אין הבדל אם הרוצח הרג גוף זה של פלוני בן פלוני או גוף אחר. נוגע לנו רק שהרג אדם מישראל, יהיה מי שיהיה. אבל בשכיב מרע הרי מוכרחים להעיד שדוקא גוף זה של פלוני בן פלוני השכיב מרע הוא שציוה מה שציוה, שאם המצווה הוא מי שהוא אחר בטלה כל עדותם, שהרי הם מעידים על אלה הזוכים על פי הצוואה בנכסיו של אותו פלוני בן פלוני.

ומתוך כך מוסברת ביותר נקודה חדשה זו שהכנסנו לתוך הדברים: אין כאן קרובים כלל, שאין העדות על גוף זה של פלוני בן פלוני דוקא, אלא על אדם מישראל בכלל.

אשר תמהתי על ה"טורי אבן" שהוכיח מבבא-קמא¹⁶: "הכני פצעני על מנת לפטור, פטור", שנתנית רשות של המוכה מועילה להסיר האיסור מהמכה, וכתבתי: "מה ענין זה לזה? שם הנדון על פטור התשלומים ולא על איסור המעשה", והוכחתי, ששני הדינים, התשלומים והאיסור, אינם קשורים כלל זה בזה — כתב על זה ידידי הר"ש ישראלי בקובץ "התורה והמדינה"¹⁷: "כוונת ה'טורי אבן' אינה להוכיח מממון לענין הלאו, אלא כוונתו לומר שהרי אמרו שם 'הכני פצעני על מנת לפטור פטור', ואם נאמר שרשותו אינה מועילה איך אמרו דסתם פטור, הרי במקרה זה היה עליו ללקות... וראיה זו ודאי ראיה אלימתא היא".

"ראיה" זו אינה לא אלימתא ולא קלישתא. וממקומו הוא מוכרע. הרי שם, בבבא-קמא, במשנה¹⁸, אמרו: "הקוצץ נטיעותיו, אף על פי שאינו רשאי, פטור, אחרים חייבים". וכל הפטור והחייב הוא רק בנוגע לממון, אבל לוקה הוא משום כל תשחית, כמפורש בתוספות שם¹⁹: "הקוצץ נטיעותיו... פטור, לאו היינו פטור ממלקות, דהא חייב משום קוצץ אילנות טובות...". וכן שנינו²⁰: "קרע את כסותי, שבר את כדי, על מנת לפטור, פטור", ואינו אלא פטור ממון, אבל חייב מלקות משום כל תשחית, לדעת רוב הראשונים שלוקה על כל דבר. ולאו דוקא על אילנות²¹.

16 צג א.

17 קובץ ה"ו, עמוד קז.

18 צ ב.

19 צא ב, ד"ה "החובל".

20 משנה שם, צא א.

21 סמ"ג, לאוין רכט; סמ"ק, סימן קעה; יראים השלם, סימן שכב; ועוד. הרמב"ם, מלכים,

והדברים מפורשים בשו"ת הריב"ש²², שיש בדבר הלאו של "לא יוסיף" — ולא כמו שכתב הר"ש ישראלי שם, שאיסור בעלמא יש לחבול בחברו בנתינת רשות, ולא הלאו של "לא יוסיף" — וזה לשונו: "...ואף על גב דמסקינן התם — בבבא-קמא — דכל שאומר לו בפירוש על מנת לפטור וכו' פטור, וכדתניא הכני פצעני על מנת לפטור וכו', מכל מקום זה אינו אלא לענין פטור הממון וחיוכו כשהכהו ופצעהו, אבל שיוכל להכותו ולפצעו לכתחילה ולעבור בלאו של מכה חברו דאזהרתיה מקרא דארבעים יכנו ולא יוסיף מפני הרשות שנתן לו זה הא ודאי לא אפשר". דברים ברורים.

וב"העמק שאלה" להנצי"ב לשאלות²³, כתב על דברי השאלות שם, שאף שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול "הני מילי כבודו, אבל הכאתו וקללתו לא": "...וקיימא לן בפרק החובל דאסור לחבול עצמו גם כן, הרי דלא מהני מחילה, וכיון דאסור לכתחילה ממילא חייב מיתה ובאיסורא קאי". וכבר הבאנו בפנים המאמר, שהלאו של מכה אביו הוא אותו הלאו של מכה חברו: "לא יוסיף", אלא שהעונש שלו חמור יותר.

שוב השיב הרב ישראלי: הלא עיקר האיסור שאין אדם רשאי לחבול בעצמו אינו מסברא, אלא גלמוד מפסוק מיוחד (במדבר ו, יא): "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש"²⁴, ואם כן מכאן אין לנו אלא איסור, אבל לא שלילת הבעלות על גופו. ואינה תשובה. וכי מי זה אמר שמכאן הוא הלימוד שאין גופו של אדם בגדר קנינו? יסוד זה מבוסס מאותן הראיות המבוארות בפנים המאמר, אלא שאף על פי כן עדיין אין לנו מזה שיהיה אסור לחבול בגופו, שכן הכתוב של "לא יוסיף" אינו אמור אלא במכה את חברו, ולכן הוצרכו ללימוד מיוחד שאסור לצער את גופו. אבל זה שמכה את חברו, שעליו אמור בפירוש הלאו של "לא יוסיף", מה תועיל נתינת רשות של המוכה, וגופו אינו שלו, ובודאי שהמכה עובר בהלאו. תדע, שברציחה מי שיאמר לחברו הרגני נפש והלה "ימלא בקשתו" ויהרגהו, ודאי שהרוצח עבר ב"לא תרצח" בכל מלוא תוקפו של האיסור, ומכל מקום מי שמאבד את עצמו לדעת הוצרכנו ללימוד מיוחד על האיסור מהכתוב "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש", לפי שהכתוב "לא תרצח" אמור על הורג את חברו. קצורו של דבר: על רציחת אחרים וחבלת אחרים, שיש לנו לאוין מפורשים, אנו צריכים מקור להיתר בנתינת רשות של הנרצח והמוכה, ומכיון שאין לנו שום מקור להיתר, הלאוין הם בתוקפם, ועל רציחתו עצמו וחבלת עצמו אנו צריכים מקורות לאיסורים (אף על פי שגופו אינו שלו), אלא שאחרי שכבר אנו יודעים את

פ"ו ה"י, סובר שעל אילנות בלבד לוקה, ואף הוא בספר המצוות, ל"ת נז, כתב שלוקה על כל דבר.

22 סימן תפד.

23 סוף שאלתא ס.

24 ראה בבבא-קמא, צא ב.

האיסורים של איבוד עצמו לדעת ושל חבלת עצמו, אנו מבארים אותם עם היסוד שאין לאדם קנינים על גופו.

אלא שהרב ישראלי על גדולה מזו חולק – אף על איסור רציחה בהסכמת הנרצח (ובמסקנתו, לפחות, על חיוב עונש בבית דין במקרה כזה)! ייחס לי "טיפול" בשאלה אם מועילה הרשאה להרוג אדם ומסקנא שאינה מועילה, וחולק על כך. באמת לא טיפלתי כלל בשאלה זו, ולא עלתה על דעתי ש"שאלה" כגון זו צריכה טיפול. לא דנתי אלא על הרשאה לחבול בגופו, ובנוגע להריגה דנתי רק על מאבד עצמו לדעת אם מחוייבים להצילו, והסקתי שמחוייבים. אבל הרב ישראלי "מוכיח" מדברי הרמב"ם ו"שו"ע הרב עצמו" שהסכמה מועילה גם לנפשות. שכן כתב הרמב"ם²⁵ שרשות ביד המלך להרוג הרצחנים שאינם מחוייבים מיתת בית דין, ובמקום אחר²⁶ – והביאו הרב בשו"ע²⁷ – כתב הרמב"ם בדיני המלכות: "שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתם שהוא אדוניהם" וכו'. "מוכרח הדבר – הוא קובע – שהסכמה מועילה גם לדיני נפשות".

אבל הרכבה זו מהלכות רוצח להלכות גזלה אינה נקלטת. לא שמענו מעולם שמלך יכול להרוג אדם מחמת הסכמת בני המדינה שייהרגו. ההסכמה דרושה לעיקר התמנותו למלך, אבל משפטי המלך בנוגע לדיני נפשות מפורש ברמב"ם²⁸ שהם מבוססים אם על פרשת המלך שבספר שמואל, או, אם החטא הוא כמרידה במלך, על האמור ביהושע (א, יח): "כל איש אשר ימרה את פיך יומת"²⁹. וכבר דנו רבים על המקור של משפט המלך שהמית שלא בדין תורה. מהר"ץ חיות³⁰ רואה בזה דין רודף, שהנהגת המלכות היא לטובת המדינה, והפרט שרוצה להרוס הנהגה זו הוא כרודף (השערה רחוקה אמנם), וה"חתם סופר"³¹ רואה המקור מהכתוב שבתורה: "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת" (ויקרא כז, כט), לפירוש הרמב"ן שם שנשיא בישראל או כל ישראל שמסכימים להחרים דבר, העובר על חרמם חייב מיתה, ומכיון שאמרו ליהושע, והוא הדין לכל מלך, 'כל איש אשר ימרה את פיך יומת', הרי החרימו כל העובר על מצות המלך. ובמלכי אומות העולם רואה ה"חתם סופר"³² מקור מאותה שאמרו³³: "מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענשא, דכתיב (שיר השירים ח, יב): 'ומאתים לנוטרים את פריו'". אף הוא רואה גדרו של דין המלך, אף מלך ישראל, בתורת דינים שנצטוו עליהם בני

25 רוצח, פ"ב ה"ד.

26 גזלה, פ"ה הי"ח.

27 בקונטרס אחרון להלכות הפקר והשגת גבול.

28 מלכים, פרק ד ה"א.

29 רמב"ם שם, פ"ג ה"ח.

30 בספרו "תורת נביאים", דין מלך.

31 או"ח, סימן רח, בתשובתו למהרצ"ח.

32 שם.

33 שבועות. לה ב.

נח-אף קודם מתן תורה, שהם דינים נימוסיים – אף בנפשות – לפי הנראה להן לתיקון העולם³⁴, ולמלך השאירה תורה דינים אלה לפי המקום והזמן. אף ב"אור שמח"³⁵ נוטה לראות דין המלך בגדר דינים של בני נח. ולא כאן המקום לדבר על דין המלך בפרטות ועל דיוני בעלי ההלכה על כך. אבל על כל פנים לא עלתה על דעת מי שהוא לומר שעצם הנידונים על עצמם עונשי נפשות של המלך היא הנותנת לו הכח לכך.

ולא עוד, אלא שאפילו בדיני ממונות, אין מדברי הרמב"ם בהלכות גזלה כלל כדי להוכיח שהוא סובר כדעת הרשב"ם, שקבלת בני המדינה את חוקיו ומשפטיו של המלך מרצונם הוא טעם של דינא דמלכותא דינא. הרמב"ם לא בא אלא להגדיר מי הוא המלך שדינו דין, ואמר שהוא זה "שהסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתם שהוא אדוניהם והם לו עבדים", אבל מי שלא הסכימו עליו ו"אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע" וכו'. אין בדבריו אלא הגדרת המלך ולא קבלה מרצון לחוקיו ודיניו. "דינא דמלכותא" אפשר לדעת הרמב"ם להסביר אם על יסוד "פרשת המלך" או באיזה אופן אחר שהוא (אלא שמדברי הרב בשו"ע נראה שמפרש בדעת הרמב"ם בנוגע לדיני ממונות שמטעם הסכמה לחוקיו ומשפטיו דינו דין).

אלא שראיה אחת, לכאורה די חזקה, מביא הרב ישראלי, שהסכמת אדם להמיתו מועילה לפטור את ההורגו מחיובו של רוצח: הרדב"ז³⁶, כתב על דין הרמב"ם ברודף שיכולים להצילו באחד מאבריו והרגוהו, שאין בית דין ממיתים אותו³⁷, שהטעם הוא "כיון שהוא רודף הפקיר עצמו למיתה, שהרי יודע הוא שהנרדף יעמוד על נפשו". "ומה בכך – שואל הרב ישראלי – שהתיר עצמו למיתה, הרי אין הנפש קנינו, והפקרתו אינה מועילה ולא כלום, ולמה לא יתחייב מיתת בית דין זה שהרגו" (ומתוך כך הוא מסיק חידוש חריף על שני שותפים שיש בנפש האדם, הקב"ה והאדם, וחייב מיתת בית דין לרוצח הוא על חלק האדם, וזה באמת ניתן לויתור מצד האדם, אלא שעדיין חייב מיתה בידי שמים בעד חלק הקב"ה. ולא נבוא לדון בזה על חידושו, אלא על דברי הרדב"ז עצמם). והנה דברי הרדב"ז לכאורה בכלל אינם מובנים: וכי רודף זה באמת הפקיר עצמו למיתה ויודע מראש שהנרדף יהרוג אותו? הלא הסברא נותנת להיפך: יותר הוא חושב על הריגתו של הנרדף מאשר על הריגת עצמו, ומנין לנו שהוא כבר וויתר על חייו והפקיר את נפשו? ואם הפקיר לגבי הנרדף, כבר הפקיר גם

34 ראה שו"ת הרמ"א סימן י ושו"ת "חתם סופר", ח"ו סימן יד ו"העמק שאלה" לשאלות שאילתא כ.

35 מלכים, פ"ג ה"י.

36 מלכים, פ"ט ה"ד.

37 רוצח, פ"א ה"ג. ומלכים שם.

לגבי אחרים? הפקר ליחיד אף להיחיד אינו מועיל³⁸, וכל שכן שאינו הפקר לכל. ולכן נראה לי בדברי הרדב"ז ענין אחר, ולא משום הסכמה ש"כל מוצאו יהרגנו" בא. הנה בחידושי ר' עקיבא איגר לכתובות³⁹, מובא בשם בנו הגר"ש איגר הסבר לדין של הרמב"ם ברודף, שאף אם יכול מי שהוא להציל את הנרדף באחד מאבריו של הרודף והצילו בנפשו של הרודף, אין בית דין ממיתים אותו, שתמהו עליו מנין לו זה. והוא אמר: הרמב"ם⁴⁰ פסק כר' עקיבא⁴¹ שרשות ביד גואל הדם להרוג את הרוצח בשוגג, שיצא חוץ לעיר מקלטו, וכל אדם, אף שאסורים להורגו, אבל אין חייבים עליו. ואינו אפוא שמי שהותר דמו לאיש אחד, שוב האחרים על כל פנים אין חייבים עליו. ומכיון שהנרדף מותר להציל את עצמו אף בנפשו של הרודף, ואינו מחוייב לדקדק דוקא באחד מאבריו של הרודף, כמו שכתבו הריב"ש⁴² וה"משנה למלך"⁴³, הרי שיש כאן רשות לאדם אחד להרוג רודף זה, וממילא שאר כל אדם, אף שאסורים להורגו, מכל מקום אין חייבים עליו.

ומעתה אף אנו נאמר: הם הם דרכי הרדב"ז! לא וויתורו של הרודף על חייו הוא הקובע, אלא דין הנרדף שרשאי להרוג את הרודף הוא הגורם שאחרים אין חייבים עליו. ולשון הרדב"ז "הפקיר עצמו למיתה, שהרי יודע הוא שהנרדף יעמוד על נפשו", הם הם דברי הרמב"ם⁴⁴ בעיקר דין הריגת הרודף: "שהוא מתחייב בנפשו, כיון שהתיר עצמו למיתה".

ואמנם אף דברי הרמב"ם עצמם צריכים ביאור. וזה לשונו: "רודף, שהיה רודף אחר חברו להרגו ושבר את הכלים, בין של נרדף בין של כל אדם, פטור מן התשלומין, מפני שהוא מתחייב בנפשו, שכיון שרדף התיר עצמו למיתה". המקור בגמרא⁴⁵, אלא ששם כתוב רק מפני שמתחייב בנפשו, והרמב"ם הוסיף דברים וכתב גם שהתיר עצמו למיתה. ותוספת זו היא, לכאורה, גם מיותרת וגם סותרת. מיותרת, שמכיון שהוא כבר חייב מיתה מה לנו עוד שיתיר עצמו למיתה, והרי לא מצינו ב"קם ליה בדרכה מיניה" (שזהו יסוד דין פטורו על שבירת הכלים) שנצטרך שיתיר עצמו למיתה. וסותרת, שהרי באמת אין הרודף מתיר עצמו למיתה כלל, כמפורש ברמב"ם, בהלכות רוצח⁴⁶, שהרודף אף על פי שלא קיבל עליו התראה, הרי זה נהרג, והרי קבלת ההתראה זוהי התרת עצמו למיתה⁴⁷. ולא ראיתי שעמד על זה מי ממפרשי הרמב"ם.

38 פאה, פ"ו מ"א.

39 לג ב.

40 רוצח, פ"ה ה"י.

41 מכות יא ב (וגירסתנו שם אחרת מזו של הרמב"ם).

42 בתשובותיו, סימן רלח.

43 חובל ומזיק, פ"ח הי"ב.

44 חובל ומזיק, שם.

45 סנהדרין, עד א.

46 פ"א ה"ז.

47 ראה סנהדרין מ ב, ורש"י ד"ה "התיר עצמו" ורמב"ם סנהדרין פ"ב ה"ב.

ואולי עם דברי הרדב"ז יתפשרו גם דברי הרמב"ם, וזה עצמו הוא הטעם למה באמת נשתנה דין הרודף מכל שאר חייבי מיתה, שהוא אינו צריך שיתיר עצמו למיתה אלא לפי שהוא כאילו כבר התיר עצמו, שהרי יודע הוא שהנרדף יעמוד על נפשו ועל מנת כן הוא הולך לרדוף, וזו היא התרתו. ועדיין גשתייר דיו בקולמוס, אלא שכבר חרגו הדברים מחוץ למסגרתנו.

השמטה

בדבר המאבד עצמו לדעת, כתבתי ב"תוספת דברים", שאף על פי שהנפש אינה שלו, קנין הקב"ה, מכל מקום אינו עובר על "לא תרצח", שמובנו רציחת אחרים, אלא על "דמכם לנפשותיכם". ואמנם כך כתב ה"מנחת חינוך" (מצוה לד). אבל בפסיקתא רבתי פכ"ד יש: "לא תרצח, לא תרצח". נדחקו המפרשים בפירוש הדברים. אבל יפה כתב הר"ש ליברמן ב"הלכות הירושלמי להרמב"ם", כא, אות ת, שפירושו כפשוטו: לאו על המאבד עצמו לדעת, והוא כלול ב"לא תרצח" (וראה "תורה שלמה" להרמ"מ כשר, יתרו, כ, אות של). וה"מנחת חינוך" לדרכו: כבר ראינו שאינו עומד כלל בתפיסה זו השוללת בעלות אדם על נפשו.